

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

57. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1992

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

Alm Brand af 1792

Den Danske Bank

Hørning Kommune

Nykredit

Ry Kommune

Skanderborg Kommune

Tipsmidlerne/Kulturministeriet

Unibank

Århus Kommune

Sats og tryk: Ry Bogtrykkeri A/S, 8680 Ry.

Omslagsbillede: Kolt set fra Bering Mark 1955.
Akvarel af H.E. Jensen.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

ISSN 0108-3570

FORORD

Så lægges 57. årgang af Østjysk Hjemstavns frem til læsernes bedømmelse. M.h.t. emnevalg og geografisk spredning skulle sol og vind være delt lige. Men i år må vi være undvære »Litteratur om Østjylland«. Bibliotekar, Kjeld Elkjær afgik ved døden i denne sommer. På boganmeldelsernes plads i årbogen bringes J. S. Thomsens nekrolog.

Jeg vil rette en stor tak til de forfattere, som har bidraget til vor årlige udgivelse. Ligeledes en stor tak til lederne af museer og arkiver, som trofast reflekterer på den årlige henvendelse, så vi får kendskab til det forløbne års aktiviteter på disse felter i vort område.

Særdeles mange oplysende arbejder - omhandlende alle lokalhistoriske emner - har i årenes løb fundet vej til årbogens spalter. Og glædeligt er det, at i arkiver, i lokalhistoriske samlinger, på museer og hos private ligger der endnu - heldigvis - store mængder af ubearbejdet materiale, som venter på den forløsende pen. - Østjysk Hjemstavns læsere har stadig meget godt i vente.

En kort orientering om indholdet.

Søren Sloth Carlsen, som jo er kendt hos læserne i forvejen, tager os denne gang med til barndommens Spørring. - To unge historikere - Lisbeth Poulsen og Poul Pors-

REDAKTION

Ansvarshavende redaktør:
Overlærer Jens Holmberg Kristensen

*kær Poulsen - står bag den velskrevne beretning »En kvægtys Vandring«. - Ad omveje nåede lidt »Lidt om Gosmer Hospital« Østjysk Hjemstavn. Jørgen Hauge Jensen skrev dette historiske arbejde på Marselisborg Seminarium i 1977. - Estrid Wilhelms, der er en flittig forsker, lader os stifte bekendtskab med en Kolt-slægt. - Også Aage Schøler er læserne bekendt. Denne gang har han fundet nogle dagbogsblade frem. - Det gamle håndskrift får læserne in natura - et smukt skrevet og tidskrævende arbejde. - Mange mennesker har hørt om Den kloge Mand i Auning - Lissi Scheel Thomsen beretter om ham og hans virke. - Lokalhistorikeren, Esther Tromborg, behandler denne gang emnet »Arvefæste i Rude«. - Om overtro, mareridt og lygtemænd, mestertyve samt gamle husråd kan vi læse i Peter Birkelunds bidrag - et udpluk af hans erindringer. - Rosenkrantzernerne er uløseligt forbundet med Rosenholm. Advokat Niels Schou har skrevet et gedigent arbejde om denne kendte østjyske slægt og besiddelsen.
Til alle vore læsere: Rigtig god fornøjelse!'*

Jens Holmberg Kristensen

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING'S BESTYRELSE

Forretningsudvalg:

Formand: *Fru Karen Margrethe Sørensen,*
Ormslevvej 432, 8260 Viby J.

Næstformand: *Assurandør N.P. Boye-Nielsen,*
Sandbygaard, 8382 Hinnerup.

Kasserer: *Regnskabschef A-H Schau,*
L. A. Ringsvej 68, 8270 Højbjerg.

Gårdejer Ejnar Pedersen,
Søbyvej 37, 8300 Odder.

Bibliotekar *Lars Otto Kristensen,*
Marselis Boulevard 36,-5., 8000 Århus C.

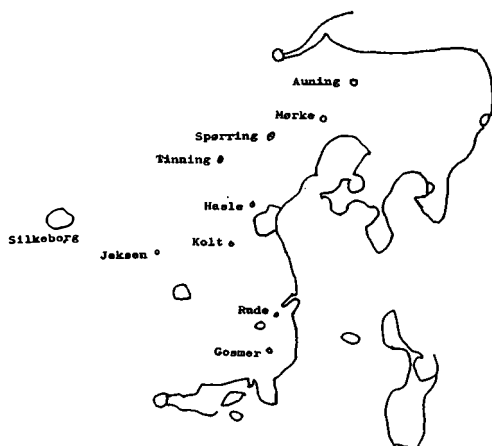
Øvrige medlemmer:

Sekretær, fru Bodil Møller, Århus N.
Overlærer Niels Bertelsen, Ryomgaard
El-installatør Ove Kjær, Riisskov
Museumsinsp., dr. phil. Erna Lorenzen, Århus
Museumsinsp. Hans Jørgen Madsen, Mundelstrup
Fru Johanne Methling, Odder
Arkivleder Jonna Abild Nielsen, Riisskov
Overlærer Herman Rasmussen, Sabro
Konsulent Jørgen Kirkegaard, Stilling.
Bogbinder Søren Chr. Sørensen, Ry

Æresmedlemmer:

Museumsinsp., dr. phil. Erna Lorenzen, Århus
Godsejer Erik Kjær, Ristrup Hovedgaard
Overlærer J. S. Thomsen, Viby J.

her skete det...

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord.....	3
Oversigtskort, indholdsfortegnelse	5
Forfattere.....	7
Barndomsindtryk fra Spørring	9
<i>af Søren Sloth Carlsen.</i>	
En kvægtvys vandring	19
<i>af Lisbeth Nielsen og Poul Porskær Poulsen.</i>	
Gosmer Hospital	28
<i>af Jørgen Hauge Jensen.</i>	
En gammel slægt i Kolt gennem 300 år	40
<i>af Estrid Wilhelms.</i>	
Dagbogsblade fra Tinning Hede	54
<i>af Aage Schøler.</i>	
Udskrift af Hasle m.fl. Herreders Domprotokol	60
»Laust - den kloge mand i Auning«	64
<i>af Lissi F. Scheel-Thomsen.</i>	

Arvefæste i Rude i 1780'erne..... 70
af Esther Tromborg.

Uddrag af »Barndoms minder fra Jeksen Dale« . 77
af Peter Birkelund.

Også om Rosenkrantzernes løsøre i Mørke kirke 81
af Niels Schou.

Mindeord - Kjeld Elkjær 97
af J. S. Thomsen.

LOKALHISTORISKE ARKIVER:

Lokalhistorisk arkiv for
Borum og Lyngby sogne 98
af Peter Poulsen.

Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv 98
af Carl A. Laursen.

Nørhald Egnarkiv 100
af Peter Østergaard.

Purhus lokalarkiv..... 101
af Jytte Nielsen.

Rosenholm Egnarkiv 102
af Søren Sloth Carlsen.

Solbjerg Egnarkiv 103
af Emmy Domino.

Vejlby-Riisskov lokalhistoriske samling 104
af Jonna Abild Nielsen.

Tillæg:
Hadsten Kommunes
Lokalhistoriske Arkiv og Samlinger 105
af H. Simonsen

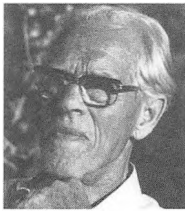
Mørke Sogn i Gl. Tid 105

MUSEER:

Clausholm..... 106
af Henrik Berner.

Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup..... 108 <i>af Svend Nielsen.</i>	Skanderborg Museum..... 115 <i>af Helle Reinholdt.</i>
Djurslands Museum, Dansk Fiskerimuseum 109 <i>af Bjarne Flou.</i>	Østjysk Hjemstavnsforening..... 118 <i>af Karen Margrethe Sørensen.</i>
Odder Museum 111 <i>af Inger Tolstrup.</i>	Personregister 121
Silkeborg Museum 113 <i>af Keld Dalsgaard Larsen.</i>	Stedregister 123

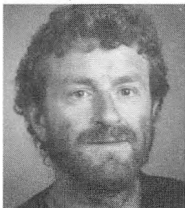
FORFATTERE

Søren Sloth Carlsen, født 1909. Lærer ved Hornslet skolevæsen til 1973. Stifter af og bibliotekar ved Hornslet bibliotek i 40 år. Stifter og leder af kommunens skolebibliotek og stifter og leder af Rosenholm egnsarkiv. En årrække med af bestyrelsen for Randers Amts Historiske Samfund. Herunder en periode som formand og redaktør af foreningens årbog. Har udgivet en række lokalhistoriske bøger, heriblandt Hornslet By og Sogn, Kalø Vig egnen, Hornslet skole gennem 300 år og Rodskov, en del af verden.

Lisbeth Nielsen, født 1953. Cand. mag i historie og etnografi 1984. Lic. phil. 1989. Planlægningsarbejder ved Vejle Amtskommune.

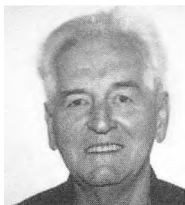
Poul Porskær Poulsen, født 1953. Cand. phil. i historie 1984. Lic. phil. 1989. Projektleder på Vejle byhistoriske Arkiv. De to forfattere har arbejdet sammen - og hver for sig - om forskellige kultur- og lokalhistoriske emner. Licentiatprojekt: Ære, ejendom og sociale relationer i Gødvad sogn. - Bogen: Kæltringer og skikkelige folk i Gødvad sogn.

Lærer Jørgen Hauge Jensen er født 1954 i Vejle. Lærereksamen 1979 fra Marselisborg Seminarium - liniefag i historie og samfundsfag. Har frem til 1991 haft et alsidigt virke bl.a. som overregisør ved Galdsaxe teater. Er nu ansat som lærer i den grønlandske bygd Kangaamiut.

Estrid Wilhelms, f. Jensen, født i Vellev og opvokset i Toustrup byskole, været på ungdomsskole og højskole. Uddannet sygeplejerske 1946-49 på Århus Kommunehospital, ansat på Psykiatrisk Hospital 1952-82, derefter pensioneret. Har siden frekventeret voksenundervisningen på V.U.C. i Århus og samtidig arbejdet med slægtsforskning.

Aage Schøler er født på Hår Nedergård ved Hinnerup i 1917. Uddannet som landmand. Ophold på Vestbirk højskole og Slangstrup landbrugsskole. Ejer af forskellige landbrug indtil overtagelsen af Hår Nedergård, fra 1947 som forpagter og siden 1963 som ejer. Oprettede i 1971 Hår Camping på en del af jorden.

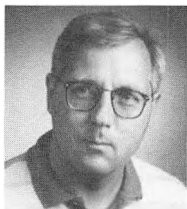

Lissi F. Scheel-Thomsen, født i Randers, forfatter af noveller, artikler, tidsbilleder, hverdagsfortællinger, julefortællinger, er oplæser og har komponeret en del melodier. Dygtiggjort gennem højskoleophold og en række kurser på forskellige områder. Medlem af "Danmarkssamfundet" og "Dansk forfatterforening", fast bopæl i Randers.

Esther Tromborg, født 1925 i Give, Vejle amt, lærer og slægtsforsker. Fra 1961 i Saxild-Nølev sogne, hvor interessen blev vendt til lokalhistorie og sognearkiv.

Peer Birkelund er født i 1858 i Jeksen Dale. Han skrev bl.a. sine erindringer »Barndomsminder fra Jeksen Dale«.

Advokat Niels Schou er født i Århus i 1942. Student Marselisborg Gymnasium og cand. jur. Århus Universitet, hvorefter han hele sit liv har virket i Århus som advokat, bortset fra rejser i studie- og soldatertid. Juridiske og historiske udgivelser.

Barndomsindtryk fra Spørring

v/ Søren Sloth Carlsen

Må jeg som indledning oplyse, at jeg ikke er født i Spørring, og at mit kendskab til byen og dens opland kun er periferisk.

Ikke desto mindre har Spørring forsynet mig med en række indtryk, der er fastholdt fra de tidligste barneår omkring 1. verdenskrig.

Det skyldes, at min far, afdøde lærer B. Carlsen, Hornslet, er født i Spørring, og at mine bedsteforældre var medlevende borgere i byen gennem næsten 60 år.

Min bedstefar, Søren Carlsen, var sadelmager i byen, født 1836 på Hinnerup mark ved gården Haraldsmark. Viet 1877 til sin kusine Caroline Petersen, født i Selling 1841.

Bedstefar kom i sadelmagerlære i Århus, hvor han fik sit svendebrev 1857. Herefter aftjente han sin værnepligt, men blev få år efter genindkaldt under krigen 1864. I 1876 fik han tildelt erindringsmedalje for »Deltagelse i Kampen for Fædrelandet«. Erindringsmedaljen blev i 1914, halvtreds år, efter suppleret med en livsvarig årlig hædersgave på 100 kr.

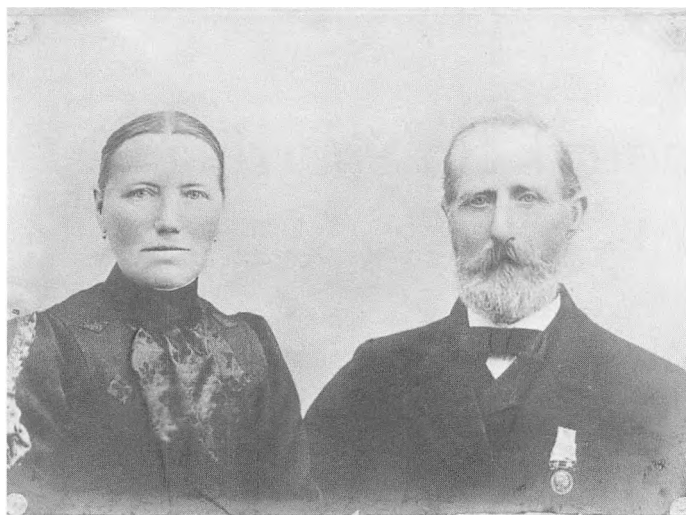
Sadelmagererhvervet var i begyndelsen forbundet med periodiske ophold på omegnens større gårde, bl.a. Thomasminde, der blev en af hans livsvarige kunder.

Efter giftermålet 1877 bosatte ægtepar-

Søren Carlsen som landsoldat 1864.

ret Søren og Caroline Carlsen sig i Spørring i nærheden af den gamle skole (Gl. Landevej 34?). De deltog begge ivrigt i byens liv og trivsel. Søren var en periode medlem af Grundfør sogneråd, medlem af skolekommissionen, vurderingsmand for Århus Stifts Brandvæsen og desuden medlem af bestyrelsen for Spørring Håndværkerfore-

Ægteparret Caroline og Søren Carlsen o. 1914.

ning, der iøvrigt fejrede hans 50 års borger-
skab ved en fest for ham 1913.

Efter et kort ophold i den første bopæl
flyttede ægteparret ind i huset, Elmebak-
ken nr. 1, hvor de boede til Søren's død 1921.

Til huset på Elmebakken hørte en lille
hjørnegrund med et stykke urtehøve, høn-

sehus og udhus. Det gamle hus, der nu to-
talt har skiftet udseende såvel med tilbygget
veranda som i selve interiøret, skal være op-
ført 1820 og var altså ca. 60 år gammelt.
For mig rummede huset en atmosfære af
fortid og fremmedartet interiør.

Gennem en lille forhave, der var delt i to

*Det gamle sadelmagerhjem o.
1900. Nuværende Elmebak-
ken nr. 1.*

Husets opholdsstue. Skrivebordet er fortsat i brug hos familien.

dele, gik vejen op ad trapperne til fordøren. Når den blev åbnet, ringede en lille butisklokke, der havde til opgave at anmelde eventuelle kunder. Klokken er nu i min varetægt. Den har lidt skade ved en revne, så den oprindelige malmklang er borte, men klokken fungerer fortsat som en fast bestanddel af vores juleudsmykning derhjemme.

Til venstre for indgangen lå den fine stue med plydsmøbler og hæklet bordtæppe. Stuen blev kun brugt ved specielle lejligheder, familiesammenkomster. Jeg husker i det mindste ved bedstefars begravelse.

Til højre var opholdsstuen med spisebord, slagbænk, skrivebord og en lille bogreol, der vel har rummet de mest nødvendige bøger, bl.a. bibel og salmebog, men desuden også et par årgange af Hjemmets Almanak, som nok kunne fange interessen ved aktuelle og morsomme, kolorerede vit-tighedstegninger.

Stuen var opvarmet af en kakkellovn, husets eneste. Den var udstyret med en niche,

som netop kunne rumme husets vigtigste køkkenredskab, kaffekanden. Kaffekanden stod klar fra morgen til aften med en brun væske, der næppe havde meget med kaffe at gøre, mest cikorie, men kaffekanden var bedstemors største last og bedste tilflugt mange gange om dagen.

Gik man fra forgangen lige frem, førte en dør ind til det rum, der var betingelsen for livets opretholdelse, nemlig værkstedet. Værkstedet var spændende i sit udstyr med mange fremmede redskaber, som ikke måtte røres, værktøj, som hørte faget til. Atmosfæren var præget af allehånde dufte af garvesyre og andet fra nyt og gammelt seletøj.

Inde bag opholdsstuen i husets østlige ende lå soveværelset. Der var i regelen halvmørkt derinde, da det kun var belyst af et enkelt vindue i den ene krog. Den østlige soveværelsesfløj er opført af mursten og må være en senere tilbygning til det oprindelige hus.

På væggen hang et billede af to hunde,

muligvis et udklip fra Ill. Tidende. Billedet var det sidste glimt, der fangede interessen inden søvnen og det første blikfang, når morgensolen tittede gennem ruden.

Gavl væggen var i sin fulde længde optaget af to dobbeltsenge i hinandens forlængelse. De var rummelige og måtte være det, hvis flere børnebørn skulle have soveplads. Den ene seng var forbeholdt bedsteforældrene, den anden var gæsteseng.

Over begge senge hang et læderbetrukket tov, der var fastgjort i lofts bjælken. Tovet var beregnet til ved håndkraft at hjælpe en træt krop ud af de tunge olmedyner. For os børn var de nærmest at betragte som et oplagt klatretov.

I husets nordøstlige hjørne lå køkkenet. Det var sammenlignet med nutidens fuldautomatiske madcentraler uhyre beskedent og primitivt. Et lille køkkenbord uden vask, en skammel med vandspand og herudover kun de højst nødvendige køkkenredskaber.

Gulvet var belagt med klinker, nedtrådte af årenes træskoslid. Lædersko var luksusudstyr og en engangsanskaffelse for det meste af livet. Komfuret var placeret i en niche, der kunne tyde på, at der tidligere havde været ildsted med åben skorsten.

Ud over disse rum var der et lille gæsteværelse, der havde fungeret som bolig for husets datter Mathilde. Men foruden disse normale rum var huset udstyret med et lokale, der adskilte sig væsentligt fra de andre. Dette lokale var et tidligere fotografisk atelier, tilbygget husets nordside. Fæster Mathilde havde gennem en årrække fungeret som byens og oplandets fotograf. Lokallet var i modsætning til de andre stærkt belyst af store vinduer. Endevæggen var dra-

peret med et stort baggrundsbillede, et håndmalet gobelin med klassisk motiv. Værelsets øvrige inventar tjente som kulisser og baggrund for den højtidelige proces, det var at blive forevigt på et gedigent og holdbart fotografi. Mange af Mathilde Carlsens fotos må eksistere endnu i egnens familiealbum, selv om de nu må være ca. 100 år gamle.

Under husets vestende var en kælder med udvendig indgang. Kælderen tjente intet formål som forrådsrum. Den havde været stald for husets eneste besætning, en ged, der muligvis en årrække har været hovedleverandør af familiens mælkeforsyning. Kælderen var desuden garage for en robust hjemmelavet tohjulet trækvoغن. Det blev sagt, at den havde været min fars legevoغن for mange år tilbage.

Ægteparret Søren og Caroline Carlsen havde tre børn. Den ældste var min far, Bernhard, den mellemste hed Emil og den yngste var Mathilde.

Mathilde havde som nævnt fungeret som fotograf. Af en eller anden grund, måske krigens restriktioner, var dette erhverv opgivet. Atelieret stod tilbage med fuldt udstyr i behold. Nu havde hun skiftet erhverv og var husjomfru på forskellige store gårde, Hjortshøjlund, Kalø gods m.fl., indtil hun på sine ældre dage blev gift med en enke-mand i Århus.

Emil var udlært som maler. I nabolaget, nuværende Kirkevej nr. 10, boede maler Voer. Hans hus var i mine øjne udstyret med et orgie af farvestrålende døre og vinduer. I dette hus havde Emil lært sit malerfag. En periode fartede han rundt efter tidens sædvane som naver, rejsende håndværker, i Tyskland.

Senere flyttede han til Hornslet, hvor han stiftede malerforretning og familie med to børn. Den ældste, Niels, havnede som landmand ved Viborg. Den yngste, Caroline, var gennem en lang årrække husbestyrerinde for forfatterinden Karen Blixen på Rungstedlund. Caroline blev ved Karen Blixens død tilkendt en livsvarig bolig på Rungstedlund.

Min far, Bernhard Carlsen, f. 1877, havde fra barndommen et brændende ønske om at blive lærer. Denne fremtidsmusik harmonerede ikke helt med de småkårsforhold, der herskede i hjemmet. Det skyldtes en usædvanlig sparsommelighed og flid i det lille hjem, at de ønskede studier lod sig gennemføre.

Far kom på Hinnerup realskole. Det forudsatte en daglig spadseretur på 6-7 km

hver morgen og den samme fodtur tilbage gennem tre år, sommer og vinter uanset vejr og vind. En daglig stimulans på denne vandring var den lange pibe, som gik for fuld damp det meste af vejen - dog uden for skolens område.

Efter overstået præliminæreksamen kom far på seminariet i Gjedved, hvor to generationer efter ham senere fulgte efter. Far fik sin lærereksamen år 1900. Han havde forskellige lærerkald i Jylland og på Sjælland, indtil han i 1904 blev antaget som lærer ved skolen i Hornslet. Her virkede han til 1948. Her blev han gift med Marie Slot fra Rodskov, og her stiftede han familie med et kuld på syv børn, hvor jeg var den næstældste.

Den ældste af søskendeflokken, Elisabeth, var efter et højskoleophold husbesty-

Elmebakken set fra hovedgaden o. 1900. Sprøjtehuset til venstre.

rerinde i København og sluttede sit livsforløb hos sennepsfabrikant Arffmann i Randers.

Som den næstældste i rækken har jeg efter lærereksamen i Gjedved hovedsagelig været knyttet til min fødeby Hornslet. Her deltog jeg i pionerarbejdet ved opbygning af Hornslet realskole, der senere blev kommunal. Desuden har jeg været beskæftiget med start og opbygning af Hornslet bibliotek, et arbejde, jeg har bestridt gennem 40 år.

Fra 1947 kom biblioteksarbejdet yderligere til at omfatte opbygningen af Rosenholm egnsarkiv. Dette job, der nu foregår i tinghusets velrestaureerede arrestbygning, er indtil videre min retrætepost.

Næst i søskendeflokken fulgte Peter, der sluttede sit livsforløb som professor ved handelshøjskolen i Århus. Derefter Axel, som i en lang årrække til sin død arbejdede som tegner og dekoratør i København.

Svend har været købmand og krovært i Boulstrup ved Hou. Både kro og købmandsforretning er nu nedlagt. Aage havde samme uddannelse som Axel og virkede som tegner og maler og som kunstmaler på Sjælland og sidst på Randerseggen.

Den yngste, Arne, der af gode grunde ikke har oplevet Spørring-atmosfæren, har været lærer i Gladsaxe og har samtidig en årrække fungeret som konsulent i undervisningsministeriet.

Afstanden fra Hornslet til Spørring var overkommelig, ca. 11 km. I de første barneår blev der arrangeret regelmæssige familieture til Spørring, f.eks. ved bedsteforældrenes fødselsdage.

Turen foregik pr. charabanc. Ofte fik jeg lov til at knejse på højsædet ved siden af

kusken og opleve verdensrejsen fra oven. Senere kørte familien selv i lånt jumbe, indtil cyklen blev det normale transportmiddel.

For far var cyklen et livsvigtigt transportmiddel. Den var udstyret med en barnesadel på tværstangen, og på denne sadel blev vi børn i kronologisk orden befordret ud i naturen, ofte til Spørring.

Denne barnesadel var en yndet, tryk og ubesværet siddeplads. Fødderne var fastholdt i en gjord fra cykelstyret, og fra denne privilligerede siddeplads oplevedes naturens nærhed, skiftende landskaber og cykeldækkets endeløse spor i vejbanen, afhængigt af dækmønstrets regelmæssige aftryk.

Turen til Spørring var en kæde af gendannelser. Et særligt kendetegn kort før rejsens endemål var den gamle vandmølle øst for byen. Den fik sin vandforsyning fra Spørring å. Hævet over møllegårdens bygninger lå den opstemmede mølledam, som førhen leverede energi til møllen. I dag er billedet totalt ændret. Den gamle mølleidyl er borte. Møllegårdens bygninger er restaureret nybyggeri, der stadig skjuler sig i læ bag møllediget, og dammen er reduceret til en prosaisk grøn græsmark.

Når vi ankom til bedsteforældrenes hus blev hestene formodentlig henvist til kroens rejsestald, og næppe var vi kommet inden for døren, før bedstemor i sin overflod af velkomstglæde stak mig eller os en tøre i hånden til øjeblikkelig omsætning ovre på den anden side af hovedgaden hos købmand Larsen. Købmandsbutikken er nu ændret til det ukendelige. Nu hedder den Brugsen og fylder et areal som tre-fire af datidens hokerbutikker.

Toøren kunne med held omsættes i et kræmmerhus med bolcher. Det kunne dog hænde, at beløbet kunne stige til en femøre, men udbyttet var i regelen det samme.

Engang, hvor min bror Peter og jeg var på ferie i Spørring, blev bedstefar beordret til at ledsage os til nabobyen Ødum for at prøve, hvor meget kunne der fås for en tiøre. Turen til Ødum skulle gerne være de ti øre værd.

Jeg ser endnu i tilbageblikket den gamle mand med langsomme bevægelser i forsøg på at holde tempoet på den to km. lange spadseretur, gående på midten af landevejen. Der var ingen trafik på vejen. Alligevel fik vi to knægte, der hoppede rundt mellem vejtræer og kilometersten, gentagne formaninger om at passe på. Vi kunne jo komme til skade under den vilde jagt.

Bedstefar, som på dette tidspunkt var over 80 år, mindes jeg kun som en stiltfærdig olding. Han havde, når han ikke skulle færdiggøre et stykke arbejde på værkstedet, sin plads ved bordenden.

Jeg syntes, det var en ynkelig forplejning, han fik, når aftensmaden blev serveret. For ham bestod rationen af fire halve stykker mørkt rugbrød med stegefedt og salt, mens vi børn blev begunstiget med et stykke franskbrød med sukker på.

Spørring hovedgade, der nu hedder Gl. Landevej, gav umiddelbart et indtryk af noget mere end en almindelig landsbygade.

Min hjemby, Hornslet, bestod af to dele, den gamle bydel ved kirken og stationsbykvarteret. Disse to bydele er forlængst bygget sammen til en helhed.

I Spørring var byggeriet mere kompakt med kirken som centrum, med brolægning

og med tætbyggede huse, et bybillede, der rummede et stænk af købstadens status. Der var kro og afholdshotel i hver sin ende af byen, de eneste beværtninger på hele strækningen langs den ældgamle landevej mellem Aarhus og Randers.

Kroen var den naturlige holdeplads for al offentlig trafik med rejsstald og overnatning. Over for kroen lå et byanlæg, der var byens stolthed. Det fungerede som offentlig park ved grundlovsmøder og sommerfester.

Trafikken var ganske minimal. En gang om dagen ankom dagvognen fra Aarhus eller Randers med Jens Filt på kuskesædet. Dagvognen var bygget til dette specielle rejseformål med kupé og bagagerum. Om der blev blæst fanfare ved ankomsten, mindes jeg ikke, men det var en fremmedartet oplevelse at se dette specielle køretøj.

En kort periode forsvandt dagvognen ud af billedet, afløst af et andet køretøj, der også var ukendt i min hjemby. Det var en såkaldt rutebil, en af landets ældste. Dette nye selvkørende transportmiddel imponerede med ikke mindre end tre ruder i sidevæggen. Bussens levetid var dog kort, vel nok på grund af benzinmangel eller mekaniske problemer. I hvert fald indtog dagvognen atter sin plads i den gamle rute, indtil den blev afløst af mere stabile rutebiler efter 1. verdenskrig.

Kirken og kirkegården var omgivet af tre gader, der nu hedder Gl. Landevej og Spørring kirkevej. Kirkeklokken hang synligt i vestgavlen. Det var før kirketårnets tid. Klokken havde sin specielle klang. Den lød anderledes og havde et andet toneleje end den, jeg kendte hjemmefra.

Kirkegården var mindre end nu. Mellem

kirkegården og hovedgaden lå en trekantet toft, der nu er indlemmet i kirkegården. Udvidelsen er tydeligt markeret i det nuværende kirkedige.

På denne toft lå sprøjtehuset yderst mellem kirkevejen og hovedgaden lige over for Brugsen. Langs kirkedigets sydside lå en ældgammel sammenbygget husrække med tilhørende småhaver og med plads til flere familier eller anvendt som aftægtsbolig.

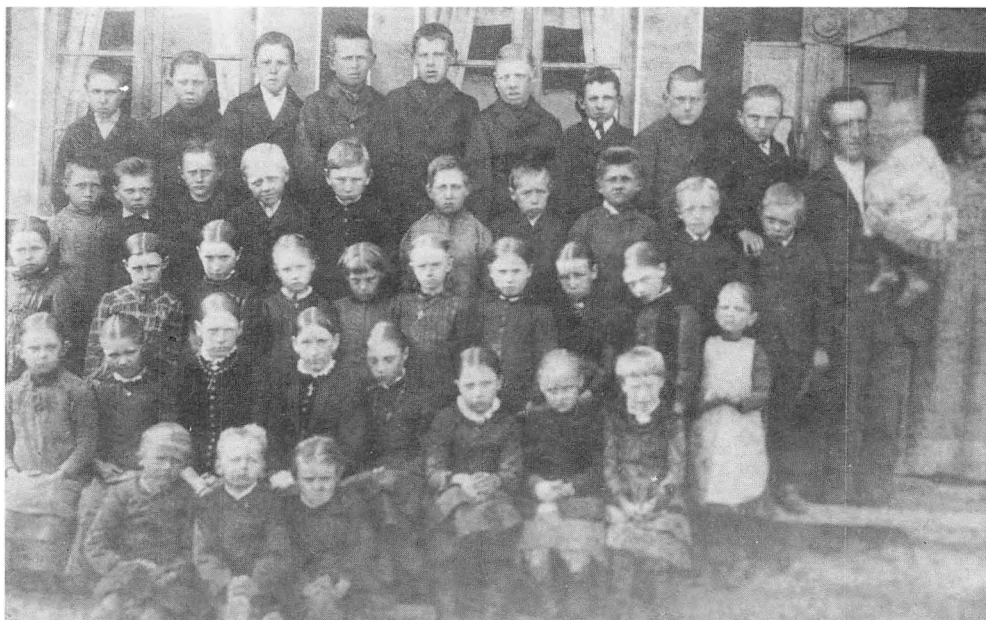
Her boede bl.a. Stine, en gammel kone, der var uhyggelig at se på. Det meste af hendes ansigt, læber og øjenlåg var borttæret af lupus. Hun lignede en dødning, og jeg var bange for at komme i hendes nærhed. Ikke desto mindre fik jeg engang bud om gå over til hende og bede hende komme til en kop kaffe hos bedstemor sammen med flere jævnaldrende, Trine, Line, Bine og

Caroline, som de hed dengang. Jeg rystede slemt i bukserne over at skulle træde over hendes dørtærskel og måske tilmed række hende hånden. Hun afslog dog indbydelsen til stor lettelse for mig.

Den gamle skole, min fars barndoms-skole, lå på sydsiden af hovedgaden, måske Gl. Landevej nr. 38 i dag. Her residerede lærer Jensen med hals- og håndsret over en flok forkuede skolebørn. Disciplinen i skolen var jernhård, og lektien blev bogstaveligt banket ind i elevens arme krop.

Far havde en flot håndskrift, der var grundlagt i Spørring skole, men den var utvivlsomt indlært under stramme tøjler. Den mindste fejlskrivning eller afvigelse fra skrivebogens anviste forskrift fik ubarmhjertigt hammeren til at falde.

Det var utroligt, at en sådan kadaverdis-

Spørring skole o. 1890. Bernhard ses som nr. 2 fra højre i 2. række fra oven.

ciplin kunne trives, men den var symptomatisk for hele datidens uddannelsessystem, såvel i den almindelige lærlinguddannelse som inden for militæret. Autoritet og hækkeorden byggede på disse disciplinære principper.

Når skrivetimen var sat i gang, hørte det til daglig sædvane, at degnen lydløst forsvandt fra skolestuen på en daglig formiddagstur hen til kroen for at få den opstrammer, der hørte til livets opretholdelse. Når han vendte tilbage til skolestuen, foregik det lige så lydløst, som da han gik. Normalt var der ikke en lyd at høre i klassen ud over pennens skratten, men skulle det hændes, at en af eleverne havde dristet sig til en ureglementeret bevægelse eller en henvendelse til sidekammeraten, og det var så uheldigt at finde sted umiddelbart efter, at degnen var

trådt indendørs, så faldt hammeren ubønhørligt og uden nåde.

Kroen var byens samlingssted på godt og ondt. Den adskilte sig vel næppe fra andre kroer, men for lokalsamfundets trivsel var kroen det faste tilholdssted. Her holdtes årligt en bazar, som hele byen så hen til med forventning. Her opførtes dilettantkomedier, der kunne samle fuldt hus. De traditionelle forestillinger af Heiberg og Hostrup var uhyre populære, ikke mindst, når rollerne blev udført af lokalkendte medborgere, som her var iført aparte påklædninger med papnæser og parykker som nutidens elefanthuer.

Det var håndværkerforeningen, der stod bag disse arrangementer. Håndværkerforeningen var kulturens lokale formidler og byens lille sogneråd. Alt, hvad der måtte

Dilettanter i Spørring o. 1895. Måske Erik Bøghs Fastelavnsgildet.

ønskes af nyskabelser i bybilledet, blev formidlet gennem håndværkerforeningen, og bestyrelsen kunne i en menneskealder personificeres i én enkelt person, der var formand for alt, hvad der var værd at være formand for, skræddermester A. Baltzersen.

Baltzersen var byens primus motor. Han boede og havde forretning i Gl. Landevej nr. 40. Han har nydt almindelig respekt og tillid på sit faglige område og som folkelig igangsætter, og hans ord var lov.

Det er velgørende at gense byen selv efter

mere end 70 års forløb. Den har endnu en rest af sit oprindelige ansigt i selve bykeren. Trafik og nybyggeri er nænsomt placeret uden for byen. En ny skole blev opført på den anden side af hovedgaden. Også den har naturligvis været offer for udviklingens hastige stormløb.

Gaderne har fået navne, og mange husfacader har ændret stil i takt med udviklingen, men den centrale bykerne står næsten uberørt som et vartegn over et bysamfund, der har oprindelse i de ældste tider.

Familien Carlsen uden for det gamle hjem i 1920. Bedsteforældrene siddende med Aage i midten. Til venstre Aksel og til højre Svend. Stående bagved fra venstre: Peter, Elisabeth, Bernhard C., Mathilde C., Marie C., Emil C., Niels, Søren og Caroline.

En Kvægtyvs Vandring

Lisbeth Nielsen og Poul Porskær Poulsen

En meget omfattende, men tilsyneladende kun lidt brugt kildegruppe i beskæftigelsen med lokalsamfundets historie, er retsarkivalierne. Heri kan man finde indgående beskrivelser af mange forskellige slags konflikter mellem sogneboerne. Da de involverede parter desuden ofte må forklare og berette om mange forhold i sognet, får man samtidig en masse oplysninger, som kommer tæt på hverdagslivet i lokalsamfundet.

I forbindelse med et licentiatprojekt på Historisk Institut, Århus Universitet, gennemgik vi over 200 sager fra Gødvad sogn ved Silkeborg i perioden 1858-1890¹⁾. Langt de fleste af disse retssager drejede sig om interne konflikter mellem sogneboerne, men fra tid til anden bliver der også mulighed for at bevæge sig udenfor sognet, specielt i offentlige straffesager. En sådan stor straffesag skal der berettes om her. Det er en sag, som bringer os fra Silkeborg til Grauballe og Tvilum, igennem Gødvad, hvor forbrydelsen begås ved Eriksborg - og tilbage til Silkeborg. Begivenhederne fandt sted for lidt over 100 år siden.

En kvie erhverves

Natten mellem den 30. og 31. juli 1890 blev der fra Eriksborg mark i Gødvad sogn

stjålet en kvie. Mistanken faldt straks på den 38-årige slagter Andreas Hansen Løvstad i Silkeborg, fordi han havde solgt en hud til Garver Jahde i Silkeborg. Ejeren identificerede nemt huden som den forsvundne kvies. Ligeledes var hornene blevet fundet hos Løvstad og behørigt identificeret. Alt pegede altså unægteligt mod slagteren, men han nægtede på det bestemteste at være kommet uærligt til kvien. I forhøret den 4. august fortalte han retten, hvordan han var kommet i besiddelse af kreaturet, som han ikke benægtede at have slagtet og solgt.

Onsdag den 30. juli kørte han om eftermiddagen ud af byen med ølkusken Rasmus Nielsen fra Actiebryggeriet i Silkeborg. Hensigten var at købe en kvie. Først gik turen til Grauballe kro, der åbenbart skulle have fyldt op på øllageret - derfra kørte de klokken halvfem. Løvstad hoppede af »*det Sted paa Vejen Svostrup-Asmildgaarde, hvor Vejen til Tvilum Bro drejer af*«. Herfra gik han mod nord og var inde flere steder på vejen, bl.a. hos træskomanden Gregers, der boede lidt nord for Grauballegårds skov. Klokken halvsvy gik han videre for at henvende sig til en enke, der boede der et sted. Hun var dog ikke hjemme, og han gik derefter videre mod

syd ad samme vej - stadig var han inde et par steder for at spørge på kvier, indtil han kom til Trækstien, som han fulgte til Tvilum bro, hvor han var ca. klokken halvtotte. Han passerede broen og betalte 10 øre i bropenge. Herefter gik han i nordlig retning mod Truust. Her blev han indhentet af en mand, der kom trækkende med 2 køer og 4 kvier. Manden, som Løvstad desværre aldrig fik navnet på, beskrives som »en Mand mellem 30 og 40 Aar, af Højde omtrent som Arrestanten (Løvstad, v.a.), der maaler 63 $\frac{3}{4}$ Tm., rød musset og med rødligt Tveskjæg, med et lysegraat Silketørklæde bundt om Halsen formentlig 2 Gange, og i Klædedragt, som han forøvrigt ikke nærmere kan beskrive, lignede en Pranger«. Prangeren var fra Skanderborg og på vej til Anbæk marked. Af ham købte Løvstad så den famøse kvie, som han måtte bøde 85 kr. for.

Løvstad trak nu kvien tilbage over Tvilum bro, forbi Borup mejeri til Grauballe. På vejen så han en kone, som gik med en mælkespand fra mejeriet - og foran Grauballe kro så han 4 mænd stå i samtale. Videre gik turen så ad Chauseen til Silkeborg. Mellem Eriksborg og Nørreskov skole traf han to andre slagtere fra Silkeborg, og som et yderligere - kuriøst - højdepunkt oplevede han, at »ved Østre Kejlstrup red to Bicycleryttere forbi ham til Silkeborg«. Hvad klokken efterhånden var blevet, huskede han ikke.

Da Løvstad gik hjemmefra, havde han over 95 kr. på lommen, som var kommet ind ved, at han havde solgt en tidligere stjålen kvie (et forhold, vi skal vende tilbage til). Han havde altså 10 kr. med hjem fra turen. »Næste Dag d. 31. Juli, skulde han be-

tale Renter og Afdrag af et Laan i Silkeborg Bank, hvilken Betaling udgjorde 12 Kr 25 Øre som han blev i Stand til at betale derved, at han samme Dags Morgen solgte Kviens Hud til Garver Jahde i Silkeborg for, saavidt han ved 6 Kr 09 Øre«.

Sådan lød Løvstads lidt udviklede, og meget detaljerede forklaring på hændelserne den onsdag eftermiddag og aften. Men dommeren var bestemt ikke overbevist. En hel del stemte ikke, så i en lang række forhør de næste små to måneder arbejdede han stædigt på at pille Løvstads forklaring fra hinanden.

Forklaringens problemer

Det første problem var den vej, Løvstad benyttede. Her førtes to vidner frem, gård-ejer Søren Pedersen, Nebel Mark, og hans 15-årige søn Hans. De mente begge at have set Løvstad gå gennem gården den aften, med retning mod Eriksborgs mark. Gårdmanden syntes, at denne person »skulede paa en ejendommelig Maade til Stuehusets Vinduer, som om han frygtede for at blive set«, så Søren var ude for at se, hvorhen den mistænkelige person gik. Det var imidlertid her ved 22-tiden så mørkt, at han ikke kunne se, hvilken vej personen gik, da han kom ned til vejen mellem Nebel og landevejen. Som de forsigtige bønder de var, ville de ikke sværge på, at Løvstad var den person, de havde set, men nok at de mente, at det var ham.

Løvstad nægtede at have passeret Søren Pedersens gård. Nogle dage før den 30. juli var han kommet der forbi, så han mente, at det var dette som Søren og Hans erindrede.

Det næste problem i Løvstads forklaring var tids-spørgsmålet. Ifølge Løvstad havde

han købt kvien af den ubekendte pranger fra Skanderborg omkring kl. 9, og han havde nu fortalt, at han kom til sit hjem i Silkeborg et kvarter i midnat. Altså ca. 3 timer skulle det have taget at trække kvien de 1 ½ mil fra stedet for handelen til Silkeborg. Det fandt dommeren helt usandsynligt. *»Foreholdt at han trækkende med et Kreatur navnlig ved Aften- eller Nattetide vil bruge lidet under 2 Timer til hver Mil, kan han ikke benægte Rigtigheden heraf«.* Den mistænkte forsøgte at fremføre, at han da engang havde trukket et kreatur fra Kjellerup til Silkeborg på 3 timer. Men den gik heller ikke, eftersom den strækning kun var 2 ¼ mil.

En anden ting var, at kvien umuligt kunne befinde sig ved Truust ved 9-tiden. Kvien var nemlig blevet flyttet klokken halvtotte, og havde nået at afgræsse et tøjrslag, hvilket iflg. røgter Poul Andersen på Eriksborg plejede at tage et par timer. En nabo mente desuden, at kvien endnu stod på marken henad 10 den aften. Det tidligste tidspunkt, tyveriet derfor kunne være fundet sted på, var en gang imellem halvti og ti, så det lød lidt mærkeligt, at Løvstad skulle have købt kvien 1 ½ mil fra Eriksborg. Stædigt fastholdt Løvstad dog sin forklaring.

Dommeren troede heller ikke på, at Løvstad kunne være i besiddelse af de 85 kr.,

Markedsdag på torvet i Silkeborg o. 1880. Slagter Løvstad solgte en del af kødet fra de stjalne kvier i en bod på torvet. (Foto: Lokalthistorisk Samling, Silkeborg).

som kvien skulle have kostet. Hertil forklarede Løvstad, at pengene kom fra en kvie, han stjal i Løgager. Halvdelen af kødet herfra solgte han til slagter Rasmus Pedersen for 41 kr., og resten blev solgt i mindre stykker. Gæstgiver Chr. Jacobsen i Lunden, Jens Hansen, værtshusholder J. Chr. Vognmand, købmand Kirkegaard på Vestergade, en præst på Herningvej, Ole Petersen ved banegården og muligvis skolebestyrer Andersen købte alle mindre stykker kød for mellem 1 og 4 kr. stk. Om lørdagen havde han desuden solgt en del fra sin bod på torvet i Silkeborg, og med salget af huden mente han, at den først stjalne kvie i alt havde indbragt mellem 91 og 92 kr. De navngivne kunder blev alle forespurgt om købet af kødet, og det viste sig, at nogle af dem ikke havde betalt med kontanter. En tilfredsstillende forklaring på det store pengebeløb måtte dommeren derefter konstatere, at der ikke var givet.

De oplysninger, som Løvstad havde givet om den ukendte pranger, havde ikke kunnet føre til pågribelse af en sådan person, skønt man havde gjort sig ganske omfattende anstrengelser. Dommeren fandt det mærkeligt, at Løvstad ikke havde spurgt om prangerens navn. Løvstad var jo vant til at handle med kreaturer, så han burde vide, at man altid skulle have sælgerens navn, »navnlig under Hensyn til de hyppige Tilfælde af Tuberkulose hos Køer«. Løvstad så ned i gulvet og sagde mindre og mindre.

Dermed var dommeren dog ikke færdig med at pille Løvstads forklaring fra hinanden. Kviens horn var fundet i skarnkisten, hvorhen Løvstad havde givet sin 13-årige søn besked på at smide dem. Det mente Løvstad nu aldrig, han havde sagt, men det

turde dog være klart, at sønnen i hvert fald ikke havde gjort det af egen fri vilje, eftersom salg af tarme og horn var hans fortjeneste. Løvstad mumlede, at det selvfølgelig godt kunne være, at han havde sagt det.

Endelig kunne det fastslås, at Løvstads forklaringer om, hvor han havde været inde på gårde og ejendomme på sin færden, ikke kunne bekræftes. Vest for Gudenaen, altså på Grauballe-siden, havde han været inde nogle få steder, mens »hans Forklaring om, hvad der er passeret Øst for Gudenaen, ikke stemmer med de indhentede Oplysninger«.

Flere kvægtyverier

Proprietær Walther på Eriksborg anmeldte tyveriet med det samme, og allerede den 2. august blev det første forhør afholdt ved Silkeborg Birks Politiret. Forhøret gav anledning til at se nærmere på en anden sag om en forsvunden kvie. Bestyrer Knud Lykkegaard på Løgagergaard anmeldte, at en kvie var forsvundet fra marken på den gård, han bestyrede, natten mellem den 23. og 24. juli, altså en uge før Eriksborgtyveriet.

Politibetjent Jepsen undersøgte sagen (rapport 4. aug.) og fandt et godt vidne i arbejdsmand Peter Sørensen, der boede i samme gård som Løvstad. Han havde set Løvstad stå og slagte en kvie ved 4-5 tiden den pågældende morgen, ja, han havde endog hjulpet Løvstad med at hænge kvien op. Et bevis på, at der var tale om Løgagerkvien, var, at Peter Sørensen havde fundet et kalvefoster i skraldespanden i gården, og den forsvundne kvie i Løgager var netop drægtig. Desuden havde Løvstad en gang mere, omkring den 13. maj, slagtet en kvie

om natten. I den videre efterforskning (rapport 7. aug.) rapporterede Jepsen det som nærliggende at slutte, at den kvie, som Løvstad slagtede den 13. maj, var identisk med en kvie, som var bortkommet fra Løvenholdt den samme dag.

Disse to tyverier tilstod Løvstad ret hurtigt, så efterhånden var der ikke meget, der kunne sandsynliggøre, at han ikke havde taget Eriksborg-kvien også.

Tilståelsen

Slagter Løvstad havde nu været afhørt ved Herredskontoret i Kjellerup i over en måned. Hans historie var totalt pillet fra hinanden, og til sidst måtte han give sig: Den 19. september 1890 tilstod han tyveriet af kvien på Eriksborg mark.

Onsdag den 30. juli var han rigtigt nok kørt ud af byen på ølkuskens vogn. Han forklarede nu, at hans hensigt med turen var at købe et lam, til hvilket han havde de 11-12 kroner, der behøvedes. Med ølvognen var han i Grauballe og steg af der, hvor vejen til Tvillum bro drejer af fra landevejen. Så langt, så godt. Men broen havde han ikke passeret - han havde slet ikke været øst for Gudenåen og havde dermed heller ikke sluttet nogen handel på landevejen ved Truust. I stedet gik han mod Grauballe og spurgte på vejen forskellige steder om der var lam til salg. Efter at have passeret Grauballe kom han pludselig på den tanke at stjæle et kreatur. Han forlod derfor *»lidt før han kom til Eriksborg Landevejen og gik ind paa Marken øst for Eriksborgs Bygninger, hvor der stod nogle Kreaturer, af hvilken han tog det nærmeste, der var en Kvie, løste Grimen af denne og tog omtrent 1 ½ Favn af et i Nærheden tøjret Faars Tøj-*

erreb, som han bandt om Kviens Horn og Hoved, og ved hvilket han trak Kvien nordøst om Gaardens Bygninger ud til Landevejen«. Klokkeren var på det tidspunkt »noget over 10« og kvart i tolv var han hjemme, hvor han efter et måltid slagtede kvien. Den næste dag solgte han huden - og kødet blev solgt den 1. og 2. august.

Løvstad angav selv som grund til, at han så længe nægtede tyveriet, at han håbede at blive dømt ved Silkeborg Birkeret, *»hvor han har gjort sig en Forestilling om, at han vilde faa en lempeligere Straf, end han kunne befrygte her«*.

Tøjrbet

Sagen var imidlertid ikke klaret med det. De næste forhør blev brugt til at klargøre forskellige enkeltheder i forbindelse med tyveriet. Især rebet, som var blevet brugt til at føre kvien hjem ved, interesserede dommeren meget. Han ønskede at få fastslået, hvorvidt Løvstad havde medbragt rebet, da han tog afsted på sin tur på landet, eller - som Løvstad havde forklaret det - havde taget det fra nogle får, der stod i nærheden. Hvis Løvstad havde medbragt rebet hjemmefra, kunne man regne med, at tyveriet var planlagt, og ikke spontant, som Løvstad søgte at hævde. Og planlagte forbrydelser var de alvorligste.

Løvstad forklarede vedr. rebet, at han havde ladet fåret gå løst, efter at han havde taget rebet af det. Fåret havde sikkert ikke tilhørt samme person som kvien, idet han mente, at han havde passeret et skel. Naboerne blev derfor forhørt vedr. deres fårehold.

Politibetjent J.P. Jensen tog ud og besigtigede forholdene. *»Fra det nordøstre*

Gerningsstedet. Luftfoto af Eriksborg 1946. Bygningerne og ikke mindst stuehuset var dog blevet fornyet i forhold til 1890. Det må være fra marken nederst i billedet, at kvægtyveriet foregik den 30. juli 1890. Øverst ses vejen til Nørreskov og Silkeborg. (Foto: Lokalhistorisk Samling, Silkeborg).

hjørne af Eriksborg fører en Markvej i østlig Retning op over Eriksborgs Mark og fortsætter Nord om Diget, der gør Skjæl mellem Eriksborgs Mark og den nordre Side af Gaardejer Jens Petersens Mark grændser imod vest til Eriksborgs Mark og Skjællet mellem de 2 Ejendomme strækker sig lige mod Syd fra den vestre Ende af det fornævnte Dige. - Det var op mod dette Skjæl at Kvien stod tøjret...» (Rapport 20. sept.).

Først afhørtes husmand Jens Pedersen, Resendal Mark, hvis marker stødte op til Eriksborg. Jens Pedersen kunne ikke bekræfte historien om det stjålne reb og det løse får. Hans får var tøjrede to og to, og

der havde ikke været løstgående får på hans mark morgenen efter tyveriet. Han mente klart at ville have bemærket, hvis et får havde været løst, for proceduren ved indfangelse af løstgående får indebar, at de resterende får blev trukket hjem, så det løse fulgte med og kunne indfanges. Desuden mente han, at man ville bemærke, hvis tøjrpælen var taget op, for pælen var meget lille, og man ville have haft et værre hyr med at finde den igen i det høje græs.

Løvstad beskrev, hvordan han havde taget rebet, som han nu tilføjede var fra et tøj med to får: »*Han mener, at det Stykke, han tog, udgjorde lidt over Halvdelen af Tøjrets Længde fra Tøjerpælen til det Sted,*

hvor Tøjerrebene skilles. Han fik sit Reb-stykke løs ved at bruge sin Kniv og sine Fingre. Han trak Tøjerpælen op og stak Pælen ud igjennem et Øje paa Rebet. Dette Øje benyttede han, da han lagde Rebet om Kvienes Hoved. Der var en Sammenføjning i Tøjerrebet paa det Sted, hvor han skildte Rebet ad«. Nu vidste man, at når Løvstad blev så detaljeret, så var der grund til at være på vagt!

Det var dommeren da også, og da Løvstad fastholdt, at Tøjrpælen var af træ, og Jens Pedersen kun havde jerntøjrpæle, så kunne det ikke være hans får, der var tale om. Løvstad ændrede nu forklaring til, at fårene faktisk ikke stod lige i nærheden, men et stykke væk. Allerede ugen før havde han set nogle får på en mark ikke så langt fra kvien, og dem gik han så ud for at finde for derfra at få transportreb. Det synes her, som om Løvstad uforvarende kom til at sige, at han faktisk havde planlagt tyveriet og kigget omgivelserne efter i forvejen. For at komme til stedet, hvor fårene stod, havde han fulgt et jorddige et stykke og derpå gået lidt i en ikke-bestemt retning.

Endnu en nabo, husmand Karl Nielsen, forhørtes, men havde hverken mistet tøjr eller fundet løsgående får. Hans tøjrpæle var desuden af jern.

Gårdejer Anders Filipson, hvis gård også stødte op til Eriksborg, måtte ligeledes melde hus forbi. Ingen løse får, hensmidte tøjrpæle eller savnet reb. Dommeren kunne herefter konstatere, at »det med Bestemthed (må) antages, at Arrestantens Forklaring om Rebet er en Usandhed«. Løvstad benægtede ikke rigtigheden af vidnernes forklaringer, men fastholdt dog reb-historien.

Procedure

Den 30. september 1890 afsluttede dommeren forhørene, efter at Løvstad havde vist, hvor han stjal kvien på Eriksborgs mark, og efter at Proprietær Walther havde gjort sit erstatningskrav på 125 kr. gældende. Denne sum mente Løvstad godt nok var for højt sat, men to slagtere fra Silkeborg havde bekræftet værdi-ansættelsen, så her var heller ikke noget at komme efter for den sikkert efterhånden ret nedtrykte kvægtyv.

Anklageren, prokurator Kjær, og forsvareren, sagfører Rønne, formulerede derefter deres indlæg i sagen. Prok. Kjær kunne (9. okt.) resumere en sikker sag: 3 tyverier, som anklagede efter lange forhør havde tilstået. »For de her foran omhandlede af ham forøvede Tyverier vil han være ifalden Straf for første Gang begaaet grovt Tyveri efter Straffelovens Par. 229, og han vil saaledes formentlig blive at idømme nogle Aars Straffearbejde, idet der vil være at tage Hensyn til, at han har gjort sig skyldig i en Række af disse Tyverier«. Desuden burde Løvstad betale erstatning til de bestjålne: 100 kr. til prop. Veis på Løvenholdt og til Landmandsbanken, der ejede Løgaergaard - og 125 kr. til Walther.

Sagfører Rønne havde ikke meget at fremføre til forsvaret ud over en opfordring til medlidenhed og mildhed: «...det skal dog anføres, at det ses, at han ikke tidligere er straffet, at han har været i Forlegenhed for Driftskapital, og overhovedet er en fattig Mand, ligesom det skal anføres, at Tyverierne efter Arrestantens Forklaring ikke ere forøvede efter forudfattet Plan, men efter et Forsæt, der er fattet umiddelbart forinden Udøvelsen af hvert Tyveri, ligesom

Udøvelsen af disse 3 tyverier vel ikke kan kaldes »en Række« Tyverier«. (13. okt.).

Den 17. okt. 1890 faldt dommen: 1 års forbedringshusarbejde, den nævnte erstatning samt sagens omkostninger var det negative udbytte, som Andreas Hansen Løvstad fik ud af sine ture på landet.

Afrunding

Historien handler om en slagter, der, sikkert tvunget af omstændighederne, blev tyv. Hans forretning i Silkeborg var relativt ny, og det kneb med at få økonomien til at hænge sammen. Allerede i foråret 1890 var den gal, og Løvstad forsøgte her at låne penge af en onkel i Nim. Da det ikke lykkedes, så Løvstad ingen anden udvej end at blive tyv. Han havde tidligere tjent på gården Løvenholdt, så han vidste, hvor kreaturerne stod. Han stjal en kvie, trak den hjem, slagtede og solgte den.

Alt gik godt - proprietæren på Løvenholdt troede, at kvien var løbet væk - så Løvstad besluttede sig til at prøve igen. Den økonomiske situation var ikke væsentligt forbedret, så han tog på landtur igen. Det andet tyveri kunne formodentlig også være gået godt, hvis blot han ikke allerede en uge senere igen havde trukket en anden mands kvie hjem til slagtning og salg. For også bestyreren på Løgagergaard troede, at den forsvundne kvie var løbet bort. Vidnet, der flere gange havde set Løvstad slagte om natten, ville sikkert ikke af sig selv have indberettet dette, så Løvstads to første tyverier var succeser.

Og dermed er vi nået frem til selve det dramatiske højdepunkt på Eriksborgs marker. Vi er altså nået ind i Gødvad sogn, og der blev derfor afhørt en del vidner her-

fra. Proprietær Walther, en af sognets største jordejere (dels Dybkjærlund og dels Eriksborg, som han formodentlig forpagtede på dette tidspunkt), anmeldte sagen og afhørtes sammen med en tjenestekarl og en røgter på gården. Ligeledes afhørtes naboerne, husmændene Jens Pedersen og Karl Nielsen samt gårdmand Anders Filipen. Det var først og fremmest kontante, landbrugsmæssige forhold, de skulle udtale sig om, og for en gangs skyld oplever vi Gødvad-bønder, der udtalte sig fast og klart og uden tøven. De problemer med hukommelsen, som de lokale folk ofte kom ud for, når de skulle udtale sig i retten - især hvis det var om en af deres egne - var ikke noget problem her.

For det var jo ikke en af deres egne, der var tiltalt, men en udefrakommende, forhærdet tyveknægt. Beredskabet for at få Kalorius afsløret var da også straks kørt i stilling. En kvie var ikke en ubetydelig ting, men noget der blev holdt øje med. Ved sammenligning med en række andre tyverier i Gødvad sogn bemærkes en tydelig forskel på den holdning, man anlagde. Ved tyverisigtelser, som omhandlede Gødvad-folk, søgte man i mange tilfælde at få tingene klaret internt. Der var ikke noget bastant krav om, at en mistænkt straks blev overgivet til politiet. Kunne man ordne tingene i mindelighed, så gjorde man det. Her stiller tingene sig anderledes, netop fordi der var tale om en fremmed, og at tyverierne gik ud over et kreatur. Det var en alvorlig sag.

Det kan undre, at de to forsvundne kvier på h.h.v. Løvenholdt og Løgagergaard ikke straks fik sat politiapparatet i gang. Her troede man bare, at kreaturet var løbet sin

vej. En sådan ligegyldighed kan synes mærkelig - men kan måske for Løgagergaards vedkommende forklares med, at der tilsyneladende ikke var nogen gårdmand på stedet. Gården var, sikkert i forbindelse med en konkurs, ejet af Landmandsbanen, og en bestyrer var indsat.

På Eriksborg var man straks i alarmberedskab. Røgteren, der havde ansvaret for de kvier, der græssede på marken, undersøgte nøje det reb, som kvien havde været bundet med, og kunne nemt se, at knuden var bundet op. At kvien skulle være kommet løs ved egen hjælp kunne altså afvises.

Ved anmeldelsen af tyveriet havde man åbenbart allerede en mistanke til Løvstad. Med et lokalt Silkeborg-kendskab til slagterens økonomiske formåen og øvrige forhold har man undret sig over, hvorfra den

kvie var kommet, hvis skind blev solgt til garveren. Skindet blev straks forevist røgteren og karlen på Eriksborg, der uden besvær genkendte det.

Derefter var det kun et spørgsmål om tid og grundig politimæssig efterforskning at få slagteren til at indrømme forbrydelsen. Det var iøvrigt en interessant sidebemærkning, som Løvstad kom med, da han sagde, at han hellere ville have været dømt i Silkeborg end i Kjellerup. Nærmere oplysninger om, at Silkeborg Birkeret skulle være mere fremkommelig end Lysgård-Hids Herredsfoged, har vi ikke set, og det ligger da også udenfor emnet at begynde at forske i det. Men et interessant vidnesbyrd om, at man i hvert fald havde en opfattelse af, at herredsfogeden i Kjellerup var hård.

1. En del af licentiatafhandlingen er udgivet: **Kæltringer og skikkelige folk i Gødvad sogn. Et midtjysk sogn og dets mennesker, belyst gennem herredsretten 1858-1890**, Landbohistorisk Selskab 1991. I bogen tegnes et billede af Gødvad sogn på baggrund af injuriersager, som der var mange af, og som kan henføres til spørgsmålet om det lokale omdømme og den personlige ære. Se desuden: Den lokale kultur. Brug af antropologiske metoder i studiet af historiske lokalsamfund, i: Christiansen & Manniche (red.): **Historiens ansigter**, Århus 1991.

Kilder:

Politiprotokol 1889-90, B47-5189, 4., 7., 14., 19., 25. og 29. august, 5., 10., 18., 22., 23., 25. og 26. september 1890.

Politiprotokol 1889-92, B47-5190, 8. august 1890.

Domsakter 1890, B47-5300, 4. og 7. august, 20. september, 9., 13. og 17. (dom) oktober 1890.

Herredsrettens arkivmateriale befinder sig på Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

Lidt om Gosmer Hospital

af Jørgen Hauge Jensen

De fleste mennesker vil undres ved at få at vide, at der i den lille landsby Gosmer sydøst for Odder ligger et hospital. Heri ligger en indgang til den begyndende socialforsorgs historie, da tidligere tiders hospitaler - der ikke må forveksles med vore dages sygehuse, store bygningskomplekser, der tager sig af alle former for sygebehandling - nærmest må anses for mindre plejeboliger for gamle, hjemløse og invalider.

Ordet hospital stammer fra det latinske ord »hospitalis« - egentlig herberg eller gæstehus, der automatisk fører ens tanker hen på mennesker i en eller anden form for nød, der trænger til medmenneskelig pleje og omsorg.

De første hospitaler i Danmark var St. Jørgensgårde - spedalskhedshospitaler, som kendes fra slutningen af 1100-årene. De følgende to hundrede år oprettes ialt 30 St. Jørgensgårde, således at hver større købstad havde sit spedalskhedshospital. I den senere middelalder kom helligåndshusene, hvor der i den hellige ånds navn udføredes barmhjertighedsgerninger mod syge, svage, gamle, fremmede o.l. - det hele i et gejstligt tilsnit, som blev verdsliggjort efter reformationen i 1536¹⁾.

En følge af reformationen blev, at den i forvejen sporadiske og minimale forsorg

forsvandt, så fattige, syge og gamles situation forværredes betydeligt i de følgende århundreder.

Med udgangspunkt i dette og en pietetisk strømning over landet i første halvdel af 1700-tallet skal oprettelsen af Gosmer Hospital ses.

Det nuværende Gosmer Hospital ligger som nabo til Gosmer kirke lige til højre for indgangen til kirkegården, hvilket ses på omstående billede.

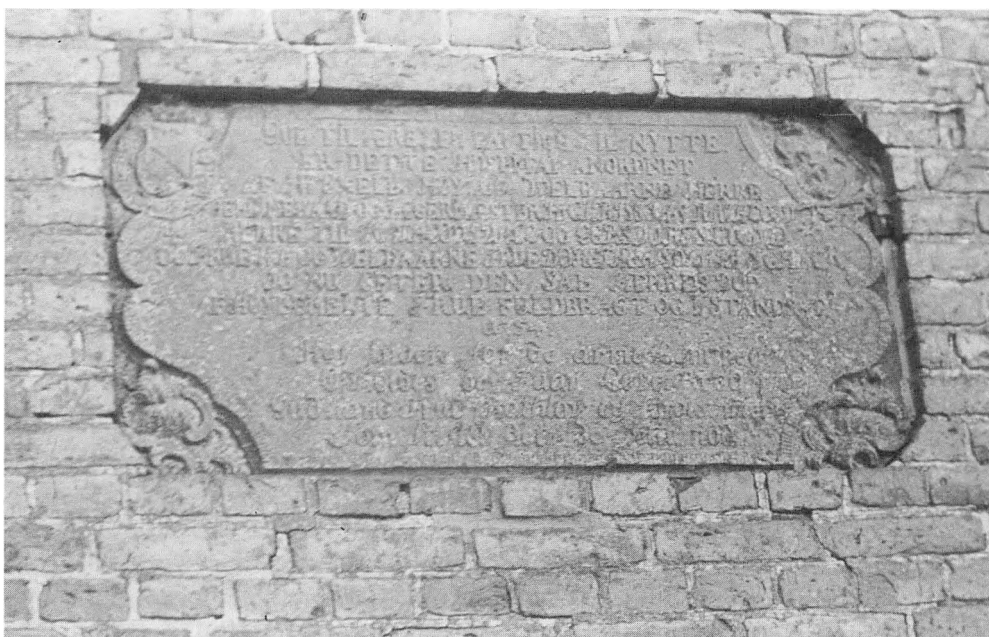
I den vestlige gavl af hospitalsbygningen, omtrent midt mellem de to vinduer, findes en indmuret plade, som omtrent har følgende indskrift:

*Gud til ære, fattige til nytte
er dette hospital anordnet
a hans exselense, høj og velbaarne herre
gehejmerraad og jaegermester
CHRISTIAN RATHLOU
herre til Rathlousdal og Gersdorfflund
og høj velbaarne frue
DOROTHEA SOPHIE SCHACK
og nu efter den salige herres død
a højbemeldte frue fuldblragt og istandsat
1754
Her inden for de arme lemmer
opholdes og faar levebrød
Gud, han ej forglemme dem
der stifted det, de andre nød²⁾.*

Den i indskriften nævnte Christian

Gosmer kirke og Gosmer Hospital. (Foto: K.O. Møller)

Tavlen med indskrifter. (Foto: K.O. Møller)

Rathlou fødtes på Gersdorffslund den 12. november 1677 som den yngste af to sønner af Gregorius Rathlou og Margrethe Gersdorff.

Den ældre broder døde i 1714 eller 16 år efter at have ejet godserne Rathlousdal og Gersdorffslund. Christian Rathlou blev derpå eneste arving.

Forinden var Christian Rathlou som 17 årig sendt til ridderakademiet i København, hvor han lærte ridderlige sæder og våbenbrug, sprog og nyttige videnskaber. I flere år derefter rejste han både i England, Tyskland, Holland og Frankrig, og ved hjemkomsten blev han udnævnt til kammerjunker ved hoffet under Frederik den 4. Han tog sin afsked fra det erhverv ved giftermålet med Dorothea Sophie Schack i 1708, hvorpå de bosatte sig på Rathlousdal.

Christian Rathlou stod altid i kongens gunst, så i 1710 blev han udnævnt til jægermester over de kongelige jagtarealer i hele Nørrejylland. Desuden blev han kammerherre og gehejmeråd. Sidstnævnte en stilling som medlem af den tids statsråd, der skulle bistå kongen med råd og dåd i afgørende sager.

I ægteskabet mellem Christian Rathlou og Dorothea Schack var der fire børn, hvoraf de tre døde umiddelbart efter fødslen. Det fjerde - en datter - døde ret kort tid efter sit bryllup i 1747.

Arvespørgsmålet blev afgjort hen på året 1747, da Dorothea Sophies brodersøn, Joakim Otto von Schack kom på besøg hos sin onkel og tante på Rathlousdal.

Han blev der nogle dage, og inden han drog videre, var Christian Rathlou og Dorothea Schacks samlede gods testamenteret ham til arv og eje, hvis han ægtede general-

datteren Øllegaard Charlotte Juul, der på det tidspunkt var 10 år, mens Joakim Otto von Schack var 19.

Kort tid efter sendte han et imødekomende svar til Christian Rathlou, der af sine godser 1748 oprettede et stamhus for de unge bestående af Rathlousdal og Gersdorffslund. Det karakteristiske ved et stamhus er, at det ikke ejes, men kun besiddes, således at besidderens ret indskrænkes til nydelsen af godsets afkastning, mens salg og pantsætning er ham forbudt³⁾.

Den 5. juni 1752 døde Christian Rathlou, hvorpå han blev stedt til hvile hos sine aner i tårnrummet i Gosmer kirke⁴⁾.

Kort tid inden havde ægteparret Rathlou aftalt, at de ville oprette en stiftelse eller et hospital for fattige og svage mennesker på deres godser.

På den tid var alt land- og skovbrug fæstet under stamhuset Rathlousdal, og det skete ofte, når en af ægtefællerne døde, at den efterlevende ikke kunne klare forpligtelserne overfor stamhuset. Ved oprettelsen af et hospital kunne vedkommende henvises til et ophold på hospitalet i stedet for gængs fattigforsørgelse, der gik ud på naturalforplejning, bortlicitation af de fattige til forsørgelse i private hjem, forsørgelse ved at gå på omgang eller ved tiggeri⁵⁾.

Det faldt altså i Dorothea Sophie Schacks lod at få oprettet et hospital, som hun opførte på egen bekostning ved Gosmer kirke - »Hofkirken« - for folkene til Rathlousdal. Denne beliggenhed havde også til følge, at det fik størst betydning for gamle og svage udslidte bønder, husmænd, arbejdere og skovløbere under Gersdorffslund, der lå nærmest, og det at bo i nærhe-

den af hjemmet betød overordentlig meget for de gamle.

Den oprindelige fundats⁶⁾ er underskrevet den 17. april 1756, kongelig konfirmeret den 9. juli s.å. og underskrevet af stiftsøvrigheden i Århus den 20. juli 1756, der skulle føre tilsyn med hospitalet, mens besidderen af stamhuset Rathlousdal skulle bestyre det.

Efter den indmurede plade i vestgavlen at dømme stod selve hospitalsbygningen allerede færdigbygget i 1754. Om selve huset oplyser fundatsen, at det var »et af Muursteen og Bindingsværk tegelhængt Huus af tretten Fag med fornöden Loft, Vinduer og Dörre samt en Jern-Kakkelovn,... med dets tilhørende Kaalgaards Sted, som ved Steendige er indhegnet«⁷⁾. Efter den tids målestok et solidt hus, om hvilket intet yderligere vides.

I den store og yderst specificerede fundats opregnes først hospitalets formue, der består af kongetiende i Nørre Snede og Store Dalby sogne plus 2 gårde og et hus i Rude. Disse skulle frembringe en årlig indtægt på 223 rdl. 4 mk. ½ sk. til hospitalets drift og vedligeholdelse, og hvis disse indtægter ikke kunne oppebæres af formuen, skulle stamhuset supplere op til den angivne indtægt.

Resten af fundatsen⁸⁾ udgøres af 16 større eller mindre afsnit, der i det følgende refereres.

Det var ikke enhver beskåret at blive hospitalslem. Som grundlæggende regel skulle de opholde sig eller have nær tilknytning til Rathlousdal og Gersdorffslund godser.

I følgende orden skulle lemmerne optages i hospitalet med pligt til stedse at op-

holde sig der, så »ikke Hospitalet skal blive öde eller forandre sig«:

1. »vanvittige og vanføre mennesker«, der dog ikke må være »galne eller med smitsom Syge«, uanset alder så længe »de udi saadan Tilstand forbliver«.
2. »Enkemænd, som have opnaaet deres 60 Aar«, der på grund af »Armod, Svaghed eller andre Vanheld« var nødsaget til at forlade deres tidligere besiddelser under stamhuset, »samt lever et ædrueligt og christeligt Levnet«.
3. Enker over 60 år hvis mænd havde været besiddere af stamhusgods, »saa længe de i Enkestand forbliver og lever et ædrueligt og christeligt Levnet«.
4. »gamle Karle eller Piger« som enten er født, har tjent eller opholdt sig på stamhusgods i lang tid og nu er i en situation, hvor de ikke selv kan tjene til livets ophold.

Hvis nogle af ovennævnte grupper var optaget som hospitalslemmer, kunne de kun smides ud, hvis de ikke rettede sig efter en forudgående formaning om ikke at »betee sig uskikkelig, modtvillig eller forargerlig«.

Hospitalet kunne optage 8 lemmer, der hver måned fik 1 rdl. 2 mk. 8 sk. Desuden fik de 1 rdl. 2 mk. årlig til lys.

Den mest rørige af lemmerne skulle være hospitalets stuekone. Hun skulle efterse ild og lys, brygge og bage, støbe lys og feje gulve m.v. og iøvrigt »til al Nytte for Hospitalet at have Opsigt«. For disse mange gøremål fik hun en årlig ekstraportion på 2 rdl.

Det fortælles, at foruden nødvendigt gang- og sengetøj skulle lemmerne selv medbringe en kiste, når de flyttede ind, så

hospitalet kunne forskånes for den udgift ved deres død. Kisterne blev deponeret på loftet, og fortællingen vil vide, at den lokale snedker i en snæver vending lånte kister af hospitalets lager, som han ved lejlighed erstatte med en ny og tilsvarende⁹⁾.

Når et af lemmerne døde, skulle stamhusbesidderen sørge for begravelsen og bortauktionering af efterladenskaberne. Den derved fremkomne indtægt skulle indgå i hospitalets regnskab, ligesom hvis lemmerne »skulde ved Arv tilfalde noget«.

Smederup bymænd bliver pålagt, da de bor nærmest Gosmer Hospital og er bedst forsynede med tørv, årligt at levere 32 læs tørv mod betaling 8 rdl. Hvis de ad åre ikke kan klare leverancen, er det op til stamhusbesidderen at fremskaffe det fornødne brændsel til baging og opvarmning af hospitalet, hvorefter han er berettiget til de 8 rdl.

Den nærmest boende boelsmand skal sørge for at så, transportere hospitalets korn til og fra mølle, »i paakommende Tilfælde ved Nat og Dag at lade Sognepræsten hente til Hospitalet« og hvert kvarte år hente et læs sand til at bestrø gulve og gange med i hospitalet. Betalingen for disse arbejder andrager 4 rdl.

Tre gange om året skal hospitalets skorsten fejes, og skorstensfejeren hæver 2 mk. som betaling.

Det var under en pietistisk strømning, Gosmer Hospital blev oprettet, og det fremgår også tydeligt flere steder i fundatsen, der også sikrer lemmerne »åndelig føde«.

Degnen ved Gosmer kirke skulle hver dag efter morgenringningen synges 2 salmer, læse en bøn og et kapitel i Det nye Testamente for lemmerne, »samt nogle om

den saliggjørende Kundskab velmeente Spørgsmaal og Gjensvar for Lemmerne i Hospitalet«. Desuden trække og passe urværket i Gosmer kirke, samt renholde Rathlousdals kapel i kirkens tårnrum. Degnen får årligt 8 rdl. for disse ting, udbetalt til påske og mikkelsdag.

»Skoleholderen i Halling holde Morgenbön med Sang, endvidere i Halling Kirke efter Morgen-ringen«. Hans løn skulle være 4 rdl. 2 mk. årligt.

Sognepræsten havde en mængde gøremål omkring Gosmer Hospital, som han fik 5 rdl. betalt over 2 terminer for. Han skulle besøge de syge i hospitalet, betjene dem med sakramentet, sørge for, at degnen og skoleholderen gjorde deres arbejde, sørge for at »Gosmer og Smederup Byers Beboere, saa længe der findes Rum i Hospitalet, at søge den gudelige Forsamling, ..., at det tilbørligen og skikkeligen efterkommes«. og »formane Sognefolket, at de flittigen Skoleholderens gudelige Forretning bivaaner«.

For at holde rede på alle disse pengesager lod Dorothea Sophie Schack udfærdige to enslydende protokoller, hvori fundatsen skulle indskrives, indskrivning af ændringer i hospitalets inventar, samt regnskab over hospitalets indtægter og udgifter.

Den ene protokol skulle opbevares sammen med stamhusets dokumenter, som også indeholdt »een af Stifsamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift vidimeret Copie« af fundatsen. Den anden protokol skulle opbevares »i et dertil forfærdiget Skab i Hospitalet, hvortil Nöglen forvares« i stamhusherrens besiddelse.

Tyve rdl. årligt skulle stamhusbesidderen have for at føre hospitalets regnskab, og når

udgifter var fratrukket indtægter, var overskudet 34 rdl. 4 mk., der skulle sættes på rente 3% p.a., vokse indtil en kapital på 12-1400 rdl. som derpå skulle anvendes til at købe »Kongetiende eller andet beleiligt Jordegods« til forbedring af hospitalslemmernes tilværelse gjort mulig ved en ændring af den oprindelige fundats. Og sådan skulle Gosmer Hospital vedligeholdes og forbedres »saalænge Verden staar«.

Det oprindelige hospital fra 1754 var indrettet til 8 lemmer, men i midten af 1787 beboes hospitalet af 10 lemmer¹⁰⁾. Det samme viser folketællingen fra 1801¹¹⁾, mens der bor 18 lemmer i Gosmer Hospital den 18. februar 1834¹²⁾.

Noget drastisk må være sket omkring hospitalet i de første cirka 30 år af 1800-tallet, for at det kan beboes af 18 lemmer i 1834.

I en anmodning om tillæg til den oprindelige fundats den 23. november 1838, fremsendt til kongens bekræftelse af den daværende stamhusbesidder, kammerherre, major Niels Rosenkrantz von Holstein-Rathlou (født 22. februar 1786, død 22. maj 1846)¹³⁾, skrives bl.a. »bemeldte Hospital af mig udvidet ved Tilbygning af 13 Fag grundmuret Huus« og antallet af hospitalslemmer bestemmes til 18¹⁴⁾.

Det oprindelige hospital blev bygget på matr.nr. 20 Gosmer by og sogn, hvilket også kan ses på indsatte udsnit af det ældste tilgængelige matrikelkort over Gosmer, der var gældende til 1862. Se kortet næste side.

Det vides, at Gosmer Hospitals jordtiliggende på et tidspunkt er blevet forøget med matr.nr. 12b Gosmer by og sogn, så hospitalets jord strakte sig på begge sider af

indgangen til Gosmer kirke og kirkegård - se billedet side 29 øverst.

På det efterfølgende matrikelkort, der var gældende fra 1862 til 1951, anes en langstrakt bygning på matr.nr. 12b, som må formodes at være den tilbygning, der omtales i tillægsfundatsen af 23. november 1838, der blev bekræftet 2. januar 1839.

Den af major Niels Rosenkrantz von Holstein-Rathlou foretagne tilbygning må formodes at være en »motelagtig« langstrakt bygning, nok bestående af 12 værelser med hver sin direkte udgang og et opvarmet fællesværelse¹⁵⁾¹⁶⁾.

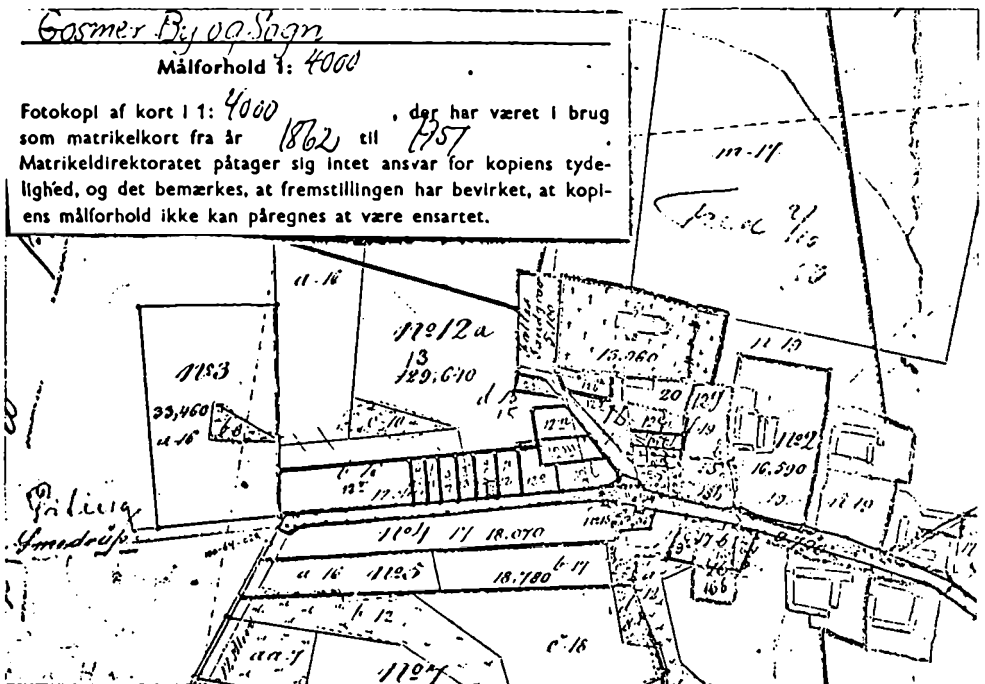
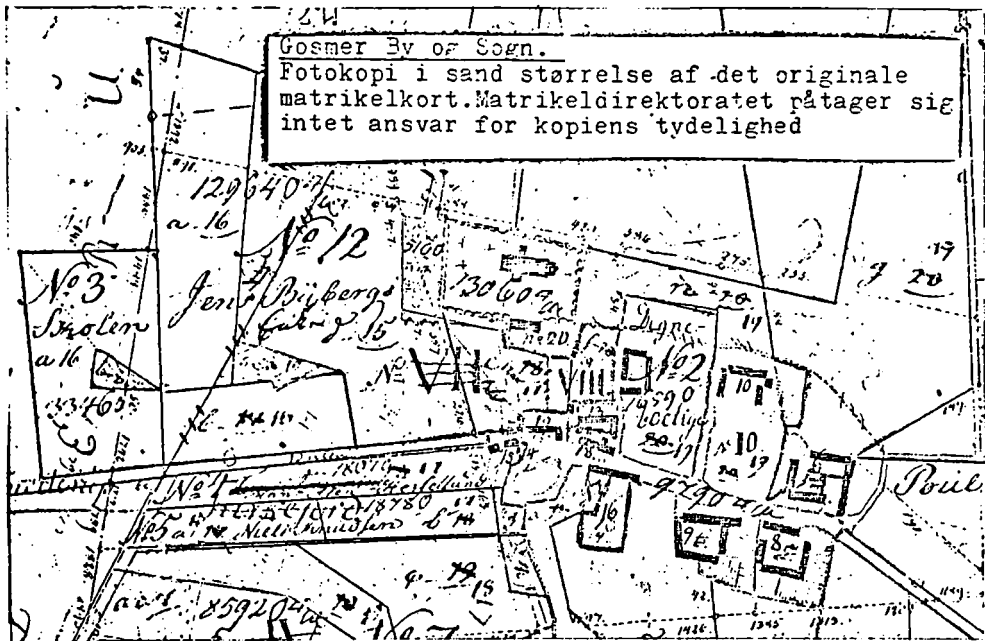
Hospitalet bestod nu af to uafhængige bygninger, og ændringerne i tillægsfundatsen¹⁷⁾ vidner også herom.

Hvert af de 18 lemmer skulle nu have 2 rdl. hver måned mod tidligere 1 rdl. 2 mk. 8 sk., en dyrtidsportion på 3 mk. 8 sk. Pengene til lys og »Möllereiser og Sandkjørsel« doubles op. Skorstensfejerens betaling andrager nu 2 rdl. mod tidligere 2 mk. Der findes nu to stuekoner, en til hver bygning, og de får hver 2 rdl. for deres ulejlighed, det samme som tidligere.

Beboerne i Smederup skal nu levere to gange 32 læs tørv til hospitalet, som de får betalt med hele 32 rdl. mod tidligere 8 rdl. Som noget nyt får de yderligere 6 rdl. 4 mk., hvis de leverer »Træ til Brødbagning til Lemmerne«.

Stiftsrevisoren honoreres årligt med 5 rdl. for sin revision af hospitalets regnskab, hvilket er noget nyt. Rathlousdals stamherre, der nu også benævnes »Ephorus for Gosmer Hospital« får sit regnskabsvederlag fordoblet til 40 rdl. og refusion af brandpenge for hospitalets to bygninger.

Til sidst i tillægsfundatsen, konfirmeret

den 2. januar 1839, opregnes hospitalets formue. Den består stadig af kongetiendet i Nørre Snede og Store Dalby sogne; endvidere de to gårde og huset i Rude. Desuden »8400 rdl. i Kongens Kasse«, 1000 rdl. i private obligationer samt en kontant beholdning efter sidste års regnskab på 708 rdl. 3 mk. 11 ½ sk.

I 1868 hed besidderen af stamhuset Rathlousdal Christian Frederik Emil von Holstein-Rathlou (født 11. november 1849)¹⁸⁾, og den 24. april s.å. indsendte han et andragende til justitsministeriet om en tillæggsfundats¹⁹⁾ til Gosmer Hospital. Den gik ud på, at hospitalets antal af lemmer nedsættes med 6 fra 18, da der på trods af bekendtgørelse af 5 ledige pladser blandt

stamhusets bønder ingen havde meldt sig. Samtidig skulle hvert lem have 3 rdl. mod førhen 2 rdl. om måneden.

Stuekonerne, af hvem der stadig var to, skulle oppebære 16 rdl. ekstra til deling mod tidligere 4 rdl. Samtidig skulle de yde syge lemmer fornøden pleje i sygdomstilfælde og eventuelt forrette nattevågen hos dem, hvilket var en udvidelse af deres arbejdsområde.

Endelig kunne årlig anvendes indtil 30 rdl. i ekstraforplejning og lægehjælp til lemmerne i sygdomstilfælde.

Som begrundelse for sit andragende har hospitalets efor, stamhusbesidderen, henvist til prisstigningerne, der udhuler underholdsbidraget, så lemmerne ikke kan leve

Det nuværende Gosmer Hospital set fra kirkegården. (Foto: K.O. Møller).

af det. Desuden anføres nogle priskalkulationer over hospitalets indtægter og fordeling over lemmer.

Som noget interessantere nævnes en forestående hovedreparation eller mulig ombygning af den ene af hospitalets bygninger foretaget på stamhusets bekostning. Samtidig ville det være passende at foretage nogle ændringer i bygningens indretning, så der laves et sygeværelse, der kan opvarmes, »da ikkun et Fællesværelse i hver af Bygningerne holdes opvarmet, men ikke Lemmernes Soveværelser«.

Det er nok den nuværende hospitalsbygning i Gosmer, der blev udsat for en meget omfattende ombygning i årene efter 1868, da dens nuværende udseende - lige på nær de arkitektur-spolerende store termoruder - passer på den tids byggestil.

Loven om alderdomsunderstøttelse kom i 1891, og den fik indvirkning på driften af Gosmer Hospital, thi den 14. marts 1892 indsender den nu betitlede hofjægmester Christian Frederik Emil von Holstein-Rathlou et andragende til justitsministeriet om en tillægsfundats til hospitalet, der bliver konfirmeret 29. august s.å.²⁰⁾.

Heri skrives bl.a. at »bestemte Portioner hverken ere tilstrækkelige til Lemmernes tarvelige Underholdning eller kunne maale sig med den Understøttelse, som ovennævnte Alderdomsforsørgelseslov tilsiger gamle Folk«.

Tillægget lyder som følger:

»Antallet af Hospitalets Lemmer bestemmes til 6, hvoraf enhver tilstaaes 12 Kr. maanedlig.

Da der for Tiden er 12 Lemmer, skulle de første 6 Pladser, der blive ledige forblive ubesatte.

I øvrigt forbliver alt uforandret...«

De tilbageblevne 6 lemmer er højst sandsynlig blevet samlet i den hovedreparerede hospitalsbygning på matr.nr. 20, så bygningen på matr.nr. 12b er nok revet ned omkring århundredskiftet, hvorpå nuværende kirkegårdsmur af mursten vest for indgangen til kirkegården er bygget. Se billedet på side 29 og nedenstående.

De stadige prisstigninger udhuler lemmernes månedlige beløb, så stamhusbesidderen af Rathlousdal, hofjægmester Christian Frederik Emil von Holstein-Rathlou må for tredje gang indsende et andragende til justitsministeriet om en tillægsbestemmelse til fundatsen for Gosmer Hospital²¹⁾, og det sker 10. juni 1908.

Heri ansøges om forhøjelse af de 6 lemmers månedlige underholdsbidrag til 18 kr. med henvisning til de almindelige prisstigninger, og at hospitalets årlige indtægter overstiger udgifterne med 500 kr.

Tillægsbestemmelsen bliver konfirmeret af Kong Frederik den 8. på følgende måde:

»Indstillingen bifaldet

Ombord i Dampskibet Dannebrog
under Damp i Kattegattet
den 14. august 1908

Fr.R.«

Loven om afløsning af len og stamhus kom i 1919. Den skabte økonomiske problemer med dens hårde bestemmelser om afgifter m.m., så mange slægter måtte gå fra gård og gods²²⁾.

Stamhusbesidder Huno von Holstein-Rathlou overtog Rathlousdal, da det blev ophævet som stamhus den 16. juni 1921²³⁾, hvor det samtidig overgik til fri ejendom.

Denne ændring i Rathlousdals ejerforhold greb også ind i livet på Gosmer Hospi-

Her lå den af major Niels Rosenkrantz von Holstein-Rathlou foretagne tilbygning til hospitalet, nok nedrevet omkring århundredskiftet. (Foto: K.O. Møller).

tal, da godsejer Huno von Holstein-Rathlou opretter en ny fundats for Gosmer Hospital den 5. december 1924, som konfirmeres den 9. februar 1925²⁴⁾.

Formålet med fundatsen er »Hospitalets endelige nedlæggelse som sådant«, så den elleve paragraf store fundats angiver i et blomstrende kancellisprog,

- at så længe det er muligt, skal legatet bestyres af ejere af Rathlousdal med tilknytning til familien Holstein-Rathlou.
- at hvis det ikke er muligt, skal præsterne i Odder, Torrild, Hundslund og Gosmer-Halling i forening bestyre legatet.
- udbetalingens størrelse til præsten i Gosmer sogn, degnen ved Gosmer kirke og skolelæreren i Halling. Udbetalingerne falder bort, når hospitalet nedlægges.
- en udbetaling til legatbestyreren(-lsen) til vedligeholdelse af et mindesmærke.
- at de resterende fem lemmer skal have et vederlag på 18 kr. månedlig, stuekonen skal have 32 kr. ekstra årligt, og hvor meget der skal bruges til vedligeholdelse af bygningen, til opvarmning, lægehjælp og medicin til lemmerne på årsbasis.
- at hospitalet kan nedlægges, når antal-

let af lemmer er gået ned til tre, og de er genhuset i Gosmer-Halling kommune, der så kan overtage hospitalsbygningen, eventuelt uden vederlag.

- at overskuddet af legatets årlige renteindtægt tildeles værdige og trængende personer i Odder, Torrild, Hundslund og Gosmer-Halling sogne.

Godt 4 år senere, den 6. februar 1929, overdrager godsejer Huno von Holstein-Rathlou hospitalsbygningen og de to grunde uden vederlag til Gosmer-Halling kommune²⁵⁾, der skal anvende bygningen som bolig for trængende gamle i sognet. Samtidig gives der fhv. korporal Søren Madsen, der nyder en legatportion af »Gosmer Hospital«, ret til at blive boende i hospitalet for sin livstid.

Det er ret sandsynligt, at den vestre del af hospitalsbygningen på dette tidspunkt bestod af 6 værelser og den østre af en lejlighed til »økonomaen«²⁶⁾, da hospitalet de efterfølgende år blev brugt som et slags alderdomshjem. Omkring 1950 blev værel-

serne slået sammen til en lejlighed²⁷⁾, så Gosmer Hospital nu bestod af 2 lejligheder, der af kommunen anvendtes til pensionist- eller en slags fri-boliger.

Ved Gosmer-Halling kommunes indlemmelse i Odder kommune den 1. april 1970 fulgte Gosmer Hospital med, som senere på året blev istandsat for 8000 kr.²⁸⁾

Hvor lang tid Gosmer Hospital får lov at ligge som en bygning med bagsiden ind mod kirkegården ved Gosmer kirke er ikke godt at vide, men Gosmer-Halling sogneråd fremsatte den 28. august 1951 et fredningstilbud af matr.nr. 12b, 12f og 20 (se forsiden) til fredningsnævnet i Århus amt. Heri redegøres for, hvad der ikke må ske på matrikelnumrene, og kommunen forbeholder sig ret til at bibeholde hospitalet med dertil hørende nødtørftshus, kirkens nødtørftshus og en udvidelse af eksisterende brændehus. Tilbudet blev modtaget af fredningsnævnet, så Gosmer Hospital ligger således på matr.nr. 20, Gosmer By og sogn i november 1977.

Noter

1. Skrevet ud fra leksikonet i Håndbog for danske lokalhistorikere, redigeret af Johan Hvidtfeldt, udgivet af Dansk Historisk Fællesforening 1952-56. Fototeknisk optryk 1970.
2. Nedenstående billede og artiklen »Gosmer Hospital. Et stykke lokalhistorie« af A. Nielsen i Odder Dagblad 8. februar 1950. A. Nielsen skulle være den tidligere smed, Anders Nielsen i Gosmer i følge Bodil og K.O. Møller.
3. Ibid. 1)
4. Alt om Christian Rathlou og Dorothea Sophie Schack og noget om hospitalet hentet i Thorvald Madsens artikel »Gersdorffslund« i Østjysk Hjemstavn 31. årg. 1966 - p. 56ff.
5. Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede af Harald Jørgensen, Gyldendal, 1940 - p. 236.
6. a) Hans de Hofman: Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve II p. 337f og III p. 205ff og p. 377.
b) Efterretninger om Legater og Donationer på landet i Aarhus Amt, København 1863 - p. 35ff.
c) A.R. Hiort-Lorenzen, F.P.G. Salicath: Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark, 4. bind - Aarhus og Ribe stifter, København 1898 - p. 79f.
7. Ibid. 6) p. 36
8. Ibid. 6) p. 38ff
9. Artiklen »Hver morgen skulle degnen synge i Gosmer hospital« i Demokraten den 12. december 1970.
10. Folketællingen 1. juli 1787 fotokopieret på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
11. Folketællingen 1. februar 1801 fotokopieret på LA i Viborg.
12. Folketællingen 18. februar 1834 fotokopieret på LA i Viborg.
13. Ibid. 6) c).
14. Ibid. 6) b) p. 49f.
15. En formodning af bygningsinspektør C. Bøggild Pedersen, Odder kommune.
16. Departementstidende 21. årg. 1868 København - p. 1013.
17. Ibid. 6) b) - p. 50f.
18. Ibid. 6) c).
19. Ibid. 16) - p. 1011ff.
20. Ministerialtidende for Kongeriget Danmark, Afd. A 1892 - p. 267.
21. Fotokopi fra Rigsarkivet af justitsministeriet, 2. kontor, journalsag 1120/1908.
22. Thorvald Madsens artikel »Gersdorffslund« i Østjysk Hjemstavn 32. årg. 1967 - p. 70.
23. Odder Dagblad den 17. juni 1921.
24. Udskrift af tingbogen, matr.nr. 20 Gosmer by og sogn, Skanderborg retskreds.
25. Ibid. 24)
26. Den 1. april 1945 kom K.O. Møller til Gosmer-Halling kommune som kæmner, og da var hospitalet indrettet således.
27. Ibid. 9)
28. Ibid. 9).

En gammel slægt i Kolt gennem 300 år

af Estrid Wilhelms

I Kolt kirkes våbenhus ligger der to gamle gravstene - ganske prunkløse, men de fortæller deres egen historie, hvis man har sat sig ind i slægtshistorien bagved. Den ene sten bærer initialerne: »M.J.S.K. død i 1724«, og den anden: »M.P.D.K. død i 1736«. Disse sten kan kun være lagt over ægteparret Michel Jensen og Maren Povlsdatter, da de netop afgik ved døden de to pågældende år. Bogstavet K må stå for Kolt. Det bekræftes yderligere, når man har læst skiftebrevet efter Maren Povlsdatter, hvor hendes anden mand - på forespørgsel - svarer, at »hans salig kones begravelse og jordfæstelse udi Kolt kirke, med liigsteens pålæggelse hafde kostet ham - de var og betalt - 24 rigsdaler og 4 mark, i hvorvel nådig herskab hafde tilladt boen liigsteen i kirken uden betaling derfor«. »Herskabet« var i dette tilfælde grevskabet på Frijsenborg gods, som gården på det tidspunkt hørte under. - I den forbindelse må nok nævnes, at både Kolt og Ormslev kirker også var ejede af greven på Frijsenborg, og det var da også ham, som tilføjede tårnene på begge kirker.

Man solgte begge kirker i 1802, Kolt kirke til sognets beboere, men - hvor mærkeligt det end lyder, solgte man Ormslev kirke til Jens Knudsen i Tåstrup, som dog 2

år senere solgte den videre til Ormslev sogns menighed. (Oplysningen stammer fra den daværende kapellan, Andreas Teilmann, som i midten af 1800-tallet har nedskrevet det i Ormslev kirkebog fra 1764-1813, bagerst i bogen, hvor han også fortæller om hele rækken af præster fra reformationen).

Hvem er så disse to mennesker? - Det er dem, som startede slægtens tilstedeværelse i Kolt - og senere også Edslev mølle, den slægt, hvis sidste led stadig sidder i byen, nemlig på gården »Egetoft«, før kaldet »Bolet«, beliggende i Kunnerup eller Over-Kolt, om man vil kalde den det! Stuehuset her eksisterer endnu - som udhus og med en smuk, varm, gul farve mellem sort binding-sværk. Det var dog ikke her, slægten begyndte, men i den gård, som i dag hedder Leths gård.

Michel Jensen blev født i Ormslev ca. 1657 som søn af Jens Rasmussen og Anna Christensdatter, han var, så vidt vides - husmand og havde 9 børn, hvoraf man kun kender navnet på de tre, nemlig - foruden Michel - hans to søstre - Anne, gift med Mathias Brokmand i København og Maren, gift med Jens Sørensen i Ormslev. (Oplysning fra Marselisborg Birketings protocol nr. i 6. fol. 331).

Gården, som Michel Jensen kom til i 1695.

At Michel kom til Kolt, skyldtes hans farbror Søren Rasmussen, som i 1688-matriklen sad i hele to ryttergårde, hvoraf den ene på det tidspunkt nævnes som ødegård (det var jo århundredet med svenskekrigenes og epidemiernes hærgen, hvor flere gårde blev lagt øde). Søren Rasmussen var tilmed skrædder og pengeudlåner, hvilket fremgår af skiftet efter hans kone, Anna Hansdatter i 1704, hvor han bl.a. havde lånt penge ud mod pant. Således havde han 2 guldkæder liggende, hvoraf den ene tilhørte den Blegind sognepræst Hr. Niels Hirtsnach, som havde pantsat den til den nette sum af 50 rigsdaler.

De to gårde var gl. nr. 3 og 5, og det var den sidste - på 5 tdr. 3 skp. som han overlod fæstet af til brodersønnen Michel Jensen 13. juli 1695. Søren Rasmussen døde barn-

løs i 1709, og Michel Jensen arvede alt hans gods. I nævnte tingbog fortælles der videre, at han måtte indstævne Søren Rasmussens skyldnere, og at det var behæftet med store vanskeligheder at få pengene »kradset ind«, da samme Søren Rasmussen ikke havde orden i regnskaberne, så folk benyttede sig af dette til at påstå, at de havde betalt forlængst, hvilket ikke så let lod sig modbevise.

Maren Povlsdatter var datter af Povl Sørensen og Maren Jensdatter i Lemming, de var fæstere under Lyngbygård. I Povl Sørensens skifte i 1707 nævnes det, at den ældste søn, Søren, var købmand i Nyborg. Jens fik fæstet på gården, Niels blev fæstet i Jegstrup, og datteren Anna blev gift med Mogens Ovesen i Stautrup. Michel Jensen og Maren Povlsdatter blev gift 8. december

1695 i Kolt kirke. Der var en betydelig aldersforskel dem imellem, idet hun kun var 18 år, mens han var 38. Man må formode, at han har været gift før, for i Søren Rasmussens kones skifte nævnes »Michel Jensens søn Rasmus Michelsen af Kolt. Han kan imidlertid være død, for en af hans sønner med Maren hed ligeså, og man kaldte ofte et dødt barn op.

Maren og han fik 12 børn, hvoraf de fem døde som helt små, mærkeligt nok kun de, der hed Søren eller Karen.

Deres ældste, datteren Anna, blev gift med Jens Pedersen i Edslev mølle, han var tredje generation på stedet, og deres søn Peder skulle blive den fjerde og sidste i møllen. Anna Michelsdatter døde i sin elvte barselsseng, 45 år gammel, og hendes mand, som allerede da var svagelig, fulgte hende 4 år senere, efterladende sig en flok mindreårige børn, som sønnen Peder, der havde fæstet møllen, da moderen døde, samtidig måtte tage ansvaret for.

Peder Jensen Møller giftede sig med Søren Olesens datter fra Tåstrup, som døde barnløs i 1755, 2 sønner var døde som små. Han havde da allerede overladt fæstet af møllen til Rasmus Madsen i 1753. Han boede så selv i en af de gårde, som han havde handlet sig til i Edslev. Ved hans senere giftermål 1755 med Maren Rasmusdatter af Svejstrup, købte hun halvparten af gården. Her blev deres børn født, Anne Kirstine i 1759 og Jens i 1760. Hvorfor han opgav møllen så tidligt, kan man kun gætte på, måske dårligt helbred?

Møllerne i Edslev var jo fæstere under Constantinsborg, men det forhindrede dem ikke i at blive selvejere på anden måde. De handlede med gårde og har i adskillige

år haft ejendomsret over flere gårde, specielt i Edslev, men også i Enslev og Toustrup havde de ejendomme.

Den ældste, Peder Jensen Møller, og hans kone Johanne Jensdatter - bedsteforældre til den sidste møller, havde sammen med sin bror, Niels Jensen, købt Toustrup mølle, hvor sidstnævnte blev møller, og dertil havde de købt en gård og et par gadehuse i Toustrup by. Samme Niels Jensen skal - ifølge en artikel i »Historisk Samfunds årbog« i 1938 - have været en skidt fyr, som bl.a. indstævnedes for overfald på beboerne i »Lykkehuset« i Røgen. Jens Pedersen Møller i Edslev mølle solgte sin part - og kom desværre til at sælge sin søsters part også - til farbroderen i Toustrup mølle. Derved fik han med hendes ægtemand, Jens Jensen Edslev i Toustrup - at bestille. Der foreligger en lang retssag de to imellem, hvor Jens Pedersen måtte betale søsteren Kirsten hendes part - samt sagens omkostninger. (Denne sag er omtalt i Skanderborg Rytterdistrikts birketings skifte- og panteprotocoller i 1738-65).

Af Michel Jensens andre børn blev datteren Gjertrud gift med Søren Pedersen i Jegstrup, og den andenældste, Maren, som tjente på Frijsenborg, havde forlovet sig med en lakaj, som desværre døde inden brylluppet.

Michel Jensen døde i 1724 i en alder af 67 år, han efterlod sig flere umyndige børn, hvoraf det yngste kun var 4 år gammel. Maren blev nogle måneder senere gift med Peder Rasmussen - søn af fæster under Lyngbygård - Rasmus Pedersen i Åby. Maren var da nær halvthundrede år, så de fik ingen børn sammen, og hun døde efter 12 års ægteskab i 1736. Der foreligger et meget langt

Mikkel Jensens gravsten.

skifte efter hende, det skyldtes for en del hendes børns dårlige opførsel under skiftesamlingerne.

Af hendes 7 børn var Jens den ældste, han havde lært handskeprofessionen, dels i Århus og dels i København, hvorefter han 8 år før moderens død udvandrede, og ingen vidste, om han var død eller levende. Peder Rasmussen havde sendt ham 18 rigsdaler, som han tilkom efter faderen, og siden yderligere leveret ham 12 slettedaler til en hest. (1 rigsdaler var = 6 mark, 1 slettedaler = 4 mark).

Sønnen Povl var rejst til Norge, hvor han havde plads ved landbrug i Skien, og ham gik der bud efter i anledning af skiftet. Han kom hjem, og ved den næste skiftesamling satte han »lus i skindpelsen« ved at påstå, at han og den hjemmeværende broder, Ras-

mus, havde mere tilgode fra stiffaderen, end der blev opgivet, og at de ikke kendte noget til, at han havde betalt fripas for dem begge to for et beløb af 25 rigsdaler hos grevinden på Frijsenborg. Skiftet blev udsat flere gange, dels fordi man ville se, om den ældste søn skulle kunne findes, og dels p.g.a. disse tvistigheder mellem de to sønner og Peder Rasmussen Rask, som han i skiftet benævnes. Der forlangtes nu vidneudsagn. Det blev sognepræsten Terchild Nissen i Ormslev, som vidnede for Peder Rasmussen, idet han havde været med til at hente de pågældende pas, og han kunne desuden bevidne, at Peder Rasmussen havde betalt 10 rd. og to stude til 15 rd. for dem. Ved denne skiftesamling glimrede Povl ved sin fraværelse, og han havde dermed overladt broderen Rasmus at »rage ka-

stanierne ud af ilden«. Han måtte på egne og broders vegne stå op og sige undskyld og sige, at Peder Rasmussen havde været dem en god stiffader, at han (de) aldrig skulle gøre nogen fortræd mere, hverken mennesker eller dyr. De blev så idømt en bøde til fattigkassen og desuden skulle de betale tingsvidnet.

Det forekommer også mærkeligt, at Maren Povlsdatter siden sin mands død havde begavet datteren Maren med penge og varer til ialt 95 rd., hvilket hun på sit dødsleje måtte skrive under på. Denne datter var jo af hende blevet favoriseret betragteligt. Endelig var der den yngste datter, Anna Hansdatter Michelsdatter, (hendes to efternavne kan evt. skyldes, at hun er opkaldt efter Søren Rasmussens kone?) Hun blev ved skiftet lovet en ekstra gave, hvis hun ville holde sig kysk og ærbar. Noget kunne altså tyde på, at hun havde visse uheldige tendenser, som hun åbenbart ikke fik aflagt, for i 1760 ved Peder Rasmussens skifte fremgår det, at hun ikke havde gjort sig fortjent til denne belønning.

Efter Maren Povlsdatters død giftede Peder Rasmussen sig med Peder Nielsen Lofts datter fra Gunnestrup, Anna. De fik fire børn, men kun de to overlevede, nemlig Kirsten, født i 1741 og Anne, født 1743. Det er værd at lægge mærke til, at Peder Rasmussen ikke følte sig bundet af den ellers uomgængelige skik at kalde sin første kone op, det kunne tyde på, at forholdet i hans 1. ægteskab ikke har været det bedste!

Peder Rasmussen døde som sagt i 1760, og hans enke giftede sig ikke igen, hun ønskede heller ikke at blive ved gården som fæster. De havde haft hendes fætter - søn af Øvli Pedersen i Malling - Laurids, som karl

et par år, og han blev nu gift med den ældste, Kirsten, og man må gå ud fra, at Anna Pedersdatter dermed var på aftægt hos datteren og svigersønnen til sin død i 1784.

Laurids og Kirsten fik fire børn som levede, nemlig Øvli, Maren, Rasmus og Peder. Allerede i 1777 døde Laurids Øvlisen, og han efterlod sin enke en ret stor gæld. Hans bror Jacob Øvlisen, som den sidste tid havde boet hos dem, døde få dage efter. Det er således muligt, at der har været en epidemi i gang. Denne broder havde imidlertid ret stor formue. Han efterlod sin broders børn 300 rigsdaler på den betingelse, at pigen skulle dele lige med drenge, noget som dengang var ret ualmindeligt, for en broderpart var altid det dobbelte af en søsterpart. Desuden fik svigerinden alle hans effekter for hendes godhed mod ham i hans »Sygdoms sidste strid«!

Kirsten Pedersdatter blev derefter gift med Povl Pedersen i Kolt, med hvem hun fik sønnen Laurids, som døde, og Povl Pedersen døde i 1781, hvorefter hun blev gift med Clemen Madsen fra Årslev. De fik døtrene Helle Marie og Anne, og et par måneder efter sidste barns fødsel døde Kirsten Pedersdatter i oktober 1784.

Clemen Madsen må have været ret velhavende - eller dygtig - for det blev ham, som købte gården af Frijsenborg i 1794. Han døde dog 2 år efter og efterlod sig enken Kirsten Michelsdatter og hans børn med hende.

Ved Kirsten Pedersdatters død fik Clemen Madsen ansvaret for hendes og Laurids Øvlisens 4 børn. De to yngste var endnu hjemme på gården som karle ved folketællingen 1787, mens den ældste, Øvli, tjente hos Peder Rasmussen i Edslev,

og da denne døde, blev han gift med sin madmor, Anne Kirstine Pedersdatter, som var datter af Peder Jensen Møller i Edslev.

Derimod blev Maren gift med en gammel enkemand, Jens Nielsen i »Bolet«, i Kunnerup, han var 76 år og hun kun 22, da de blev gift. Det må for hende have været en mesalliance, men det var på den tid ikke noget uset. Det var vel nok frem for alt et økonomisk spørgsmål. Det drejede sig jo først og fremmest om at blive gift og helst ind i en gård. Ugifte pigers skæbne var ofte trang, hvor de oftest måtte spise nådsensbrød hos søskende, når forældrene var døde. I dette tilfælde kom ægteskabet dog ikke til at vare mere end tre år, da han døde i 1789 - 79 år gammel.

Det var jo ikke, fordi der var penge på kistebunden efter ham. Ved skiftet efter ham var der en betragtelig gæld, og hans søskende, som var hans eneste arvinger, overlod det hele til Maren. Hun blev gift med Jens Pedersen, som var bror til Øvli Laursens kone og altså født i Edslev. Han fik fæstebrev på gården d. 20.12. 1790, og de blev i stand til at købe gården af Constantinsborg d. 24.6. 1799 for 850 rigsdaler.

Maren og han fik fire levende børn, men allerede i 1812 døde Jens Pedersen kun 52 år gammel, og Maren sad tilbage med 4 børn i alderen fra 9 til 20 år. Hun giftede sig ikke igen, hun har vel - i kraft af en relativ god økonomi - ikke følt sig tvunget til et nyt ægteskab. Der var jo et ret stort overskud ved skiftet efter hendes mand.

Når de altså sad ret godt i det, må det ses på baggrund af den stærkt stigende inflation, som sikkert allerede var i gang, da de købte gården. D.v.s., at pengene blev større, uden at afdragene fulgte med (det har jo al-

tid været godt at have fast ejendom i inflations-tider). Dette skulle jo ende med Statsbankerotten i 1813, og de, som ikke havde været tidligt nok med at købe, kom til at sidde ringest. Året efter Jens Pedersens død blev den ældste datter, Kirsten, gift med en enkemand, Jens Andersen i Åbo. Den ældste - sønnen Jens og broderen Peder blev hjemme på gården. Maren Laursdatter styrede altså gården alene med sønnerne til hjælp indtil 1824, da Jens overtog gården. Der blev oprettet en opholdskontrakt for hende, og det var ikke småting, han måtte udrede ifølge denne. Maren skulle have et fire-fags hus eller lejlighed indrettet i gården med de møbler, hun selv måtte udtage. Desuden en ko og et får med yngel, diverse naturalier, køkkenurter efter behov, 10 læs tørv og 2 læs bølgebrænde - forarbejdet, forarbejdet hør, adgang til bryggers og bageredskaber, 4 rigsbankdalersedler til hver Mortendag, og til slut skulle hun have en hæderlig begravelse. (Hun døde først 14 år efter, 74 år gammel). Også hans søskende skulle der sørges for. Den ældste søster var jo gift og havde fået, hvad der tilkom hende, men broderen Peder skulle, hvis han blev for svag til at tjene, nyde samme rettigheder som moderen. Den yngste søster, Anne Kirstine, skulle ved sit fremtidige bryllup have en ko og 250 rd. sølv, som skulle forrentes med 4% indtil da, desuden skulle han afholde hendes bryllup, som det sig hør og bør. Hun blev senere gift med Povl Knudsens søn i Ormslev, Søren Povlsen. Deres barnebarn, Valdemar Povlsen boede som slagter i Ormslev indtil 1940.

Jens Jensen blev selv i 1823 gift med Karen Sørens datter fra Edslev, men hun døde et par år efter, barnløs. Så blev han gift med

Jens Sørensens datter i Ormslev, Karen Jensdatter, hun var da ude over sin første ungdom - nemlig 37 år ved giftermålet. De fik da også kun en eneste datter, Karen Marie i 1829. Karen Jensdatter døde allerede i en alder af 52 år - i 1841. Jens Jensen giftede sig ikke igen. Af folketællingen ses det, at han fik husbestyrerinde. Han havde fået kongelig tilladelse til at sidde i uskiftet bo. Allerede i 1849 overlod han sin gård til datteren, den tyveårige Karen Marie og hendes fæstemand, Rasmus Pedersen, søn af den netop afdøde Peder Hansen i Kolt Østergård. Det kan næppe være p.g.a. svagelighed, at Jens Jensen har afstået sin gård på dette tidspunkt, idet han blev boende på gården som aftægtsmand i 34 år.

X Peder Hansen var fra Kolt Vestergård, det var hans morfar, Anders Knudsen af Lyngby, som af Lyngbygård havde modtaget fæstet af denne gård, samtidig med at han giftede sig med forrige fæster, Peder Ovesens datter Karen Pedersdatter. Han havde dog fæstet sammen med en broder, Povl Knudsen i en årrække, da gården var ret stor.

Anders Knudsen og Karen fik en del børn, som enten døde eller var dødfødte. Kun én blev voksen, og han døde før faderen. Karen Pedersdatter døde i 1730 efter 10 års ægteskab, og Anders Knudsen giftede sig med Mette Sørensdatter af Raunholt, datter af Søren Nielsen.

Det blev deres ældste søn, Søren, som, i 1760, sammen med sine kone, Bodil Jensdatter, overtog fæstet på Kolt Vestergård, den var endnu under Lyngbygård indtil auktionen der i 1767, da den overgik til Constantinsborg. Men allerede i 1770 overlod de fæstet til Hans Pedersen i Ormslev,

som var gift med Sørenns søster Anna. De kom i stedet på aftægt på gården, og i kontrakten af 5. april 1770 lyder det, at »de skal søge dug og disk med den nye fæster«, men, »hvis Søren Andersens kone for hendes vanskeligheds skyld vil holde sit eget bord, nyder hun det halve af opholdskornet«. Det kan altså være på grund af hende, at forholdene er ændret.

Hans Pedersen ældste søn, Peder, blev gift ind på Kolt Østergård med datteren Ane Jensdatter, som døde efter få år. Han giftede sig derefter med Maren Pedersdatter af Enslev, hun blev mor til bl.a. Rasmus Pedersen i »Boelet«.

Rasmus Pedersen og Karen Marie Jensdatter fik seks børn i alt, hvoraf kun de tre levede. Den ældste, Peder, var svagelig.

Rasmus Pedersen og Karen Marie Jensdatter i »Boelet«.

Hvad hans svagelighed bestod af, ved jeg ikke. Hans efterladenskaber - i form af en skrive- og regnebog viser - at han er velbevaget, og i slutningen af bogen har hans lærer skrevet, at han er ualmindelig bevaget, og man må håbe, at hans helbred vil bedre sig. Han døde 52 år gammel i »Bolet«.

Den næste, Karen Marie, var husbestyrerinde for sin far og søskende, da hendes mor døde i en alder af 47 år. Dette bestred hun i 7 år, da hendes yngste søster Jensine havde fundet sin ægtemand, Anders Peder Nielsen fra Gislinge på Sjælland, og de sammen skulle overtage gården.

Bedstemors søster Sine i Kolt og hendes mand Anders Peder Nielsen.

Ifølge skriftlige optegnelser kneb det meget for Karen Marie at forlade sin post derhjemme, men allerede året efter, i 1885, blev hun gift med Peder Kristensen fra Vrold. Han var lærer på Klank, men de købte året efter gården »Bækkelund« i Tåstrup.

Jensine og Anders Peder fik børnene Gudrun, Ane og Hakon, og det var Hakon der sammen med sin kone Kathrine Laurson f. på Læsø, fik gården, da de gik på af-

tægt i et hus, som de byggede overfor gården. Først i århundredet havde Anders Peder og Jensine bygget nyt stuehus til gården, og det gamle blev til udhus.

Hakon og Kathrine fik børnene Karen Margrethe og Svend Erik. Det er sidstnævnte, som er gift med Inger Jensen, der i dag er ejer af det forhenværende »Bolet« - nu Egetoft, som nu bliver drevet som kvægløst landbrug. I denne gård har slægten været, siden Maren Laursdatter fra gården i Kolt flyttede ind i 1786. Svend Erik Nielsen er det sjette slægtled på »Egetoft«.

Fhv. stuehus til »Bolet« nu Egetoft.

Det bemærkelsesværdige ved Kolt er, at gårdene ligger i bykernen endnu, naturligvis ikke de samme bygninger som for 300 år siden. F.eks. brændte Kolt Vestergård i treårskrigen - ved indkvarteringen af soldater. Kun få af gårdene bliver i dag drevet som landbrug. De øvrige er desværre udstykket og bebygget med en ret kedelig bebyggelse. Den er blevet »soveby« til Århus, og det er vel kun et spørgsmål om tid, før hele den oprindelige by er forsvundet og opslugt af den alt om sig gribende »civilisation«.

Tavle 1.

Jens Rasmussen i Ormslev og Anna Christensdatter fæstere under Constantinsborg gods.		Povl Sørensen i Lemming og Maren Jensdatter fæstere under Lyngbygård gods	
Michel Jensen i Kolt f. ca. 1657 i Ormslev † 14-2-1724 i Kolt (se tavle 2).	gift 8-12-1695 med i Kolt kirke	Maren Povlsdatter f. ca. 1678 i Lemming † 25-2-1736 i Kolt (gift 2. g. m. Peder Rasmussen, se tavle 5).	
1. Anna f. 29-11-1696 † 12-9-1741 i Edslev Mølle g.m. Jens Pedersen Møl- ler i Edslev (se tavle 2) f. ca. 1680 † 17-5-1745	2. Maren f. 10-9-1699 † ?	3. Jens f. 18-12-1701 rejst til udlandet handskemager	4. Søren f. 20-1-11704 † 15-3-1705
7. Søren f. 1-6-1709 † 8-12-1709	8. Rasmus f. 8-3-1711 † ?	9. Povl f. 4-2-1714 † ? arbejdede i Norge som landbrugsmedhjæl- per	10. Søren f. 27-5-1717 † 19-9-1717
		11. Karen f. 5-2-1719 † 19-2-1720	12. Anna Hansdatter Michelsdatter f. 16-6-1720 † ?
		5. Giertrud f. 28-2-1706 † ? g.m. Søren Pedersen fæster i Jegstrup	6. Karen f. 12-2-1708 † 5-8-1708

Tavle 2.

Peder Jensen Møller og Johanne Jensdatter i Edslev mølle		Michel Jensen i Kolt og Maren Povisdatter (se tavle 1).	
† 28-6-1712		† 3-6-1729	
Jens Pedersen Møller f. ca. 1680 i Edslev mølle † 17-5-1745 sammesteds		g. 24-3-1715 m. i Kolt kirke fælles børn:	
1. Johanne f. 16-8-1716 † 6-3-1730	2. Peder f. 2-10-1718 † 6-3-1780 fæstede møllen (se tavle 4).	3. Michel f. 15-4-1721 † ?	4. Anna f. 26-9-1723 † 19-9-1750 i Ormslev g.m. Søren Jensen Juul i Ormslev
7. Anne Johanne f. 8-4-1731 † 1-1-1795 i Pinds mølle g.m.	8. Johanne f. 20-9-1733 † ?	9. Michel f. 16-9-1736 † ?	10. Niels f. ca. 1738 † 21-4-1793 i Kolt Østergård g.m. Jens Pedersens enke Dorthe Sørensnd. d. 3-7-1770
1. Ole Pedersen i Pinds mølle			11. Anna f. 12-9-1741 † ? døbt ved moderens kiste
2. Jørgen Jensen sammesteds			5. Maren f. 27-12-1725 † ?
			6. Karen f. 25-7-1728 † ?
			Anne Micheldatter f. 29-11-1696 i Kolt † 12-9-1741 i Edslev mølle

Man bedes bemærke, at alle fødselsdatoer faktisk på den tid er døbsdatoerne, og dødsdatoerne faktisk er begravelsesdatoerne.

Tavle 3.

Rasmus Pedersen i Aabye og Anne Pedersdatter		Peder Nielsen Loft i Gunnestrup og Kirsten Sørensdatter	
Peder Rasmussen f. 1693 i Aabye † 1760 i Kolt (1. ægteskab m. Maren Povlsd.) ingen børn, se tavle 1.		hans 2. ægteskab ca. 1736 m. Anne Pedersdatter f. 1708 i Gunnestrup † 18-10-1784 i Kolt	
* fælles børn:			
1. Rasmus f. 15-12-1737 † 3-4-1737	2. Kirsten f. 23-1-1741 † 5-10-1784 i Kolt	3. Anne f. 11-6-1743 † ?	4. Karen f. 25-4-1745 † 11-2-1747
Øvle Pedersen i Malling og Maren Sørensdatter			
Laurids Øvlesen f. 1722 i Vejlgården i Malling † 9-2-1777 i Kolt		gift 1760 i Kolt kirke m. fælles børn:	
1. Øvle f. 1761 i Kolt † 3-4-1803 i Edslev	2. Maren f. 1764 i Kolt † 18-6-1838	3. Anne f. 31-5-1767 † samme år	Kirsten Pedersdatter (se ovenfor)
g.m. Anne Kirstine Pedersdatter i Edslev f. 1759 † 1802 i Edslev	4. Peder f. 29-5-1768 † 1-1-1770	5. Peder f. 19-4-1770 † 29-8-1844	6. Karen f. 5-4-1772 † 16-4-1772

Tavle 4.

Pedersen		Laurids Øvlesen og Kirsten Pedersdatter (se tavle 3)	
<p>Peder Jensen Møller og Maren Rasmusdatter af Svejstrup (se tavle 2)</p> <p>Jens Pedersen f. 1760 i Edslev Bolet + 14-3-1812 i »Bolet« i Kunnerup</p>		<p>Maren Laursdatter (hendes 1. ægt. Jens Nielsen + 1789). (se tavle 2) f. 1764 d. 4-11 i Kolt + 18-6-1838 i »Bolet«</p>	
<p>1. Kirsten f. 9-1-1791 + 1-1-1863 i Aaboe g.m. Jens Andersen i Aabo</p>	<p>2. Jens f. 14-11-1792 + 2-5-1883 g. 1. m. Karen Sørensndatter (ingen børn) + 1826 g. 2. Karen Jensdatter f. 22-11-1789 i Ormslev + 19-11-1841 i »Bolet« fælles barn: Karen Marie Jensdatter f. 30-3-1829 + 6-1-1876 i »Bolet« g.m. Rasmus Pedersen af Kolt Østergård f. 28-8-1824 + 28-8-1824</p>	<p>3. Peder f. 5-1-1796 + 30-1-1827</p>	<p>4. Maren f. 17-7-1799 + 1801</p>
		<p>5. Maren f. 1-4-1802 + samme år</p>	<p>6. Ane Kirstine f. 8-5-1803 + 13-5-1840 i Ormslev g.m. Søren Poulsen i Ormslev</p>
<p>1. Peder Rasmussen ugift + 1901</p>		<p>3. Jensine Rasmussen + 1922 i Kunnerup g.m. Anders Peder Nielsen af Øisinge + 1938 i Kunnerup</p>	
<p>1. Gudrun f. 1885 + 1948 g.m. Tyge Jensen i Pannerup Børn Erling og Ragnhild Elisabeth</p>		<p>Anders Peders Nielsen og Jensine Rasmussens fælles børn:</p> <p>2. Anna f. 1886 + 5-12-1932 g.m. Anders Brandstrup Andersen Edslev Knude. Ingen børn</p>	
		<p>deres fælles børn:</p> <p>2. Karen Marie Rasmussen + 1922 g.m. Peder Kristen i Tåstrup + 1925 i Tåstrup</p>	
		<p>3. Hakon f. 1891 + 1966 g.m. Kathrine Lauesen f. 1895 + 1975 Ejere af »Bolet« nu »Egetoft« Børn: 1. Svend Erik nuværende ejer g.m. Inger Jensen 2. Karen Margrethe g.m. P. Skov Jensen i Sdr. Vilstrup</p>	

Marie

Anders Knudsen f. i Lyngby † o. 1760-64 i Kolt Vestergård		1. ægteskab m. 2. ægteskab m. d. 16-7-1730 i Tiset kirke fælles børn:		Karen Pedersdatter † 1730 Mette Sørensdatte (d. af Søren Nielsen i Raunholt) f. i Raunholt † o. 1760? i Kolt	
1. Karen f. 11-5-1732 g.m. Michel Jensen Loft i Ormslev	2. Søren f. 29-9-1734 g.m. Bodil Jensdatter fæster gården d. 14-7-1760 (i ca. 10 år) derefter opholdsfolk på gården	3. Anna f. 18-4-1740 g.m. Hans Pedersen af Ormslev overtager fæstet af gården 5-4-1770. (nu Constantinsborg) (se nedenunder)	4. Jens f. 29-9-1743 † ?	5. Kirsten f. 13-2-1746 † ?	
Hans Pedersen f. 23-4-1734 i Ormslev (søn af Peder Rasmussen Bach i Ormslev og hustru Marie Nielsdatter) † 29-1-1799 i Kolt Vestergård		g. 5-6-1767 m.		Anna Andersdatter f. 18-4-1740 i Kolt Vestergård † 17-9-1813 i Kolt Vestergård	
1. Peder Hansen f. 21-4-1767 i Ormslev † 27-1-1849 i Kolt Østergård † g. 1. Ane Pedersdatter (2 børn) g. 2. Maren Pedersdatter		2. Anders Hansen f. 17-10-1773 i Kolt Vestergård † 1832 i Kolt Vestergård g.m. Karen Knudsdatte overtager fæstet på gården		3. Mette Hansdatter f. 8-7-1781 i Kolt † 1829 i Staurup g.m. Knud Rasmussen i Staurup, som hans 2. hustru	
Peder Hansen f. 21-4-1767 i Ormslev † 27-1-1849		g. 10-7-1804 m. i Kolt kirke fælles børn:		Maren Pedersdatter (d. af P. Rasmussen) f. 7-5-1780 i Enslev † 20-6-1849 i Kolt Østergård	
1. Ane f. 5-5-1805	2. Maren f. 4-12-1806	3. Ane Katrine f. 15-9-1808	4. Hans f. 30-5-1810 overtager gården g.m. Ane Sørensdatte i nabogården	5. Peder f. 23-12-1812 gift i	6. Knud f. ? 7-9-1817 gift i Hasselager Østergård 29. 7. 43 Birtas Pede
7. Rasmus f. 28-8-1824 gift i »Bolet« † (se tavle 4)	m. Karen Marie Jensdatter				

Kilder og noter

på nævnte personer i artiklen

Michel Jensen: Fæstebrev d. 13.7.1695. G. Ryt.4-8. fol. 97 a.b.

Marselisborg birketing: i-5, 286 a.b. Erhvervsarkivet i Århus.

Anna Hansdatter: Skifte d. 20.11.1704. G. Ryt.4-14.

Povl Sørensen i Lemming: Skifte d. 11.7.1707. G. 313-22. Lyngbygård.

Anna Michelsdatter: Skifte d. 1.10.1741. G. 321-4. Constantinsborg.

Jens Pedersen Møller: Skifte d. 10.6.1745. G. 321-4. Constantinsborg.

Johanne Jensdatter: Skifte: G.321-3. Constantinsborg d. 30.9.1729.

Peder Jensen Møller: Adkomstpapirer: G. Ryt. 3-3 Anno 1701.

Anne Sørensdatter af Tåstrup: Skifte G.321-5. Constantinsborg d. 17.4.1755.

Peder Jensen Møller: Skifte: G.321-5. Constantinsborg d. 17.3.1780.

Jens Pedersen Møller: Retssag, Skanderborg Rytterdistrikts birk, Justitsprotocol 1734-39. (B 61 F.4) 14.10.1734.

Niels Jensen i Toustrup mølle: Tingsvidne udstedt af Framlev-Gjern herredsting d. 30. maj 1694, solgt af Christian Wegerslef i Århus.

Maren Povlsdatter: Skifte: G.341-178. Frijsenborg d. 28.2.1736 afsluttet 22.6.1737.

Peder Rasmussen i Kolt: Skifte: G.341-380. fol. 12.a. Frijsenborg d. 4.6.1760.

Rasmus Pedersen i Åby: Skifte: G.313-22. Lyngbygård d. 21.6.1716.

Laurids Øvlisen i Kolt: Skifte: G.341-380. Frijsenborg d. 5.3.1777.

Jacob Øvlisen i Kolt: Skifte: G.341-380. Frijsenborg d. 9.3.1777.

Øvli Pedersen i Vejlegården i Malling: Skifte: G.324-2. Vilhelmsborg d. 15.8.1732.

Maren Sørensdatter i Vejlegården, Malling: Skifte: G.324-2. Vilhelmsborg d. 4.5.1725.

Kirsten Sørensdatter i Gunnestrup: Skifte: G.323-1. Moesgård 22.3.1745. (P. Nielsen Lofts hustru).

Clemen Madsen i Kolt: Skifte: 8.58.8. 126. Retsbetj. d. 2.3.1796.

Øvli Laursen i Edslev: Skifte: B.58.8.126. Retsbetj. d. 28.4.1803.

Anne Kirstine Pedersdatter f. i Edslev mølle: Skifte: B.58-8.1-138. Retsbetj. d. 2.12.1802.

Jens Nielsen i »Bolet«: Skifte: G.321-5. Constantinsborg d. 23.12.1789.

Jens Pedersen i Kunnerup: Skifte: B.58.8. 126. Retsbetj. d. 15.6.1812. Fæstebrev. d. 20.12.1790 (i privat eje). Skøde: d. 24.6.1799. B.58-8. 126.

Maren Laursdatter: Opholdskontakt ml. hende og sønnen Jens Jensen d. 24.3.1824, samt skøde: 4.11.1824. Begge i privat eje.

Jens Jensen i »Bolet«: Kgl. tilladelse til at sidde i uskiftet bo d. 11.12.1841 (privat eje).

Søren Andersen i Kolt: Fæstebrev d. 14.7.1760. Lyngbygård: G.313-7.

Anders Knudsen: Fæstebrev: No. 157414. Lyngbygård d. 23.1.1719.

Rasmus Pedersen i »Bolet«: Skøde d. 29.11.1849 (privat eje).

Niels Jensen i Østergård: Skifte: G.321-5. Constantinsborg.

Ole Pedersen i Pinds mølle: (Skifte: G.321-5).

Jørgen Jensen i Pinds mølle: Skifte: G.321-5.

Anne Jensdatter (g.m. Søren Juul i Ormslev) Skifte: G.321-4 d. 5.10.1750.

Søren Jensen Juul i Ormslev: Skifte: G.321.5. Constantinsborg d. 23.2.1767.

Udsigt mod Kolt kirke 1992.

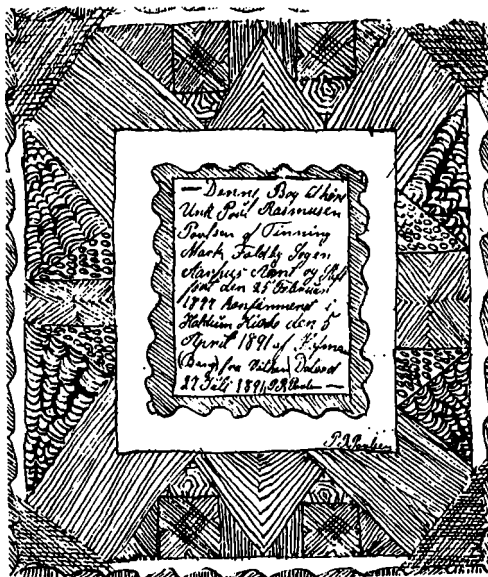
Dagbogsblade fra Tinning Hede

ved Aage Schöler

Vor kendte egns- og lokalhistoriker Poul R. Poulsen fra Tinning Vesterholm begyndte tidligt at nedskrive, hvad der skete på egnen og ude i Danmark. P.R.P. blev født på Vesterholm, Tinning Hede ved Hinnerup, d. 25. februar 1877 og døde samme sted d. 1. maj 1953. Han var en kendt mand, som man på egnen henvendte sig til, når man ville have besked om slægts- og lokalhistorie, og han har forfattet flere slægtsbøger. I en diskussion havde han sine meningers mod og kunne måske støde enkelte ved sin direkte måde at udtrykke sig på. Men at han var en meget klog og oplyst mand, som for det meste var selvlært, er en kendsgerning. At han så tillige var et varmt og gæstfrit menneske og sine venners ven, gør ham til et stort menneske for mig.

Fra d. 27/7 1891 og nogle år frem førte P.R.P. minutiøst dagbog. Han var da 14 år gammel, men allerede på det tidspunkt viste han gode evner til at formulere sig på skrift. Han var en skarp iagttagere, og i dagbøgerne finder man en skønsom blanding af væsentlige begivenheder, pudsige tildragelser og personlige oplevelser og kommentarer.

P.R.P. begynder med at fortælle, den 27/7, at hans gode barndomsven, som tjente i Tinning, var på besøg hele efter-

middagen, og at de var i skoven for at plukke blåbær. Han fortæller også, at dér hvor kammeraten tjente, var der en dag gået ild i deres meget svovlholdige tørv, og kun ved en meget hurtig indsats fra konens side var det lykkedes at redde gården fra at blive offer for flammerne. Senere fortæller P.R.P., at familien var en tur i Thorsø. Der må have været høj himmel og klart vejr, for de kunne se kirkespirene på Thorsø, Tunge- lund, Haurum, Aidt, Vejerslev, Grølsted, Skorup og Sall Kirker.

Den 1/8 havde lynet slået ned ude ved Mathises. Det var gået ned gennem skorste-

nen og ud i forstuen. Her stod Mathis, og han blev slynget ud i gården. Dér faldt han bevidstløs om og svævede i nogen tid mellem liv og død. Samme dag, hører vi, købte P.R.P. en lille lygte for 58 øre.

Tordenvejre og ildebrande interesserede åbenbart den unge P.R.P. meget, og den 4/8 beretter han, som han skriver, »alt efter aviserne«, om et forfærdeligt tordenvejr, der hærgede op gennem Jylland med mange brande og ihjelslåede dyr. Dagen før havde den gamle rytter og hans kone guldbryllup, og der blev holdt stort gilde hos Peter Schöler i Tinning.

I sommeren og de efterfølgende vintre rasede en meget slem difteriepidemi med mange dødsfald til følge. Der var familier, som mistede flere børn. Først hen på vinteren blev skolen lukket. P.R.P.'s gode ven Jens Palle fik også sygdommen og døde. Selv blev P.R.P. også angrebet, men i mildere grad, så han overlevede.

Den 25/7 fik vi nye tikronesedler. Nogle dage senere var P.R.P. i Hammel, og på hjemvejen gik begge de to små komtesser til Frijsenborg og legede i slotsgården. De var i hvide kjoler, som ikke nåede længere end til knæene, skriver han. Derudover havde de bare ben med undtagelse af et par støvler, som nåede til anklerne. Endelig bar de hvide hatte med blonder på. Den mindste kom hen og så på P.R.P. ved broen. Denne oplevelse har virkelig gjort indtryk på den fjortenårige skribent.

2/9: Sidste onsdag afgik Mathias Tomassen ved døden, skriver P.R.P. Han fortæller dernæst, at der er stort røre i byen. En lærer Sørensen kom fredagen før til byen fra Silkeborg. På den anden side af Anbæk var han et sted inde for at spørge om vej. En

lille pige på 11 år skulle følge med ham og vise vej, og skulle have 25 øre for besværet. Da de var gået et stykke, blev læreren nærgående over for hende. Han voldtog hende og mishandlede hende meget. Sagen blev meldt til øvrigheden, men da gendarmene kom for at hente ham, var han ikke hjemme. Den næste søndag var han hjemme, men satte atter afsted vestpå ud af byen. Siden havde ingen set ham. Gendarmene var hver dag forgæves i byen efter ham. Nogle antog, at han havde taget sit eget liv, mens andre mente, at han var flygtet. Der blev telegraferet til politiet i samtlige købstæder om at gribe læreren. Tinning var hans 13. embede, konstaterer P.R.P. tørt, »men bliver han fanget, bliver hans 14. Kald Tugthuset«.

Samme dag har P.R.P. været i Haldum til orne med soen hos Niels Bråd.

13/9: Dagen før blev lærer Sørensen pågrebet. Han kom med tog til Hinnerup, spadserede til Tinning, lukkede et vindue op, kravlede ind og gik i seng. Nede ved Hinnerup havde en mand genkendt ham og meldt det til gendarmene. De nåede ham imidlertid ikke før Tinning, men dér blev han så anholdt og måtte med til Hammel arrest.

Samme dag havde mejeristen været ude at holde forhør hos en leverandør.

Den 19/9 var R.P.R. i Hammel til teater. Der blev spillet »Jeppe på Bjerget« og »Bal i Haven«. »Det var udmærket at se, kostede 1 Kr. og varede fra kl. 8-11. Kørte med Kiilsgård hjem«.

23/9: I dag er det første Sankt Olufstorsvedag. »Den 8/10 var jeg i Hinnerup til Marked med den sorte Kvie. Vi fik hende solgt til 110 Kr. Sams i Tinning har endnu

Korn på Marken. Jeg har fået et par nye Træsko med gammelt Læder«. Endvidere beretter P.R.P., at der skal bygges ajlebeholder, så der er hentet 1 td. kalk á 4 kr. og en td. cement - 300 pund - á 8 kr.

Difterien plager stadig. P.R.P. skriver: »Jeg har fået difteri, men i lettere grad«. Hvad værre er: »Kresten Peter havde i går 2 Børn, der blev begravet«.

En stor brand i København d. 14-15/10 har han også fået med. Københavns Pakhusfabrik på Ørstedvej nedbrændte fuldstændigt. Det mægtige bål overgik - da det var på sit højeste - selv Christiansborg slotsbrand. Militæret blev rekvireret, men kunne intet udrette. Hele bygningskomplekset nedbrændte. Titusinder af mennesker overværede den imponerende brand, fortæller P.R.P. og tilføjer, at brandskaderne er vurderet til 100.000 kr.

19/10: P.R.P. var til konfirmation hos lærer Knudsens Alfred. Lærer Knudsen var fra Nørring og landskendt under pseudonymet Peter Jæger. Som sådan skrev han nemlig noveller og historier i jydsk mundart. Han var altså en lokal hjemstavnsforfatter.

Af andre små ting beretter P.R.P., at det i dag var hans fars tur til at hente kul til mejeriet. Leverandørerne udførte dette på skift. Endvidere var bedstefaren blevet syg, og læge Morel havde været ude for at se til ham.

Den 29/10 var der bryllup ved Rasmus Jensen i Tinning med Rasmus Jensens søster. Endelig fortæller han, at han har været på indkøb i Århus. Her købte han bøgerne *Den store Revolution* og *Det 19. århundredes Historie*. Desuden tre cigarkasser, en kridtpibe til 5 øre, en lås til 15 øre, 4

hængsler, per stk. 3 øre.

Her er der så en lille interessant detalje, som røber noget om P.R.P.s egenart. Han slår fast, at gården har antaget navnet Sønderskovsøgård. Siden har den jo fået navneforandring til Tinning Vesterholm. Men i det følgende begynder P.R.P. hver dag sine optegnelser med sit nye navn til gården.

Han har også husket General Ryes fødsel den 16/11. Senere står der: »I Nat var jeg til Bal i Herskind. Jeg gik i går Kl. 2 (14.00) og var der til Aften. Vi blev ved at danse lige til Kl. 6 ½ om Morgenen. Jeg sov ved Peter til Kl. 9 1/2, gik fra dem Kl. 11, var hjemme Kl. 2 1/2«. Det var noget af en tur, må man sige. Mon ikke han har sovet godt den følgende nat?

Et skrækkeligt mord var at læse i Aarhus Stiftstidende den 24/11. På skønneren Therese, opankret ved Københavns Red, dræbte kokken, en Wilhelm Johannes Scholtsmann, kaptajn Frits med en økse og kastede ham overbord. Den myrdede var 46 år og efterlader sig kone og to børn i en lille tysk by, Barth, beretter P.R.P. Drabsmanden - der også var tysker - var ustraffet, men sidder nu i arresten i København. Dommen over ham faldt den 25/2 1892. Kriminalretten frikendte W.J. Scholtsmann, da retten fandt, at han ikke havde overtrådt nødværgeretten. Sådan kan det også gå...

Folketingsmand Berg døde den 28/11 af et hjerteslag, 62 år gammel. Han blev begravet i Kolding. P.R.P. var naturligvis ikke til stede, men det siger noget om hans grundige avislæsning og prioritering af nævneværdige begivenheder, at han får dén patriotiske detalje med, at ca. 1100 mennesker og 50 faner fulgte Berg til graven.

Et sted fortæller P.R.P. om et barnemord. En pige tog til Århus og konsulterede en læge, da hun følte sig syg. Lægen forklarede hende, at hun skulle føde om 14 dage, men dette benægtede hun pure. Først efter at lægen havde truet med at melde hende til gendarmerne, tilstod hun. Det var en alvorlig sag for pigen, som her blev konfronteret med en repræsentant for øvrigheden samt for mandens overherredømme. Kvindens lod var nok så svær på denne tid. Dette filosoferede P.R.P. nu ikke over, men beretter blot om det videre forløb i den sørgelige sag. Pigen gik til bal i Den folkelige Forsamlingsbygning og dansede til langt ud på natten, hvorefter hun tog hjem. Et par dage efter fødte hun. Hendes mor hjalp hende med at dræbe barnet og skjule det. Lægen havde imidlertid sendt bud til jordemoderen, og da hun samme dag indfandt sig, måtte hun ikke komme ind. Nu fattede jordemoderen mistanke og meldte sagen til politiet, som derpå kom og fik pigen til at tilstå. Hun var forlovet, men en gårdmand var far til barnet. Mor og datter blev arresteret, og enden på den tragiske affære sætter mændenes selvretfærdighed og kvindernes magtesløshed i relief, skønt der naturligvis ingen undskyldning er for deres afskyelige handling. Faren og ægtemanden udtalte, at han aldrig mere ville se kone og barn for sine øjne. Senere solgte han gården og flyttede bort fra egnen.

24/12: »I Aften er det Juleaften. Vi spiste Bygsuppe...«.

Difterien krævede sine ofre. Den 26/12 blev tre begravet på Foldby Kirkegård. P.R.P. fortæller, at der har været vild opstandelse på egnen. For 100 år siden døde en mand, som var udvandret til Holland.

Han efterlod sig en formue på mange millioner kroner, som først hundrede år efter hans død skulle udleveres til arvingerne. Nu var tiden udløbet, og arvingerne søgtes. Blandt dem var Jens Jespersen, Foldby, Jakob Petersen og Jakob Sørensen, Tinning Mark. Senere blev det opklaret, at det var spøgefugle, der havde sat rygtet i gang, så der har sikkert været stor skuffelse i nogle hjem og latter i andre.

11/1 1892: I nat er der fanget tre krybskytter inde ved dyrehuset. En gendarm fra Hammel anholdt dem, da skovbetjentene ikke måtte anholde dem på offentlig vej. De var kørende og havde et dyr i vognen.

Der skal laves en ny vej til Hammel, og en dag kommer Rasmus Kammerråd og Landinspektør Langballe og vil købe 12 alen jord til denne vej ved det nordvestlige skel af marken. Prisen var 600 kr. pr. td. land. »Vort Stykke blev på 3 Skp.« skriver P.R.P.

En minigyser har også fundet plads i dagbogsbladene: En karl fra Farre har taget en ko med vold. Han sidder arresteret og koen er blevet slagtet. Sikken en omgang!

Den 27/2 har der ved Søren Ståls enke været gadelamsgilde, og P.R.P. kom først hjem klokken 5.30. Og så har der været hoppekåring i Hinnerup. Hoppen Flora blev kåret i anden klasse. Endelig er P.R.P.s præstekammerat Anders Gjeding afgået ved døden ved ufrivillig hængning, som det udtrykkes. »Vi var 13 Dreng, og han var altså død, inden Året var omme«, skriver P.R.P. lakonisk. Visse optegnelser er meget korte og forskelligartede, men samler alligevel nøgternt hele følelsesregistret: »I Dag jeg var i Tinning efter Avisen, blev Jakobs Hund skudt. Jens Schöler skød ham. Degnene skal komme i Aften«. Og endnu et ek-

sempel: »30/3 var jeg ved Læge Law for at få en Tand trukket ud, og samme Dag brændte Nørreris i Norring. Ilden opstod ved Skorstensild. Kreaturerne og det meste af Indboet blev reddet af Forvalter Mikkelsen og Folkene. Alle Bygningerne nedbrændte. Gården ejes af Prt. Hansen, som ikke bebor den«. Nørreris er Niels Ebbesens gamle gård, som ved en brand den 25/4 1842 blev flyttet fra sin oprindelige plads ved Niels Ebbesens eg.

Den 20/4 var der folketingsvalg. P.R.P. var i Skjoldelev til valg. Der var tre kandidater: Hofjærgermester Friis, Lyngballegård (højre), Gårdmand S. Kjær, Helstrup (venstre), Harald Jensen, Århus (socialist). S. Kjær blev valgt med 1313 stemmer, Harald Jensen fik 675 stemmer. Friis trak sig tilbage.

Den 19/5 var P.R.P. til Anbæk marked, hvor han solgte en lille kvie for 35 kr. Som man efterhånden kan forvente af ham, anfører P.R.P., at kongeparret den 26/5 fejrer deres guldbryllup.

Den 31/5 var der i Foldby en stor ildebrand, hvor to gårde og otte huse nedbrændte. Branden opstod ifølge P.R.P. hos Anders Jensen ved kirken ved en treårig drengs uforsigtighed med ild. Derefter bredte den sig til Anders Jensen ved brønden og så til Kresten Lots hus. En halv time senere kom der ild i skrædderens hus, som er sammenbygget med Kresten Snedkers. Derpå fór ilden til Kresten Jepsen og Poul Møllers enkes hus, som alle i ét nu stod i lys lue. Derpå til Laus Lysholdts og Torvaldsens, som også er bygget sammen. En flamme fløj over to huse og antændte et hus tilhørende en gammel, blind kone. Købmand Østergårds udhus var der også

ild i, men her blev den dog slukket. Bagerens hus var stærkt truet. Det brændte på begge sider af det, og porten og en del træ brændte. N. Olsens spåntækte gavl var så varm, at den kunne slå vandet fra sig. Dette uhyggelige inferno startede ved 11.30-tiden. Vinden var først sydvest og derefter syd, oplyser P.R.P. med vanlig grundighed.

Intet er for stort eller for småt for P.R.P. »I Dag d. 16/6-92 åbnede den nye Telefon fra Hammel til Aarhus. I Dag har jeg fanget en Harekilling, og der er Kløverauktion på Frijsenborg. Jeg har været til Dyrskue i Aarhus, hvor jeg så Prins Christian. Kole-raen har krævet 2518 Ofre i Hamborg og 2 i Aarhus. D. 17/9 blev vi færdige med Høsten, og jeg har været i Skoven at samle Nødder«.

»Den 12/10 døde Folketingsmand og Redaktør Viggo Bjørnbak i sit Hjem i Viby«.

»I Dag d. 8/11-92 blev Morderen Jens Nielsen henrettet i Horsens Tugthus. Hans Hoved faldt for Bøddelens første Hug. Han afviste Præsten. Henrettelsen fandt sted i al Hemmelighed Kl. 7 1/4 Morgen«. Det er den sidste henrettelse i Danmark, der her omtales og naturligvis en begivenhed, der har gjort indtryk.

Dette var nogle eksempler på P.R.P.s dagbogsoptegnelser over en 16-måneders periode, fra han var 14 til 15 1/2. Som det tydeligt fremgår, havde P.R.P. allerede i denne unge alder vidt spredte interesser, og han synes at betro dagbogen sådanne ting, som en senere læser vil finde både lærdom og nytte i. Han læste avisen meget grundigt og fulgte ivrigt med i landets politik og politikernes og øvrighedspersonernes liv og levned. Optegnelserne tegner et broget,

men alligevel præcist billede af livet i 1890'ernes Tinning og Danmark.

Dagbøgerne, hvorfra ovenstående stammer, befinder sig på Hinnerup lokalarkiv. Resten af P.R.P.s dagbøger blev fundet ved en tilfældighed og i sidste øjeblik reddet fra at blive brændt i forbindelse med gårdejer-skifte. Disse dagbøger beretter om en me-

get flittig mand, der har udvidet og forbedret sin landbrugsbedrift, samtidig med, at han har fulgt med i tidens rørelser og haft en masse andre interesser. Fra 1908 og næsten til sin død var P.R.P. medarbejder ved Aarhus Amtstidende og Randers Dagblad. Det er utroligt, hvad denne mand har nået.

Poul R. Poulsen

FOR DOKUMENTER AF
FØRSTE KLASSE,
som angaa 50 Kroner:
Stempel-Tarif N° 3.

FOR DOKUMENTER AF
ANDEN KLASSE,
som angaa 200 Kroner.
Taxt: 30 Øre.

*Manuskript
af Hasle m. fl. Herreders Domsprotokol.*

Domm

i ordinar Sag N° 32/10

Christen Rasmussen, Faxe

vs.

Peter Loumand, Skjörning,

(Afsagt den 19. November 1892)

Under nærværende Sag søger Klageren, Husejer Christen Rasmussen af Faxe Mark, Indklagede, Gaardejer Peter Loumand af Skjörning, til Betaling af 100 Mk. som Erstatning for Misligholdelse af en Kestehandel, eller et saa stort Beløb, som ved en paa Indklagedes Best. ning afholdt Skjörningsforretning af uvillige af Retten indmeldte Mand findes passende, med Renter af det tilkjendte Beløb 5% p. a. fra Forligsklagens Dato, den 5. Februar d. a., til Betaling sker, samt Løgs

maalets Omkostninger skadesløst eller med et passende Beløb. -

Indklagede har procederet til Tilfindelse og paastaet sig tillagt Sagens Omkostninger skadesløst eller med et passende Beløb. -

Til Begründelse af sin Paastand har Klageren anført, at han bort for Jül forrige Aar tilbyttede sig af Indklagede en 4-aars brün Føtkoppe for 2 Stage og 10 Mr., og at denne Koppe da, skjønt Indklagede havde solgt den frisk og sund, fik for alle iusynlige Fejl samt retlig til Brug, paa Dage efter Handelen viste sig brusk, idet den vilde bide dem, der kom op i Paasen til den, samt slaa og klemme dem. - Han har ved Vidner godtgjort, at Koppen, efterat den var kommen i hans Presiddelse, gjentagne Gange har snapped og slaaet efter de Personer, der havde med den, at gjøre, og i det hele vist sig vanskelig at passe. - Et Tidne, Thomas Christensen, der var Tjenestekarl hos Indklagede, da denne solgte Klageren Koppen, har derhos udtalt, at Koppen en enkelt Gang, medens han befandt sig hos den i Paasen i Indklagedes Gaard, har nappet ham i Armen, saaat det gjorde ondt, men siden at han dog havde yderligere Mær deraf. -

Indklagede har imidlertid paa det bestemteste benægtet, at Koppen, medens den var hos ham, var uregerlig og vanskelig at uugaae. til Beatyrkelse heraf har han ført flere Vidner, der alle have haft Sejlig hed til at iagttage Koppen, medens den var i hans Presiddelse, og disse Vidners Forklaringer gaa ud paa, at Koppen i dette Tidrum var fredelig, det ogsaa af Indklagedes førte Vidne, Thomas Christensen, har derhos

iidsagt, at han, i den Tid han i Indklagedes Tjeneste paa sede Kjøppen, aldeles ikke var bange for at gaa op til den. —

Imod denne Indklagedes bestemte Benægtelse er det ikke af Klageren godtgjort, at Kjøppen, inden han fik den i sin Besiddelse, var stemt til at slaa og bide, og altsaa i Besiddelse af saadanne Fejl, der vilde kunne føre til en Mistligholdelse af Handelen. — Den Omstændighed, at Kjøppen en enkelt Gang har rippet efter en, der vilde spande Puggjorden paa den Lele, den bar, skjønnes ikke at kunne have saa stor Betydning, at Indklagede ikke af denne Grund skulde kunne sælge den som, relig til Brug. —

Om nogen Mistligholdelse af den mellem Parterne indgaaede Kausidell kan der saaledes formentlig ikke være Tale, og Indklagede vil derfor, idet der navnlig ikke findes tiltrækkelig Grunda til at gjøre Sagens Udfald afhængig af hans Ed, være at tilfælde for Klagerens Tiltale, hvorhos Sagens Omkostninger efter Omstændighederne findes at burde opheves. —

Der forelægges Klagerens Sagfører en Frist af 14 Dage til at freyne den af ham under 5 April d. A. udfærdigede Hævning med behørigt Skempel; men foreligger der iøvrigt under Sagen ingen Skempeoverværdelse. —

Thi kjendes for Ret.

Indklagede, Gaardejer Peter Sornmand af Skjörning, bor for Klageren, Husejer Christen Rasmussen af Farre Mark, hans Tiltale i denne Sag fri at være. —

Sagens Omkostninger opheves. —

Der forelægges Slagerens Sagfører en Frist af 14 Dage til at
forsyne den af ham under 5' April d. A. udfærdigede Skrivning med
behørigt Skemmel.-

At efterkommes under Afspid efter Loven.-

P. Henn.-

Udskriftens Rigtighed bekræftes.

Kasle m. fl. Hæveders Kontor, Aarhus den 24' November 1890.-

[Handwritten signature]
P. Henn.

Geld: 48 24 50 -
20 40 10 -
Skemmel .. 30 -
90 -
Pisti fee .

Peter Lovmand.

»Laust - den kloge mand i Auning«

Af Lissi F. Scheel-Thomsen

Følger man hovedvejen, der går fra Randers mod Grenå, fører den os også gennem Auning by, drejer man da til højre ved skolen, går vejen videre forbi den nye station, og fra den kan man tydeligt se den store mindesten, der er rejst længere fremme, og det er netop den, vi søger.

Er man nu kommet tæt på, kan man tydeligt læse indskriften og forstå, at mindestenen er rejst af taknemmelighed til Laust Nielsen, »Tværsige«, der støttet af sin hustru Kristine nåede at hjælpe mange syge mennesker. I taknemmelighed er denne sten rejst på hans 89 års dag den 13. maj 1956.

Laust Nielsen, men af de fleste kendt som »Den kloge mand«, kendt over alt i landet og uden for landets grænser med. - Hvem var han, som man ville hædre med denne smukke flere tons tunge mindesten?

Den blev fundet ved Ugelbølle i Mørke kommune og kom til at stå smukt og meget synligt i et lille trekant-anlæg. Jorden blev skænket af direktør la Cour, Pindstrup.

Går man år tilbage i tiden, før mindestenen var, lå Tværsigevejen, der strækker sig forude nogle steder blot hjulspor, der til tider blev ufremkommelige for vejfarende, dersom ikke der blev lagt lyngris, eller der blev givet hjælp fra gårdene rundt om, og

derude ca. 2 km. fra Auning by, boede så »Den kloge mand«, hvortil folk valfartede, og hvortil man kunne møde vejfarende og køretøjer fra årle gry, ja, længe før det så meget som lysnede.

Der gik mange historier gennem årene om Laust derude - også kaldet »Den kloge mand« - og det er herom, der nu berettes.

I et husmandshjem på Sparkær mark, Nr. Borris kommune, var det, Laust Nielsen først så dagens lys i maj 1867. Hjemmet bar kår af efterkrigstiden. Forældrene havde stiftet hjem i 1863, og ikke længe efter blev faderen indkaldt og gjorde krigen med, så den unge kone måtte varetage hjemmets tarv ene, det kunne volde besvær, da tyskerne i 64 indfandt sig.

Efter krigen tog det unge ægtepar fat med hinanden, hustruen var kendt med fremstilling af jydepotter, og med den håndtering hjalp hun med udkommet. En børneflokk blev opfødt, og da en datter, den ældste, døde, stod Laust Nielsen som den ældste, da han som 15 årig mistede hjemmets fader ved en ulykke: Faderen skød genvej over mosen. I tåge eller mørke kom han uden for gangstien, man fandt ham siden stående oprejst i et mosehul - død.

Laust gik i faderens sted for de små søs-

kende, og var moderen, der var højgravid ved mandens død, en kærlig og uvurderlig hjælp. Han lærte at elske naturen, fik øjne og ører op for planter, blomster, kilden og den friske luft, når han gik bag ploven og sang sin yndlingsang: »Jeg er en simpel bondemand« af Mads Hansen.

For at bidrage til udkommet blev han også i ung alder kirketjener sammen med moderen i en nærliggende kirke i Nr. Borris. Laust fyrede om vinteren og ringede solen op og ned året rundt.

I disse ungdomsår i hjemmet og nær knyttet til kirken indviede Laust sig i den tids »åndelige rørelse«, der var over alt. Om søndagen fulgtes den lille familie altid til kirken for at være med i salmesang og høre evangeliet.

Kroppens bevægelighed havde allerede da den unge Lausts bevågenhed, og i 1888 deltog han i undervisningskursus i svensk gymnastik på Salling højskole. Siden tog han almindeligt højskoleophold og samlede så sognets unge til gymnastik og idræt om aftenen. I husflid underviste han også. Siden mødtes han med andre foretrukne unge hos postmesteren i sognet, der var tilknyttet hedeselskabet, og fik da undervisning i landmåling og nivellering.

Laust ønskede at vide, ville og kunne.

Kristine kom »østen fra« og fik tjeneste hos ritmesteren, de unge fik øje for hinanden og ønskede at leve livet sammen. Yngre søskende trådte til i Laust's sted som moderns hjælpere, og Laust selv drog ud for at finde et sted, hvor et hjem kunne grundes.

I de store tørvemoser på Sparkær-egnen tiltrængtes betydelig arbejdskraft. Laust havde godt kendskab også til tørveindustrien, han søgte til Hvidemose station,

hvor der fandtes betydelig tørveindustri dengang. Der boede en morbror, der overlod den unge mand et stykke tørvejord, og et lille hus blev bygget.

Kristine og Laust blev viet foran det skønne alter i Sahl kirke i 1894. Laust indrettede maskinværksted, i fritiden dyrkede han jorden med forskellig afgrøde.

7 år fungerede Laust i Vestjylland, bl.a. som smed fra sit maskinværksted. Familien var forøget med to børn, og man flyttede nu til egnen mellem Randers og Grenå. Pindstrup mose ejedes da af et konsortium fra Viborgeggen, og man havde planer om fremstilling af tørv, og man havde da brug for en kyndig og alsidig mand. En af ejerne kendte Laust som en god »tørvemand«, og det lykkedes at formå ham til at tage hvervet som bestyrer af mosen. Familien ankom i marts 1901 og fik sin bolig på en spids af Pindstrup marker nord for byen og op mod mosen. »Haaelen« (halen), kaldtes dette stykke, der fik Laust og hans familie deres fremtidige hjem.

Helt indtil 1913 blev familien boende der og havde sit travle virke. Der gik kun kort tid, før konsortiet ønskede at afhænde mose og ejendomme. Man fandt, at det var bestyrerparret, der burde overtage det hele, nu de var indarbejdet, og de fik alt på favorable vilkår, så penge ikke stillede sig i vejen. Der fulgte en god og meget virksom arbejdsperiode, hvor købesummen også blev bragt ud af verden.

I årene omkring 1913 blev »Tværsige Gård« med et areal af omtrent 200 tdr. land forpagtning ledig. Det bud kunne Laust ikke modstå. Mose og »Halen« solgtes, og »Tværsige« forpagtedes, hvor de blev til 1925, da en søn overtog, og Laust og Kri-

stine købte deres sidste og blivende hjem, et nærliggende husmandssted, hvor de indrettede sig for alderdommen.

Helt fra dreng havde Laust Nielsen interesseret sig for det menneskelige legeme, dets sygdomme og svagheder. Nok ikke mange i den alder har denne interesse, så at det er medfødte evner er ikke usandsynligt, men til studier var forholdene ikke. Opgaven for den nykonfirmerede dreng efter faderens død var også store, siden kom hans egen familie med kone og børn. Derfor blev det først i de senere år, han befattede sig helt med at hjælpe, i de yngre år dog også, men i ringere grad.

Gennem årene tilegnede Laust sig lærdomme og erfaringer, der så i de ældre år blev bragt til fuldkommenhed. Blev der tid og råd gennem årene til at læse og skaffe sig læsning, fulgte denne viden lærdommen op.

Dog blot for at fortælle et træk, der røber Laust's store interesse. På en rejse må

Laust vente på tog i Randers til Fårup, han går rundt, og i en boghandel får han øje på en bog, der handler om lægevæsenet. Denne bog måtte Laust eje, det gjorde dog så stort indhug i rejsepengene videre, at turen ikke kom til at gå længere end til Randers, men Laust Nielsen havde fået sin dyrebare bog.

Når han i sine ungdomsår underviste i gymnastik, var det med den baggrund: »En sund sjæl i et sundt legeme«, og som han reparerede redskaber og andet materiel, således kom arbejderne også til Laust, når de var kommet til skade. Der hentede han sin erfaring. Med tiden søgte flere og flere af den omboende befolkning til, især når der var tale om legemsskader. Populariteten tog stigende til, folk kom nu langvejs fra.

Da Laust og Kristine i 1925 flyttede fra »Tværsige Gård«, helligede han sig helt sine evner til at helbrede, og hans hustru stod daglig fra tidlig morgen året rundt og til den sidste dag ved sin mands side. Lille og

Tværsige Gård.

fin var hun, men hendes sind var åndrigt og stærkt og havde en egen evne til at gyde olie på vandene, når Laust kunne brumme over ting og sager, der ikke passede ham, bl.a. for nysgerrige journalister, der kunne trænge sig på med spørgsmål. Allerede ved 3 ½ - 4-tiden morgenen holdt biler og hestekøretøjer og ventede. Flere var dog mange gange kørt forgæves dagen før og overnattede da for at være de første morgenen efter. Mange, der ventede fra tidlig morgen, kunne komme til langt op på eftermiddagen, flere overnattede i laden.

Man tilberedte sin mad i køkkenet, og det var altid sådan, at Laust og Kristine også spiste med. Ellers beskæftigede man sig med forskellige sysler for at få tiden til at gå.

De gode rygter bredte sig viden om, og ikke mindst lægestanden var med til at sprede dem. Således skrev amtslægen i 1934 i medicinalberetningen: »Mange kloge mænd og koner har i årevis udøvet deres virksomhed, uden det vides at have gjort fortræd, men de, såvel som chiropraktorerne, stilles ganske i skyggen af tidens »Vidundermand« som bor i et afsides kær, men hvortil folk i almindelig bil og rutebiler kommer. Hans virksomhed er meget udbredt, og han nævnes i alle lægers medicinalberetninger«.

Folk fra andre egne fik føling af, at denne mand var der noget ved. De kom da også, fordi alle andre foranstaltninger mod svagheden og det dårlige helbred havde svigtet, nu håbede de at få hjælp i »Tværsige«, som tusindvis før dem havde fået.

Navnet »Tværsige« har oprindelse i terrænforholdene på stedet. Der er og var idyl ved »Tværsige«, det følte nok bedst ved af-

ten, når de mange biler var ved at drage bort, men det følte også af de ventende selv, når de time efter time opholdt sig på stedet. Man mødte hjertelighed, medfølelse, gæstfrihed, uden hensyn til klasseforskel og aldrig et spørgsmål om, hvad der skulle ydes til gengæld.

Laust og Kristine var elsket af hundredevis over alt i landet. Mange var de sange, digte og breve, der er skrevet til de to ved forskellige lejligheder - fødselsdag, sølvbryllup, guldbryllup, diamantbryllup. Til det sidste kom der 275 gratulanter og 300 telegrammer, det modtog de to på deres store dag. Man har siden kunnet læse: Mange år har der været stor trafik ad den snørklede vej til Tværsige, men diamantbryllupsdagen slog rekorden.

Aviserne skrev ligeledes efter guldbryllupsdagen: »800 telegrammer til »Den

Laust og Kristine Nielsen.

kloge mand«, der var genstand for enestående opmærksomhed«. - Ja, selv avisfolkene var overvældede.

Laust Nielsen var hele livet en trofast ven, når man kom på nært hold, men virkede til indledning en smule »prøvende«, ikke umiddelbart indbydende. Sådan er beskrivelsen fra dem, der fik ham som ven. En lille, lavstammet mand, hvis fødder dårligt nåede jorden, når han en enkelt gang tog et hvil på den vaskebænk, han havde stående uden for døren.

Hoved og ansigt var kraftigt, en stor næse markerede hele personen, og et par fantastisk stærke, faste, mørke øjne holdt alt og alle fast med sit blik. Øjnene kunne lyne, gløde, ulme, men også være varme, milde, smilende. Hovedet var omkranset af en grå hårramme, arme og hænder stærke. Hele personen vidnede om utrolig kraft, nogle gange er det blevet sagt, at Laust lignede en trolld, men sådan kendte og elskede man ham. »Den kloge mand« var en ener i sind og skind.

Var Laust »klædt pænt på«, trak han i sin hvide kittel. Arbejdstøjet var skjorte, bukser og et stort håndklæde om den runde mave.

Folk kom til »Den kloge mand« for mangt og meget. Forvridning, skævhed, astma, eksem, hovedsmerter - alle tænkelige og utænkelige sygdomme. Der var de ting, Laust sagde nej til, men som han udtalte som 84-årig: »Vi er sat i verden for at hjælpe hinanden«, og han havde hjælp til de fleste af de mennesker, der kom til hans hus. Salver, helsete og anden mikstur blandede Laust selv, man kunne tidlig morgen møde ham med favnen fyldt af vilde planter og blomster, der skulle bruges til disse

hjælpe midler. Ja, der gik fantastiske og menneskelige beretninger om »Den kloge mand« langt derude ad Tværsigevejen.

Han hørte hver søndag formiddag sin gudstjeneste i radioen med stor andagt, ingen måtte forstyrre Laust. Han var overmåde godgørende og støttede mange formål. Laust kunne lide at synge, havde en god sangstemme. En af hans store fornøjelser var at få Aunings sangkor af unge mennesker ud en aften. Stuen blev ryddet, en stol blev sat ind på gulvet. Der sad Laust så som ene tilhører til en »ganske almindelig øveaften«, som han fik de unge til at holde derude. De fik ved afsked en god skilling med hjem til sangkorets gavn. Auning Idrætsforenings sportsfolk havde også som andre sportsfolk stor plads i Laust's hjerte, gymnastik og sport lå ham altid på sinde. Ingen sportsmand kaldte forgæves. Var en skade sket, lød det: »Kom med det samme« Laust Nielsen var alle dage sportens forkæmper, og den tid, han boede på »Tværsige«, udførte han et mægtigt arbejde for skytte- og gymnastikforeningen på egnen.

Laust var æresmedlem i Randers amts Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening. I Auning Idrætsforening har han også gennem tiden været en af de bedste lederkræfter. Som 80-årig blev han udnævnt til foreningens første æresmedlem. Laust var foruden en god gymnast også en meget fin skytte. Som 85-årig kunne han stadig ramme plet.

Afholdssagen var også et af Lausts hjertebørn. Der var ikke mange ting, »Den kloge mand« ikke havde føling med. At han var en lykkelig mand, lagde han aldrig skjul på. En gang udtalte Laust Nielsen, at han i gennemsnit havde haft 50 patienter

pr. dag de sidste 25 år, dette tal taler helt for sig selv.

»Den kloge mand« havde patienter lige til det sidste. I den høje alder af 88 år døde Laust Nielsen pludselig uden forudgående sygdom den 15. april 1955.

Lausts jordefærd havde en meget stor deltagelse. Flagene vajede overalt på halv i Auning by. Ved båren paraderede Skytteforeningens fane. Randers amts Skytte- & Gymnastikforening, fanen for Soldaterforeningen m.fl. Begravelsen fandt sted den 20. april 1955. Et tidsbillede og livsløb var slut, men legenden om »Den kloge

mand« fra Auning vil stadig leve videre gennem tusinder af taknemmelige patienter ud over landet.

Få måneder efter fulgte Kristine sin Laust. Den 4. september samme år blev hun stedt til hvile ved hans side, 85 år gammel. Der var ikke mere for hende her at udrette, når han ikke var her.

Godt et år efter Laust Niensens død rejstes den store, smukke mindesten i Auning, ret over for det nye stadion. Mindesmærket blev afsløret ved en højtidelighed på Laust Niensens 89 års fødselsdag. Der var 400-500 mennesker til stede ved højtideligheden.

Den fem tons tunge sten. Som det fremgår af teksten på stenen, fandt afsløringen sted på Laust Nielsen 89 års fødselsdag.

Arvefæste i Rude i 1780'erne

Af Esther Tromborg

Studiosus *David Davidsen* - »Rude Byes Velgjører« - er født 6. maj 1714 i Odder Præstegård som søn af sognepræsten Hr. Jørgen.

Han blev hjemmedøbt samme dag, »da han blev fød«, 2 måneder senere fremstillet i kirken med fornemme faddere: Etatsraad, Oberst Rantzau, Hr. Søren Aagaards enke i Vistoft og Iver Urne (samt nogle flere, hvis navne er svære at tyde i de gamle håndskrifter).

David Davidsen arvede »Det Davidsenske Gods« i Rude By i 1733, da hans far døde, og den ældste søster giftede sig med den nye præst i Odder, for at familien kunne blive forsørget (den gamle moder + 6 børn). Moderen havde i forvejen været gift med den tidligere præst, og loven bød, at når en præst døde, så kunne hans efterfølger kun få embedet, hvis han tog hele præstefamilien med. Og så var det jo billigt at gifte sig med familien - enten med enken eller med datteren. På den måde blev alle præstegårdene i familie med hinanden, og man kunne roligt sende sine unge præstedøtre ud som »Jomfru i huset« for at stå i præstekonelære!! - og så kunne hun træffe nogle unge kapellaner!!

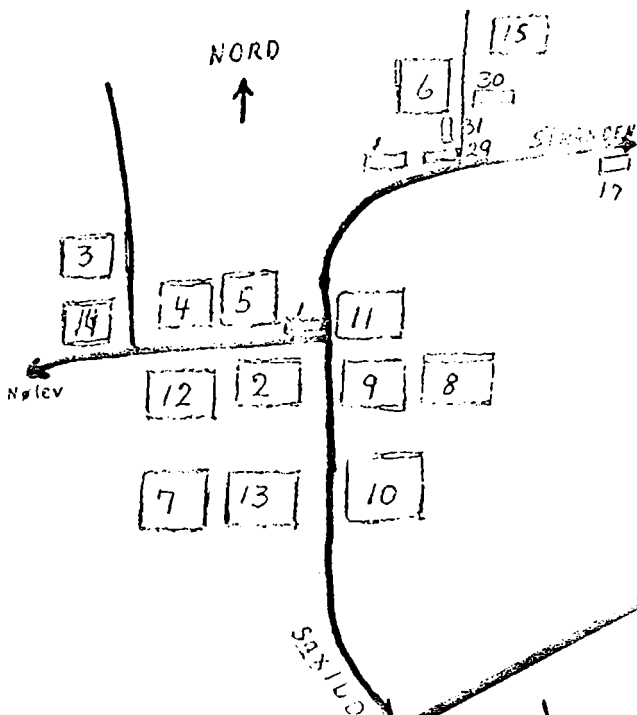
Næstældste søster blev gift til Barrit Præstegård og tog nogle søskende med der-

til. På den måde kom David Davidsen til at leve resten af sit liv i Barrit Præstegård, først hos søsteren og siden hos en søsterdatter, som blev gift med sin fætter, for at det hele »kunne blive i familien«. David Davidsen kunne betale godt for sig, og havde personlig tjener.

Han havde indtægter (årlig landgilde) fra Rude-gårdene, nåede aldrig at få embede, men behøvede det altså heller ikke. David Davidsen havde studeret og fået teologisk embedseksamen, men blev, som nævnt, aldrig præst. Han kaldte sig »Studiosus« og brugte sin tid og sit liv til »forskjellige Studeringer udi Theologien«.

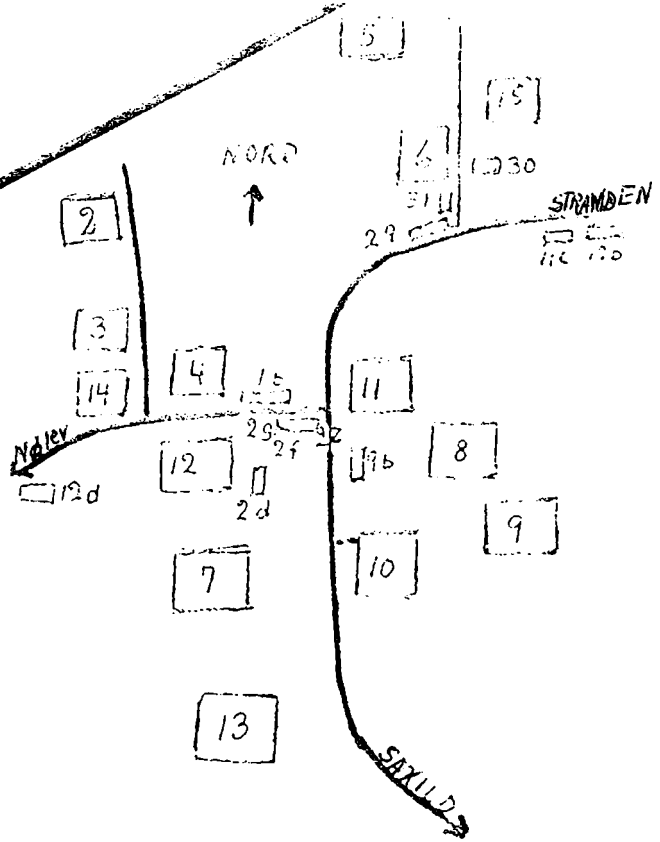
Faderen, Odder-præsten Jørgen Davidsen, købte 9 gårde i Rude i 1720, da Kronen holdt auktion. Rathlousdal købte 2 gårde (matr. 11+12), Boller købte 1 gård (matr. 13), og 2 gårde købtes til selveje (matr. 14+15).

Ifølge »Kronens Skøder« købte Jørgen Davidsen 9 gårde den 24. juni 1720 formedelst 1744 Rd. 1 Mk. - nemlig matriklerne 2,3,4,5,6,7,8,9,10. Alle penge havde han sikkert lige arvet, for samme år døde netop hans far, som var handelsmand i Aarhus og hed David Jørgensen. Gårdene havde i flere år hørt til Kongens Ryttergods (Skanderborg Rytterdistrikt). 60 år tidligere (i 1660)

**RUDE
1817**

**RUDE
1970**

havde kongen mistet hele Odder-området til Grev Gersdorff, som var flygtet fra sine store ejendomme i Skåne efter 30-års krigen.

Et sagn fortæller, at Rude By blev vundet i spil på en eneste nat - og bønderne havde en ny herre, da de vågnede op. Det sagn er nok fra før ryttergodstiden, for sagnet er sikkert sandt nok. Længere tilbage i tiden (i middelalderen) boede nemlig kongens lens-

mand, Iver Urne, på Rudegård og Rude Hovgård, og her kunne man nok lade ter-ningerne spille.

De 9 Rude-gårdes matrikelnumre omfatter Rude Vestergård, Slyngborgs gård, Thusesens gård, Sigurd Christensens gård, Søren Jørgensens gård, Peder Mikkelsens gård, Kruses gård, Magne Jensens gård og Jørgen Sørensens planteskole.

1. *Vejen til stranden*
2. *Rude skole - nedlagt 1901 - blev tømrerværksted.*
3. *Vejen til Saxild.*

Rude-folkene havde gode dage - sammenlignet med andre fæstebønder. Aldrig nogensinde blev de udkommanderet til hoveri-arbejde eller ægt-kørsel (pligt-kørsel), og der kom aldrig nogen godsejer eller ridefoged og gjorde halløj. David Davidsen havde ikke nogen herregårdsmark, der skulle bearbejdes, og ville han køres en tur, så ville han nok heller køre i svogerpræstens lukkede karet end på åben bondevogn. Rude-folkene klagede sikkert heller ikke, men passede deres 35 tønder land hver og betalte 130 Rigsdaler 11 Skilling til landgilde (+ arbejdspenge for det hoveriarbejde, som ikke var).

Da Davidsen bliver gammel og skriver sit testamente - »medens Gud endnu forunder mig Kræfter til at eftertænke mine Sager« - da bliver han i sandhed »Rude Byes Velgjører«. Han arvede »godset« fælles med en broder og søster, som også var ugifte, men de døde begge ret unge, og David Davidsen var da alene om at bruge indtægterne, og han havde råd til at holde sig gode venner med sine tre præstekonesøstre og senere med alle deres børn.

I 1786, da David Davidsen skriver sit testamente - »min Villie« - da går bølgerne højt om »Bondens Frigjørelse«. Nogle milde grever stemmer for, men statsministeren, Schack-Rathlou på Rathlousdal er hårdt imod, og Tønne Lüttichau på Aakjær var hårdt imod udstykningen (og måtte som følge deraf senere gå i landflygtighed).

David Davidsen skriver da, at »dette mit Godeses Bønder maa ingen Sinde under nogen Protest komme til at gøre nogen Slags Hoveri, og maa da ei heller nogensinde sælges«. »Endnu er det min Villie, at det unge

Æresstenen for David Davidsen. Pigen på billedet er Ester Nielsen, der døde som 6-årig. Hun var datter af maleren Holger Nielsen, Rude.

Mandskab ei skal bindes til Stavns« - og »kun allernaadigst skal tages og leveres til Kongens Tjeneste«. Al ejendom skal gøres op i penge og en trediedel gives til »Publique og Gudelig Brug« - først og fremmest til Rude, - »som jeg i mange Aar har høstet Fordele af dette mit Godeses Bønder, vil jeg nu, at de og skulde nyde godt fra mig igen, og derfor nedsætter den aarlige Afgift en Trediedel mindre end de hidtil have svaret, saa de fra min Død allene svare 97 Rigsdaler 4 Mark 4 Skilling til Aarlig Landgilde«.

Nu kunne det aldrig betale sig at købe sin gård fri, det ville være penge ud af vinduet. Ingen købte da heller før 1912 (skriver *nitten* hundrede og tolv), da en lov befalede, at nu *skulle* alle bønder »være frie«. Rude-folkene måtte da til at betale for friheden,

for gårdene var jo ikke deres egne, selv om det følte sådan. David Davidsen havde givet dem arvefæste »til Fordel til de sildigste Slægter at overlade Fæste til den afgaaedes første og nærmeste Arving«. Og den fordel (gave) til den førstefødte måtte de stadig få også efter 1912.

Den godgørende trediedel af arvesummen (250 Rigsdaler) skulle også gøre gavn i Rude (også i Barrit Sogn, hvor David Davidsen boede og i fødesognet Odder) til årlig hjælp.

Til skoleholderen i Rude Bye

Til 5 skolebørn i Rude Skole

til 4 skikkelige disciple i Latinskolen

til 5 fattige præste-enker

til 8 fattige, skrøbelige mennesker

til 4 forældreløse børns opdragelse

til dem, der gå og tjene som soldater (fra Rude)

til en opmuntring til deling mellem dem efter Hartkorn.

Denne godgørende sum blev forstrakt i 1912, da Rude-gårdene blev solgt for hver 62 ½ gange årlig landgilde, som var 97 Rdl. 4 Skilling + 2.000 kr. pr. tønde Hartkorn (ialt 47 tønder, 1 skæppe, 1 album hartkorn).

Man skulle betale kontant - eller man kunne få lov til at skylde på *hartkornsgælden*, rentefrit. Disse penge har gavnet og glædet i Rude lige til vor tid. Rudegaards sønner fik deres soldateropmuntring, og skolebørnenes legat blev nærmest til en flidspræmie. Men nu er pengene puttet i en stor pulje i storkommunen - og så er det jo ret usikkert, om nogle af de gamle skillinger kan ramme Rude.

Det kunne altså have været en festdag, da den gamle David Davidsen døde den 7.

april 1793 - 79 år gammel - langt borte i Barrit Præstegård. Men, men - Rude ventede 50 år med at feste. Så rejste byfolkene en mindsten i 1843. Den sten står endnu, og ingen fastboende Rude-boer har nogensinde glemt Studiosus David Davidsen.

David Davidsen levede 1714 - 1793, og da hans far (Odder-præsten Jørgen Davidsen) døde 1733, arvede de to sønner »Det Davidsenske Gods i Rude«. Storebroderen, Christen Schiønning Davidsen, døde ung og derfor var David Davidsen ene om at eje de 9 gårde i Rude (matriklerne 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 og 10). Han levede godt og rigt i Barrit Præstegård hos en søster og svoger. Han hentede hvert år fra Rude 9 x 130 Rigsdaler. Han satte sikkert »penge på rente«, købte obligationer, lånte penge ud til familien og forærede vel også lidt. Det blev til mange penge, og han soldede sikkert ikke mange op.

Da David Davidsen som gammel mand skrev testamente, udgjorde de 9 Rudegårde knap en trediedel af hans værdier, nemlig 3000 Rigsdaler = 6000 kr. Bogen »Danske Gaarde« fortæller i 1949, at samme 9 gårde har en værdi af tilsammen 396.000 kr. - Man tør slet ikke gætte på, hvad 17. almindelige vurdering har sagt - og endda vil ingen sælge til vurderingsprisen.

I 1912 blev gårdene vurderet og værdsat til ca. 150.000 kr., for nu bød en ny lov, at alt fæstegods skulle købes fri. Der rejste sig et rama-skrig i Rude: Her havde man været så glad for at være fæstegårdsmand - det havde nærmere været en æres-titel - og nu skulle man til at købe den gård, »som var vor egen i 7-8 generationer«.

Nanna Jørgensen (Rude) husker endnu

forfærdelsen over den frygtelige frihed. De gamle sagde: »Ja, nu kan vi helsen kom til og stifte gjæld og døje med renter og afdrag ligesom alle andre gårde«! De havde aldrig kendt til økonomisk ondskab, men nu blev de kastet ud i den hårde, almindelige verden. De måtte dog få lidt godhed, så længe de kunne stille med en arving til at købe gården. Nogle af arvefæsternes førstefødte børn fik så *ingen* gård i fæste, og derfor måtte de have en godtgørelse for livstid. Nogle enkelte er tilbage, de bliver hvert år spurgt, om de er i live endnu.

Til denne godtgørelse for førstefødte blev der i 1912 hensat halvdelen af hartkornsgælden, men ellers gik pengene ind i den tidligere legat-sum i Stiftskontorets kasse og deles ud derfra hvert år ved december-termin. I december sender Stiftskassereren også legatpenge til de skikkelige disciple i latinskolen og til præsteenker. Alle de andre portioner bliver sendt til storkommunen, og så må Rude-borgerne selv sørge for at sende ansøgning dertil, hvis de føler sig »værdigt trængende«. Det er nu heller ikke så let at arbejde med en 200-årig besked. I 1912 blev testamentet da også omskrevet til en ny fundats, og Rigsdaler blev omregnet til kroner - og nu kan vi knap huske, at en daler var en stor *tokrone*.

David Davidsen bestemte også selv, at øvrigheden »skulle nyde et Hundrede Rigsdaler for den havende Umage, Ulejlighed og Ansvar« - en bestemmelse der stadig er fulgt med.

David Davidsens egne ord fra 1786:

»I Guds allerhelligste Navn haver jeg, David Davidsen i Barrit Præstegaard i Anledning af min tiltagende Skrøbelighed, og medens Gud endnu forunder mig Kræfter

til at eftertænke mine Sager, besluttet at opsætte her paa Papir, hvorledes jeg ønsker, at der skal forhandles med mine Efterladenskaber, naar jeg ved Døden maatte være afgaaet.

Forlods ud af mine Efterladenskaber vil jeg unde velærværdige Her Mehl junior i Barrit Præstegaard og hans Kone Sofie Hedevig født Kragballe begge mine Lommeure, mit Stueur og en Seng, bestaaende af 2 Underdyner, 1 Overdyne, 3 Hoveddyner,... og siden bemeldte Her Mehl (jun.) har paa taget sig at betale sin Farbroder, den gamle Her Mehl Barrit Præstegaard hans Gjæld, saa skal merbemeldte Her Mehl junior være skænket og gandske eftergivet alt, hvad min Svoger bemeldte Mehl (junior) i Barrit Præstegaard til min Døds Datum maatte være skyldig til mig, det være sig enten efter Oblikationer, Breve, Regninger, Opsigelser og deslige af hvad Navn nævnes kan. ... Endvidere skal de forlods være skjænket den Kakkelovn, som er opsat i mit Kammer i Barrit Præstegaard, og ligeledes alt hvad Linned og Gangklæder jeg maatte efterlade mig, imod at de uddeler lidet til en og anden efter min afladede Optegnelse.

Endnu tilstaaes dem forlods 200 Rigsdaler - skriver to Hundrede Rigsdaler - imod at de allene skal besørg og bekoste min Begravelse i et og alt anstændigt, dog undtages fra saadan Bekostning den Ligsten, som jeg i Horsens haver bestilt for min salig Broder og mig, hvis Bekostning aparte skal udredes forlods af min hele Bo,... Skal forlods af mit Bo udtages 50 Rdlr. - skriver Haltredsindstyre Rigsdaler - som straks efter min Død uddeles til Barrit og Vridsted Sognes fattige efter Sognepræsten og hans Medhjælpers Godtbefindende«.

David Davidsen skrev meget mere, men lad nu det være nok. De fattige i Barrit kunne virkelig feste på dødsdagen - og så gå til begravelsen bagefter! David Davidsen havde altså bestilt sin egen ligsten, 7 år før han døde. Den fornemme ligsten står endnu på Barrit Kirkegård, så man kan sige, at ingen fastboende i Barrit har nogensinde glemt Studiosus David Davidsen.

Fra kirkebogen:

1793: Dend 7de April døde min uforglemmelige Morbroder Hr. David Davidsen i sin Alders 79. Aar. Han var en Søn af Hr. Jørgen Davidsen, Præst i Odder. Han blev begravet i Barrit Kirkegaard, hos hans Hr. Broder Christen Schönning Davidsen og Søster Magrete Davidsen, der tilforn vare nedsatte.

Mens David Davidsen i 1786 gav sine gårde frihed og arvefæste, sad der i nabogården en ung mand og var bekymret over, at *han* tilhørte Aakjær. Den unge mand Jens Pedersen og hans fader, Peder Mikkelsen, har nok spurgt David Davidsen til råds. Da Jens Pedersen netop er konfirmeret i 1786, kommer han i landbrugstjeneste hos Odder-præsten Jens Langballe, svoger til David Davidsen. Pastor Jens Langballe har åbenbart skrevet et bønsskrift for Jens Pe-

dersen, for i august 1786 får Jens Pedersen et Frihedspas fra Aakjær
+ en Vandelsattest fra Odder-præsten.
Chr.7. Fire og Tyve Skilling
1786

Jeg Christian Frederik Tønne von Lüttichau til Aakjær og Dybvad, hans Kongelig Maj s. bestaltede Kammerherre, Gjør hermed Witterligt, at ieg hermed meddeler, den mit Gods Dybvad tilhørende Karl navnlig Jens Pedersen Rude i Saxild Sogn, barnfød i Saxild, sit Friheds Pas fra sin Fødestavn, saa at han for Fremtiden maa Rejse Bygge og Boe hvor han selv lyster og vil, uden mindste paatale af mig, Arvinger eller Efterkommende Eyere af Godset - Dette til Bekræftelse under min Haand og Seigl.

CFT Lüttichau

Ovenmeldte Jens Pedersen, som paa nogen Tiid har tjent her i Præstegaarden, har i alt ført et christeligt Liv og Levnet, og Intet vides andet mod ham, saa hand meget vel kand antages til Guds Bord i den menighed, hvor hand nu er et Lem af. Hand var sidste Gang ved Herrens Bord en Gjæst den 14de Søndag sidst afvigte h.a.
Odder Præstegaard, d 1ste October 1786.

Jens Kragballe

Overtro og forvarsler

Uddrag af »Barndomsminder fra Jeksen Dale« v/ Peter Birkelund

Paa Grund af den ensomme Beliggenhed, indeklemt imellem de sorte Lyngbakker, var vi Børn meget mørkerædde, saa vi turde ikke gaa udenfor Døren, naar det var mørkt. Da vore Forældre jo stammede fra en meget uoplyst Tid og ikke selv var dristige. Min Fader kunde fortælle saa mange Spøgelseshistorier, og det gjorde ikke Sagen bedre, at en af dem lød saaledes:

»Medens han var Ungkarl i Mallings Kirkeby, var det Skik blandt de unge Karle om Efteråret at gaa paa Natjagt med Hunde efter Ildere og Maarer rundt i byen ved Gjærder og Hegn. En Aften de gik rundt i Fællesskab, og Hundene løb omkring for at opsøge Ildere, saa lige med ét kom Hundene hylende med Halen mellem Benene farende imellem Karlene med Tegn paa stor Skræk, som Karlene ikke kunde forstaa, før de kom til at se hen på Kirkegaarden, hvor de saa et hvidt Liglam, der paa tre Ben kom løbende hen paa Muren og saa forsvandt inde paa Kirkegaarden. Det lød, som om det havde Hestesko under Fødderne«.

Oppe i Skoven, som grænsede til vor Mark, som kaldtes Birkeagrene, var der en lille Slugt eller Dalstrøg, der hed Præstdal. Der fortælles, at der om Natten red en hovedløs Præst paa hovedløs Hest, frem og

tilbage, og det var ikke rart at møde ham. Senere, da jeg blev voksen, gik jeg flere Gange der igennem om Aftenen, men jeg har hverken set Præst eller Hest, men jeg er heller ikke født paa en Søndag, for den, der er det, kan se saadan noget.

Jeg havde en Søster, der var et Par Aar ældre end jeg, hun var syg, og mine Forældre var klar over, at hun ikke kunde leve. Natten før hun døde, blev der banket 3 Gange paa Ruden til Sovekammeret.

Min ældste Søster havde faaet 2 Tvillingebørn, hvoraf det ene snart døde; en Aften, som vi allerbedst sad i Sovekammeret og passede hver sit Arbejde, hørte vi en Lyd, som om en Fugl fløj imod Vinduesruden. Vi blev meget bange og sagde i Munden paa hverandre: Hva-va-det. Da var der straks en af os, som sagde, at det nok var et Forvarsel for, at den sidste af Tvillingerne var død. Dagen efter kom der ogsaa Bud, at han var død.

Vort Stuehus var opført af Grundmur og nærmest at ligne ved en lille Fæstning. Vi havde kun faa og smaa Vinduer, som var velforsynede med Jernstænger indvendig, dernæst forsvarlige Jernhasper for Dørene, for Hoveddøren tillige en stor bred Jernstang tværs over Døren indvendig. Inde i Alkoven hængte min Faders ladte Bøsse,

saa vi altid var i Forsvarsstand. En Nat var der en, som bankede paa Sovekammervinduet. Min Fader raabte, hvem det var, ingen svarede, atter bankede det. Fader raabte igen, ingen Svar; tredie Gang bankedes der, og Fader saa en Mand gaa forbi Vinduet, saa raabte min Fader: Hvis du ikke giver dig tilkende, saa skyder jeg. Saa maatte Manden frem, det var saa vor Tømmermand, der byggede for os, som vilde gøre os bange.

Mareridt og Lygtemænd

Gamle Folk fortalte os om Marekatten, som løb ude paa Markerne om Natten, og som vilde komme efter os, derfor turde vi ikke gaa ud om Aftenen, og denne Marekat vilde ogsaa komme efter Folk, naar de sov, for naar der var nogle Folk, som laa og klagede sig i Søvn, da var det Maren, som red dem, og de kunde ikke røre sig af Flækken, saa længe det varede. De, som var kloge nok, kunde sikre sig for det, naar de, inden de gik i Seng, lagde 2 Halmstrå over Kors foran Sengen, dem kunde Maren ikke komme over.

Sidst i Tredserne var det, at Bønderne begyndte at dræne Kjær og Moser ud for alt det stillestaaende svovlholdige Vand; der boede Lygtemanden, som i mørke Nætter var slem til at vildlede Folk, som færdedes ude, da de troede, at det var en rigtig Mand, som gik med en Lygte. Naar man saa gik og saa efter Lygtemanden, skulde det nok hænde sig, at man kom af sin Vej og blev vildfaren og endte i Reglen enten i Mose eller et Kjær. Lygtemanden havde ageret Trækplaster. Det var Svovldunsterne, der som lysende Flammer kunde dukke op hist og her og bevæge sig som en Mand, der gik

med en Lygte. Mangen en mørk Nat kunde man godt faa at høre nogen, som raabte om Hjælp, der var bleven vildfaren af Lygtemanden og kunde være helt forstumlet i Hovedet, naar der kom Folk til, og altid vilde den forkerte Vej hjem, saa forstumlede kunde de være. Af ovenfor meddelte Mystik kan man godt forstaa, at vi Børn ikke var dristige i Mørke, og der gik ikke faa Aar hen i Ungdomstiden, inden vi fik Skrækken ud af Blodet.

Mestertyvens Glansperiode

Det var først i Tredserne, at der i vor Egn huserede flere saadanne, deriblandt flere Berømtheder som Kyvling-Søren, Uld-Jens, der paa sine gamle Dage tjente som Røgter hos en Gaardmand i Bjærtrup. Jeg kan huske, at han gik og spillede paa en Fløjte, naar han drev med de løse Kreaturer om Efteraaret. Dernæst Pa-Kristian fra Galten, han drev det saa vidt, at han kørte rundt ved højlys Dag og stjal. En Dag, han kørte efter Aarhus til, kom han en Morgen tidlig igennem Landsbyen Aarslev og saa en Flok Ænder, der svømmede i en Dam uden for en Gaard; straks kom Tyvenaturen op i ham. Han stod af Vognen, bandt Hestene og gik ind til Gaardmanden, som lige var kommen op af Sengen, og sagde til ham, at han havde haft det Uheld, da han var paa Vej til Aarhus med et Læs Ænder, at Ænderne, da de saa Dammen, fløj ud af Vognen og hen i Dammen, om nu ikke Manden vilde hjælpe ham at fange dem. Jo, det vilde han da godt, og de fik dem ogsaa fanget paa et Par Stykker nær, men saa viste Pa-Kristian sig som den taknemmelige Mand og sagde, det gjorde ikke noget, dem skulde Manden have, fordi han havde hjul-

pet ham at fange de andre Ænder. Så kørte Pa-Kristian ad Aarhus til, medens Gaardmanden vilde hen at lukke op for sine egne Ænder, men da opdagede han, at der ikke havde været lukket for dem om Natten, saa gik der et Lys op for ham, at det var hans egne Ænder, han havde været med til at fange og give Pa-Kristian. Han sagde også, medens de fangede dem, at han syntes dog, at de lignede saadan hans egne Ænder. Pa-Kristian sagde nok saa troskyldigt, at der var jo saa mange Ænder, der lignede hinanden. Samme Pa-Kristian var tit anholdt og sigtet for Tyveri, og Herredsfogeden kunde ogsaa klarlægge, hvorledes det var gaaet til, men Pa-Kristian sagde saa gerne til Herredsfogeden, at det godt kunde se ud, som om det havde været ham, der havde gjort det, men Herredsfogeden vidste godt, at det ikke kunde lade sig gøre at faa ham til at sige ja til det, og uden dette Ja kunde Herredsfogeden ikke faa ham dømt.

Den sidste i Rækken var den saakaldte Egebjergdreng, han var i vor Tid ellers en aldrende Mand, han var fra Landsbyen Egebjerg ved Horsens. Han brækkede flere Gange ud af Arresten, naar han sad arresteret for Tyveri. Sidste Gang han brød ud, huserede han slemt paa vor Egn og gjorde Egnen usikker. Han stjal flere Gange fra vore Naboer; et Sted stjal han et Par Lagner, som Konen i Huset havde ligget Lig i, og som han sammen med andet, han havde stjaalet, havde gravet ned i Jorden ude på Seis Hede ved Silkeborg. Der var udsendt Stikbreve med hans Signalement til Sognefogederne, andet Politi havde vi ikke. Saa blev der paabudt afholdt en Klapjagt efter ham. Alle Jexen Bymænd og unge Karle mødte bevæbnet med gamle Muskendon-

ner, Sabler, Forke. Min Broder var bevæbnet med et gammelt rustent Spyd, vistnok forfærdiget i Slavekrigen 1848. Hele Skoven blev afsøgt, men uden Resultat. En Dag hen paa Vinteren, da Mænd og Karle var ude paa Haarbyvejen for at kaste Sne, Sognefogeden var ogsaa Snefoged, medens de saa stod og kastede Sne, kom der en gammel mand gaaende forbi de første Snekastere, og de begyndte saa smaat at tale om, det kunde da vel aldrig være Egebjergdrenge. Det gik fra Mund til Mund indtil Sognefogeden, saa gik han hen og spurgte ham ud, hvem han var, og hvor han skulde hen? Han sagde jo saa, at han var en helt anden og skulde der og derhen, men saa sagde Sognefogeden til ham, om han ikke maatte se hans Haandlede. Jo, det maatte han gerne, han greb saa omkring Haandlede med den ene Haand, ja der var ikke noget at se, men saa sagde Sognefogeden, tag Haanden væk, og da kom der et stort Ar til Syne, som var et Kendetegn, han havde, og dermed var han fanget.

Gamle Husraad

Det Uldgarn, som skulde bruges til at strikke Strømper af, skulde farves blaat og blev behandlet paa denne Maade: Vi havde en gammel Jydepotte, hvor vi kom noget Hamborg-blaat i, hvorpaa den blev fyldt med Urin, det vil sige Natpottens Indhold. Saa kom Uldgarnet i, og Gryden blev sat over Ilden, indtil det kom i Kog, hvorefter Garnet blev skyllet rent i koldt Vand. Gryden blev kaldt Lygryden, og om Garnet sagde vi, at det var bleven lyet.

Skar vi en Finger til Blods, tog vi gerne et Skraatobaksblad eller et Spindelvæv og lagde paa Saaret for at standse Blodet.

Havde vi en Finger, der bulnede, eller der var Betændelse i, sagde vi, at vi havde faaet Skon i den. Vi behandlede den saa med Skorpionolie eller med tygget Brød (Rugbrød) eller Grøn Sæbe æltet sammen for at trække Skonet ud. Mod Gigt brugtes Gigt-fingerringe og Gigtkæder lavet af Kobber- og Tintraade i leddevis til at gaa med paa Kroppen, kort sagt, vi var selv vor egen Læge i alle Tilfælde. Vi levede jo i de kloge Koners og Mænds Tid. Det var kun i det Tilfælde, at vi kunde se, at et Menneske var paa det Yderste, og at alle Husraad ikke

kunde virke, at der blev sendt Bud efter Lægen, som jo var en temmelig dyr Historie den Gang, men maatte hentes fra Byerne.

Naar vi skulde lægge et nyt Logulv af stampet Ler, var det en gammel Skik at grave et Heste- eller Kohoved ned i Leret for at gøre det mere klingert og lettere at tærskes paa.

Vor gamle Væverkone, Gjertrud, paa Jydsk: Gjatri, havde en af de gamle Tranlamper med en Sivmarv til Væge hængende i sin Væv, den belysning kunde hun godt se at væve ved.

Også om Rosenkrantzernes løsøre i Mørke Kirke

af Niels Schou

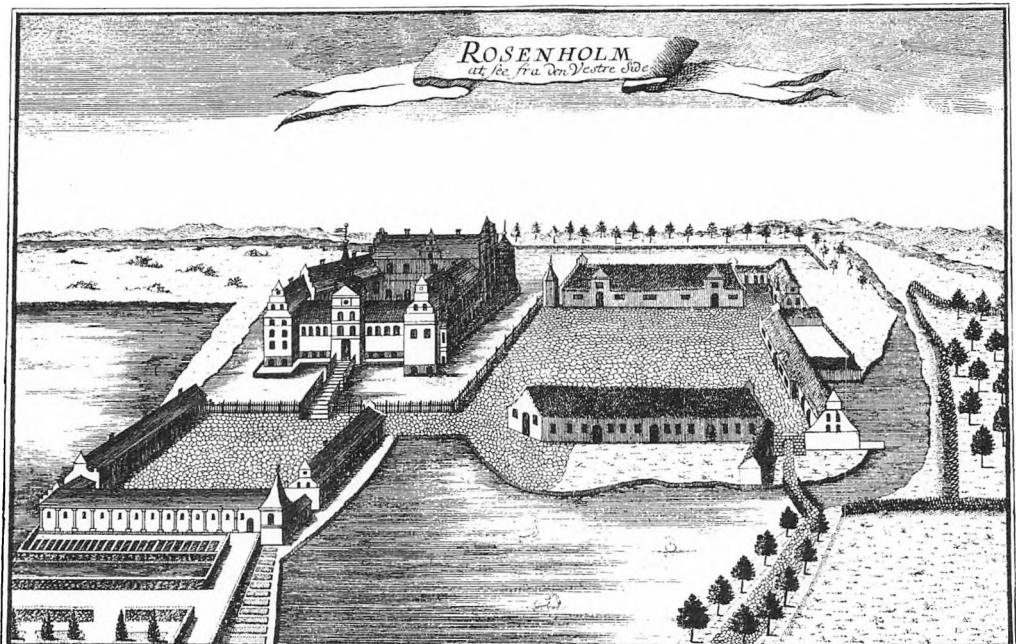
Det er en almindelig erfaring, at lokale historiske begivenheder og steder ideligt nærer interessen for fortiden tæt ved kilden, ofte med spændende tiltag til følge, højskole, voksenundervisning, interessegrupper, ekskursionsvirksomhed, markvandring, hvor både primære og perifere hændelser vendes og beskrives.

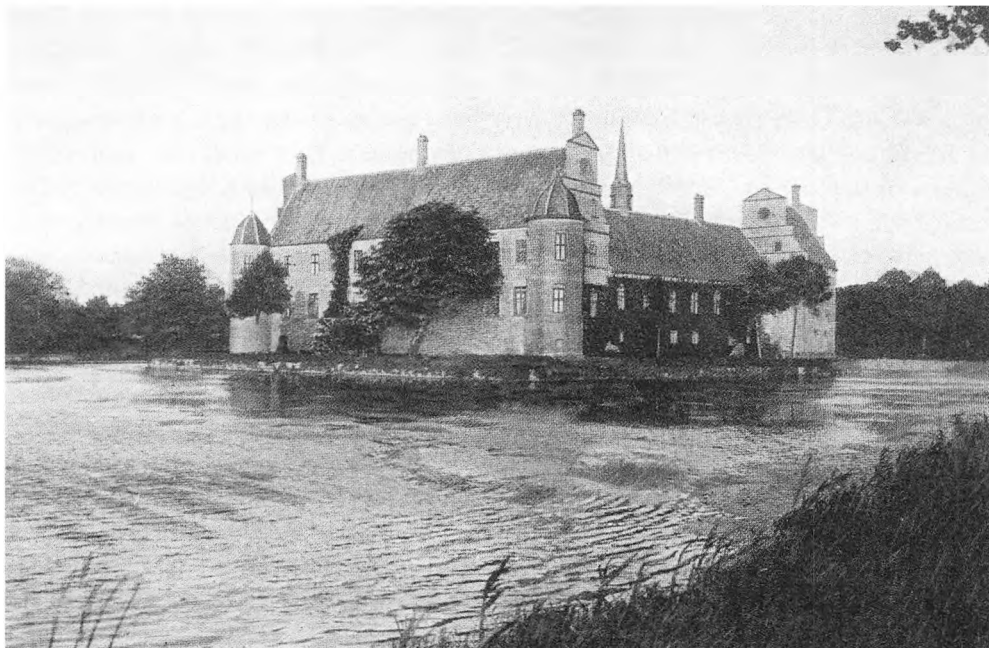
Det er også tilfældet på den kønne

Kaløvig-egn, hvor interesserede amatører skriver »Hornslet by og sogn« eller »Mørke Kirke og præstekaldet«, men nemt og nok så bekvemt undgår egnens sværwægter,

Rosenkrantz'erne og Rosenholm

Naturligvis har lokalhistorikerne ikke overset, at Fr. II gav hele byen Hornslet rub

Rosenholm - set fra nordøst.

og stub incl. kirken - i 1560 - til den første Rosenkrantz på Rosenholm, Jørgen Ottessen Rosenkrantz, og at Rosenholm erhvervede birkeret i 1574 for alt sit gods (galgebakken lå to kilometer øst for Rosenholm på den høje bevoksede bakke skråt overfor gartner la Cour), og at Mørke - efter Jørgen's erhvervelser af en gård og et boel i Mørke før 1596 - årtier efter blev fuldstændigt indlemmet i Rosenholm's bøndergods til hoveri, hvorfra friheden for et område stort set svarende til kommunen i dag naturligvis kaldet efter slottet »Rosenholm«, først reelt kom i begyndelsen af dette århundrede. Tre sekler! Derfor nu lidt om

Slottets og slægtens magt

Allerede før den 7. april 1559 var slægten en af rigets mest ansete. Efter egen tradi-

tion kom den første fra England i senromertiden, men de kendes først ca. 500 år senere i personalhistorien. Som bilag til nærværende skrivi vedhæfter jeg slægtstavle og ejertavle.

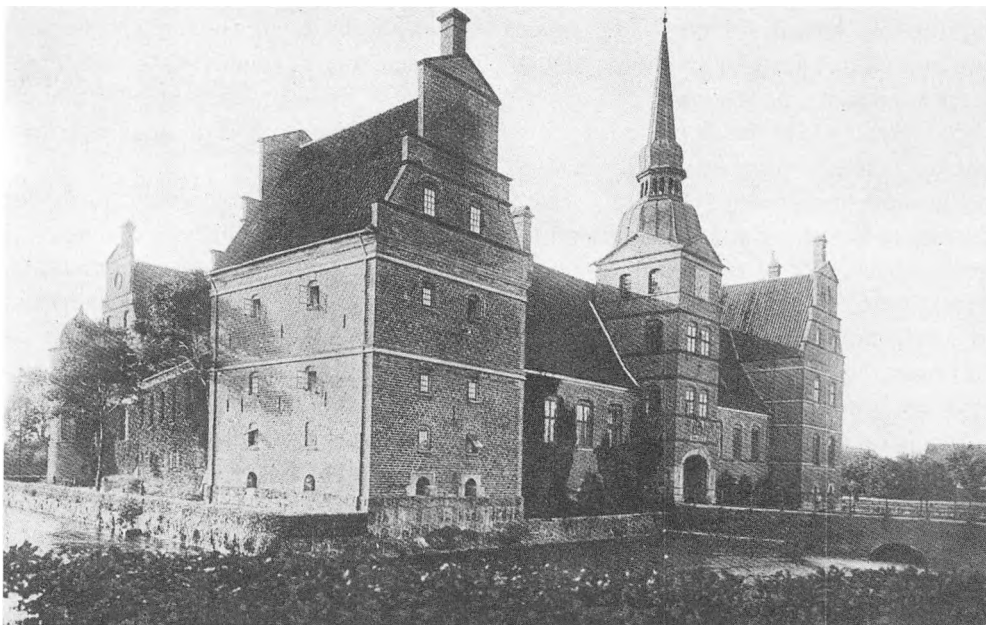
Slægten bar ikke noget slægtsnavn, før man vist i 1580 fik tilladelse og eneret af kongen til at føre navnet Rosenkrantz, hvorved i øvrigt henvises til udviklingen om personnavne: Ivar og Niels, Timme og Stygge Krumpen fra Børglum, alle af Hevringholm, slægtens stamsæde, rigsråd og rigshofmester Erik Ottesen af Bjørnholm, Otte, rigsråd af Boller, alle er de formænd til den berømmede Jørgen til Rosenholm (14.5.1523 - 9.4.1596), gift med Hviden, Dorthe Lange. Han var Herremand, som i forvejen ejede Karlby, Skørring, Krajbjerg, Rodskov, Linæ og Balle. Han indgik aftale

med kongen om som led i et større mageskifte den nævnte dag, at overtage gården Holm, for det meste med dårlig jord, men med gode skove og en god hovedbygning: »På en lystig Platz med Schou og Schønne Graner og Jagt og en Underfalds Mølle«, beliggende øst for vandhullet med øen og slotsbebyggelsen derpå, som vi nu kender under navnet Rosenholm Slot.

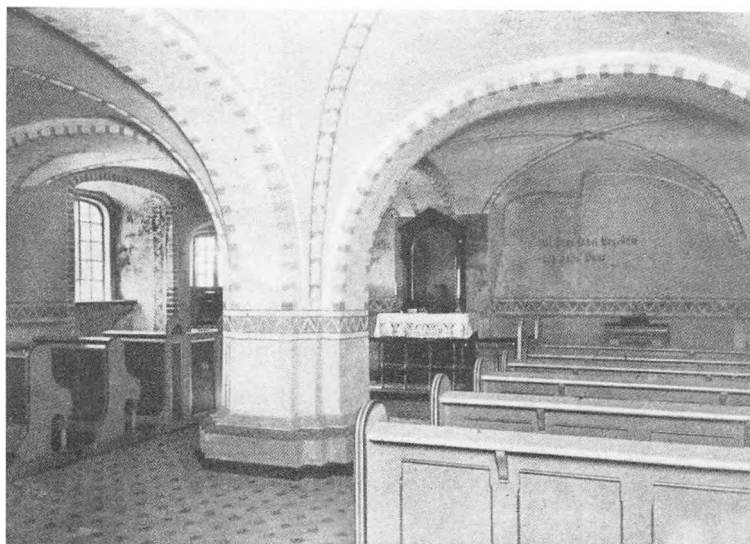
Den yngste søn af Otte Holgersen (Rosenkrantz) til Boller var førnævnte Jørgen Ottesen Rosenkrantz, og der var næppe den titel, denne højtagtede, bestemte og måske tavse person og rigsråd ikke opnåede. Inden han flyttede til egnen var han lensmand (Næsbyholm, Koldinghus, Dronningborg og Kalø, oftest som statholder i Jylland) og sidst medlem indtil sin død

i formynderregeringen for Chr. IV (1588-1596). Efter hjemkomst fra udlandsrejse med årelang hofstjeneste i Sachsen byttede han strøgods, navnlig på Odder-egnen, men også på Djursland, med kronen, Århus Stift og Mariager Kloster og centraliserede derved sine besiddelser. Han fik straks ved salget til kronen ret til hoveri, som reelt skaffede ham gratis arbejdskraft til sine forestående byggerier, der på Kaløvig-egnen straks blev indledt i landsbyen Skaby. To landsbyer blev revet ned, og i stedet opførtes på stedet Skaføgård.

Det antages, at hans planer på egnen hurtigt blev ændret. Han kan vel have været inspireret af sine to ældre brødre. Disse og han grundlagde hver sin mastodont til de danskes historie: Den ældste, Holger,

Rosenholm - set fra parken.

Kapellet i øst.

Boller, Rosenvold og Stjernholm. Erik, Arreskov og Kjærstrup samt brødrenes enorme norske godser. Og Jørgen altså Skaføgård, Rosenholm, hver for sig på over to hundrede gårde - foruden Arreskovgrenens 1/24 af Norge.

På erhvervelsestidspunktet svarede selv gården Holm til fem almindelige gode bøndergårde i østjysk muld, og med en fortrinlig beliggenhed til skov og alfarvej. Langt fra generende bebyggelse, men tæt for herredsting og centralt i Danmark. Ude i engene, en kvart mil nordøst for Jørgens nyvalgte byggeplads, der blev i en opfyldt og tilrettet sø, hvor byggeriet antages indledt få år efter mageskiftet. Byggefaserne er udflørligt beskrevet af Lorenzen.

Et fløj-anlæg som en borg, med østhuset påbegyndt først, med arkadebuer mod vest fra en siden tilmuret loggia i gangsidens, dernæst portfløj med et utroligt smukt og harmonisk spirtårn nogle år senere, siden pavilloner og nordfløj og sidst opført syd-

fløj af Jørgens søn Holger (kaldet den Lærde) (4.12.1574 - 28.10.1642) med ridder-sal afsluttet i alt ca. 50 år efter, altså 1630.

Jørgens byggerier var omfattende og kom enkelte af egnens kirker tilgode, de fleste til svær skade. Jørgen var beskrevet som en god husbond, men mon ikke beskrivelsen er farvet af patronatsforholdet. Men hans pionerarbejde var særdeles bekosteligt, og stilarten ikke kun ny på egnen, men hidtil ukendt i hele Norden: Han opførte ikke nogen herregård eller traditionel herregård, men et herresæde i italiensk renæssance, så det baskede, med store vinduer og åbninger, vide gavle, dobbelte etagemarkeringer, fortandinger, nethvælvinger med skarpe sømme, alt lidt usymmetrisk, beskyttet, men åbent, gæstfrit og venligt, og det i en lavtliggende mose på Djursland!

Patronatsret i 1560 til Hornslet kirke, patent på slægtsnavn og navneændring fra Holm til Rosenholm i henholdsvis 1580 og 1581. Han fortsatte sine mere og mere om-

Kamin i riddersalen.

fattende godsopkøb, og skøderne fortæller naturligvis ikke, hvad hovbønderne, der indgik i handelerne, og som gik med i marken sommer og vinter, følte og tænkte. Retten sad i spydstagen efter decision af enten herrefolk eller natmandsfolk. Rosenkrantz fik sin monopolret (domsmagt) over sine besiddelser, jus realis, jus personalis og jus materialis (før århundredskiftet). Måske var slægten i forhold til, hvad tiden ellers bød endda en slags undermålere, men Rosenkrantz'ernes uhyggelige styrke beroede på gods og navnlig på sjæl under de fire første, Jørgen, Holger, Erik (den hudløse) og Ivar. Gods, omdømme, magt. Af denne verden materielt i henhold til opgørelser og af en anden verden på statsstillinger, på ordner, på titler, på epitafier. Og stedse på gods. Som bilag B vedhæftes godsforteg-

nelse over slægtsgården og majoratsbesiddelse, for perioden indtil midten af 18. årh.

Færdig med Jørgen Rosenkrantz og hans hustru bliver man vist aldrig. De ses dystert men harmonisk anbragt på malerier over kaminen i riddersalen på slottet. Jørgen Rosenkrantz har markeret sig mange steder, måske navnlig med et enestående tidligt dansk sølvklenodie, som selvstændigt nedenfor er nævnt, alterkalken i Mørke kirke, der utroligt nok fortsat finder hverdagsbrug (5).

Den aktive og lærde rigsråd, sønnen Holger, amtmand på Fyn, tog sig tid til at dyrke sine interesser og udvidede sine teologiske og filosofiske kundskaber til gavn både for sig selv og andre. Han siges således at have oprettet Jyllands første universitet på Rosenholm, hvor han underviste unge og begavede mennesker dels ud fra sit bibliotek på loftet af Hornslet kirke, dels ud fra den siden frilagte bygning Pirkentavl, som lå for enden af den søndre staldgård, nedrevet 1875. Men hans husholderiske hustru, som overlevede ham, Sofie Brahe, niese til Tyge, sørgede alt for rigdommenes bevarelse.

Dennes miskendte søn, Erik, sørgede ved ægteskabet for, hvad forgængerne besørgede på held eller pr. dygtighed. Tog sig vel betalt for alt. Og skaffede sig aflad ved opførelsen af hospitalet i Hornslet, placeret så man allerede ved synet måtte mindes hans gavmildhed (hustruernes initialer på gavlen A.D. 1682).

Ivar Rosenkrantz, universitetets velynder og rektor og Ridder af Elefanten, var den mest magtfulde af dem alle, men ikke den mest påholdende, og det eneste betydelige ombyggeri, som er foregået på Rosen-

holm Slot, er foregået i hans ejertid: Ombygning og indretning påny af sydfløjen, anlæg af riddersalen, indretning af logi til det talrige tyende. Han skaffede slottet og slægten en glans, der aldrig er vasket af, og en udsmykning overalt, som stadig kan nydes. Tillige med historierne på stedet om Excellencen. Kun historierne om spøgelse, Palles mærkværdigheder og Karins uheld, kan stå sig med livet på slottet, da det gik mest slotsligt til.

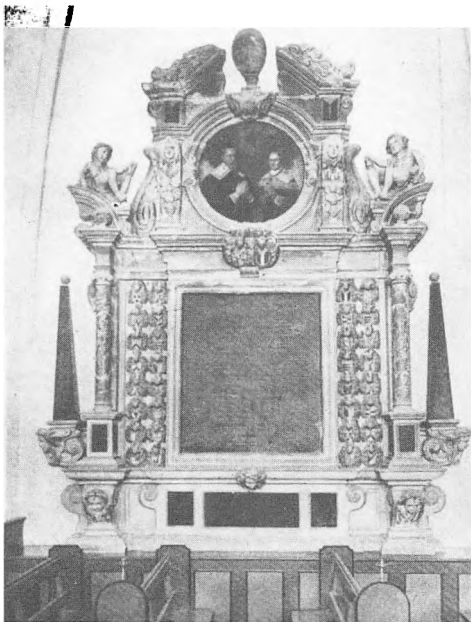
Naturligvis kan man ikke bagklogt måle og veje styrken hos slægten Rosenkrantz, på det ene eller andet tidspunkt, eller ved sammenligninger. Det er imidlertid en kendsgerning, at slægten historisk vurderet står som en ypperlig repræsentant for reel og ideel magt i senmiddelalderen, selv om slægten aldrig på andre felter (kunst, kultur) har ført sig frem. Det er altså decideret styrke, det vil sige økonomisk indflydelse, der har præget slægten og styret omgivelserne. Det sidste århundrede ønskede familien, med Villestrupgrenens indmarch på Rosenholm, ro om og på sit gods og markerede sig ikke, hverken under de slesvigske krige eller siden. I nogle år synes det demokratiske Danmark forgæves at have efterspurgt samfundsfølelse og nationalitet - jeg ville sige fædrelandskærlighed og loyalitet. Var det, hvad man ikke fik fra de gamle slægter? Var det, hvad der opløste slægtens magt - og dermed også slægtens pengemagt? Var det derfor, adelens og godsernes privilegier ophævedes ved begyndelsen af dette århundrede? Generationskifte og landbrugskrise knækkede afgørende Rosenholm Gods i 1930'erne, og ejendommen gled slægten af hænde i 1936. Ved tilbagekøb efter nærmere aftaler med det

Wahls billede af Iver Rosenkrantz.

nationalhistoriske museum på Frederiksborg Slot og den seneste ejers moder, Christiane Wedell Wedellsborg, lykkedes det dog at generhverve slottet og parken, der nu fremvises som slægtsminde i fortrinlig stand, hvortil ikke mindst uselvsk og dygtig interesse og ikke ubetydelige midler fra Karin Rosenkrantz har bidraget.

Historien om slægten kan ikke sluttes af uden fremhævelse af, at slottets forfald eller forsvinden efter min opfattelse ville være et uerstatteligt tab for vort samfund, skønt der knytter sig forrykte problemer til det privat at eje et slot uden driftsgrundlag eller driftsevne. Lykkeligvis for os beskyttes herlighederne derfor også af staten.

Lærde Holger og Sophie Brahe.

Jordrettighederne, majoraterne og privilegierne blev ophævet i begyndelsen af dette århundrede efter statsmagtens bestemmelser og Højesterets godkendelse. Således forgik de evindelige hævdevundne rettigheder.

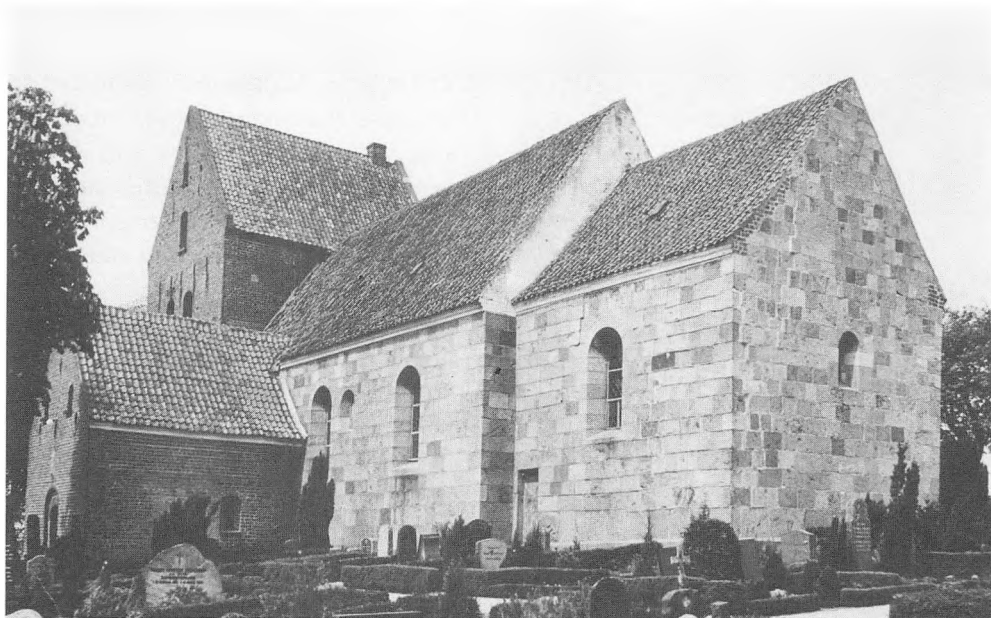
Køb, salg, mageskifte, kaldsret til kirken i Hornslet (14.11.1560), birkeret Rosenholm (4.12.1574), panteret og kgl. følgebrev til Kronens Tjener (13.4.1567), krudtmølleprivilegium gentaget 18.12.1655, kaldsret til Vosnæs og Skødstrup kirker (13.12.1661), birkeret over Vosnæs Gods (28.4.1668), erhvervelse af kirketiende i hobetal før godset bliver stamhus 1744, og dog er der meget, vi ikke ved: Ved en i øvrigt ejendommelig hændelse i København i 1826 brændte og forsvandt slægtens og slottets arkiv under omstændigheder, hvor staten alene og fuldt ud måtte bære hele an-

svaret. Hvad mistede vi ikke af oplysninger da om slottet og slægten? Tillige har de mærkeligt mange lynbrænde, egnen opviser på slotte, kirker og gårde, medført ødelæggelser af arkivalier og tab af oplysninger, fra periferien for slottet og slægten.

Mørke præstegård brændte vistnok den 18.5.1703, hvorved dette sogns arkiv forsvandt fuldstændigt. Derfra haves kun yngre oplysninger: Eksempelvis om Rosenholms udskrivninger i 1864, tings- og kirkeforhold i øvrigt efter 1705 og fortsat hele korrespondancen i anledning af tiendeafløsningen.

Lokalhistorien næres imidlertid vel af ildsvådens ødelæggelse og aske, og det er måske bedst for vor historie og historieinteresse, at vi har de historiske hønisser til den fortsatte opdyrkning af lokalhistorien, med den nimbus, som Rosenkrantz'erne uvisneligt har skaffet egnen.

Hornslet kirke er udførligt beskrevet senest af Sloth-Carlsen og fremstår umiskendeligt og markant som mindesmærke og gravkirke for adelsslægten Rosenkrantz, mens den ligeledes velbevarede romanske kvaderstenskirke i Mørke i dag fremstår bygningsmæssigt omtrent urørt af tilhørsforholdet til den samme slægt, derimod i væsentlig grad præget dels af tidligere granitarbejder og dels af en senere massiv anvendelse af røde munkesten, der gør et umiddelbart borgagtigt indtryk. Navnlig er kirken ganske uden adelens mærker eller gravpladser. Til gengæld er Mørke kirke præget af betydelige tilbygningsarbejder, formentlig udført under Jørgen Rosenkrantz, og smykket med kostbart løvsøre og

Mørke kirke.

Mørke kirke.

Mørke døbefont.

inventar, der skyldes denne, sønnen og Ivar. Tilbageværende inventar i Mørke kirke fra Rosenkrantz'erne er:

1. Altertavle fra 1631, malmstagerne fra samme tid, jfr. nr. 6.
2. Nederlandske dåbsfad fra 1634.
3. 1735-klokke, skænket kirken af Ivar Rosenkrantz og senere omstøbt af Reimer Klokkestøber og Randers nr. 56 af 1790, en fornem klokke med fortrinlig klang, prydet med oldenborgernes relief-portrætter.
4. Prædikestol, formentlig fra Ivar Rosenkrantz, barok/ny-rokoko Chr. VI-tid.
5. Alterkalken fra 1580, givet kirken af Jørgen Rosenkrantz, formentlig i 1580, disk. Muligvis er kalken et sachsisk barokklenodie. Mesteren er ubekendt.

6. Alterstagerne i messing, senmiddelalderlige fra 1642.

7. Kirkekisten, der henstår i våbenhuset og er af størrelsen udvendigt 143 cm x 54 cm x 68 cm, og i jernbeslået eg, af en gennemsnitlig tykkelse på 6 cm, som er en middelalderlig kiste, der formentlig er en pendant til den, der endnu står i Todbjerg kirkes kor, og som muligvis stammer fra det i slutningen af 1500-tallet nedrevne Krajbjerg kapel. (Jørgen?).

Sidstnævnte er anledningen til nærværende skrivi.

Den er derfor gennemfotograferet i forbindelse med nærværende artikel, se illustrationerne. Den er afsindigt tung.

Artillerioberst Niels Lunn og jeg har ofte diskuteret kistens formål og oprindelse:

Mørke alterkalk.

Obersten og jeg var enige om, at Mørke kirke bygningsmæssigt er restaureret og beriget af Jørgen Rosenkrantz, og at restaurerings- og ombygningsarbejdet i forbindelse med reformationen må være afsluttet af Den lærde Holger, som ligeledes har suppleret kirken med passende kostbart inventar. Dette svarer til min beskrivelse i 1975. Men dermed ophører vor enighed.

Obersten mente, at kisten har haft en militær funktion og et formål af tros-mæssig karakter. Jeg fik aldrig svar, når jeg bad formålet uddybet. Det er min opfattelse, som jeg har gengivet for mange år siden, at kisten formentlig har været fremstillet til opbevaring af penge og værdifulde materialer, måske katolske kostbarheder og relikvier. Efter forordningen af 1643 om føring

Mørke kirke. Jernbeslået kiste, håndtag.

af kirkebøger ved den gejstlige underøvrighed er den utvivlsomt tillige benyttet til opbevaring af protokoller, arkivalier og fortsat tjenlig til beskyttelse af tiende, værdier

Mørke kirke. Jernbeslået kiste i våbenhuset.

Altartavlen.

etc. Der findes lignende kister i offentlig og privat eje, somme ses på Tøjhusmuseet og Frederiksborgs nationalhistoriske museum, mens andre ses i privat eje. Men de fleste er væsentligt yngre.

Hvad enten nu kisten har været anvendt til det ene eller det andet, så lader det sig ikke skjule, at den nu anvendes til rottegift og til museal beskyttelse af gamle salmebøger, mens træet, der ville kunne suge litteris af lak, langsomt, men fortsat sikkert smuldrer.

Måske er kisten det vigtigste af middelalderens opbevaringsmøbler, særligt for klæder, våben, penge, smykker og bøger. Kisterne er omtalt allerede i sagaerne og antages oprindeligt at have en særlig betydning ved at udtrykke retten til besiddelse. Derfor blev kisten vurderet højt og var husets største løsørengstand, ofte udskåret, udsmykket og jernbeslået.

I middelalderens kirker fandt kisten anvendelse til opbevaring af paramenter, bøger, liturgisk udstyr, regnskabsbøger, sølv og kirkelige værdier, pengegaver og tiende.

Konstruktivt kan kisterne deles i flere hovedtyper:

1. En videreudvikling af en træstamme, beslået og holdt sammen med kraftige jernbånd,
2. en bærekiste med falsede hjørner og jernbeslag, ofte til transportbrug, og
3. en stolpekiste som udvikling af en træsarkofag og videreudviklet i en senere, folkelig møbeltradition.

I Danmark kender vi, som ovenfor nævnt, kun til få egentlige middelalderlige kister og til en gruppe af standkister fra sengotisk tid, antagelig fra omkring midten af 1400-tallet, messetøjskisterne i

Todbjerg og Mørke, det gamle Randers amt. Blandt andet låsebeslagene og ornamenteringen peger tydeligt mod gotikken - fristende er det at sammenligne hanken på kisten i Mørke med den simple og langt tidligere sløjfeportaludsmykning. Det antages, at messetøjskisterne har været brugt til opbevaring af kirkernes liturgiske kar, messeklæder, bøger og eventuelt andre kostbarheder under forsvarligt lukke, inden man i større omfang iværksatte opførelse af sakristier med dette formål. Messetøjskisten i Mørke er en svær, jernbeslået kiste, der fremstår med en indretning som langt senere tiders brudekister. I domkirkerne og de større kirker har der stået særligt kunstfærdige kister med udskårne relieffer af konger og helgener eller rigt udskårne stolpekister etc., ikke mindst i Norge og Sverige. Det er fortsat min opfattelse, at Jørgen Ottesen Rosenkrantz har flyttet kisten i Mørke dertil fra et af de af ham nedrevne Gudshuse, måske Krajbjergs.

Kiste og skrin er en og samme vare, skrinet er en lille kiste af vekslende form og ligeledes til forvaring af dokumenter, penge, lys, skrivestel og kostbarheder og ofte med en finere ornamentale udsmykning, udskårne bladranker og fabeldyr, men ligeledes oftest styrket med jernbeslag. Men skrinene ses tillige i højere grad i verdslige sammenhænge end i kirkeligt regi, dog bortset fra de egentlige helgenskrin i den katolske kirke.

Det er markant, at de bevarede historiske inventarier i Mørke kirke beviser den nære tilknytning til Rosenholm og stammer fra de to første mandlige ejere og Excellencen. Og således bliver da eksempelvis kirken i Mørke, beliggende så tæt på slottet, typisk

for en indflydelse fra slægten, der passer med det billede, en lokal i øvrigt kan danne sig af slægten og slottet, et udtryk for en

fortidig, men markant og reel styrke. Den, som dyrkes lokalt.

Litteraturhenvisninger:

Helge Clausen: Mørke Kirkebibel, udgivet af Bibel-fonden v/ Niels Schou m.fl. 1982.

Vilh. Lorenzen: Rosenholms Bygmestre, Kbh. 1937, medd. fra Foreningen til Gamle Bygningers Bevarelse III række II.

Pontoppidans Danske Atlas, bd. IV, 1768.

Carsten Porskrog Rasmussen: En oversigt over slægten Rosenkrantz's Godser igennem 600 år, privattryk, 1988.

Hans Rosenkrantz: Rosenholm og Rosenkrantz'erne, København 1924, Koppels Forlag.

Niels Schou: Mørke kirke og om sognekaldet, 1975. Randersegnens sløjfeportaler, Århus Stifts meddelelser, 1977.

Ugelbølle, Mølle, herregård og bakke, foredrag Rønde, 1981.

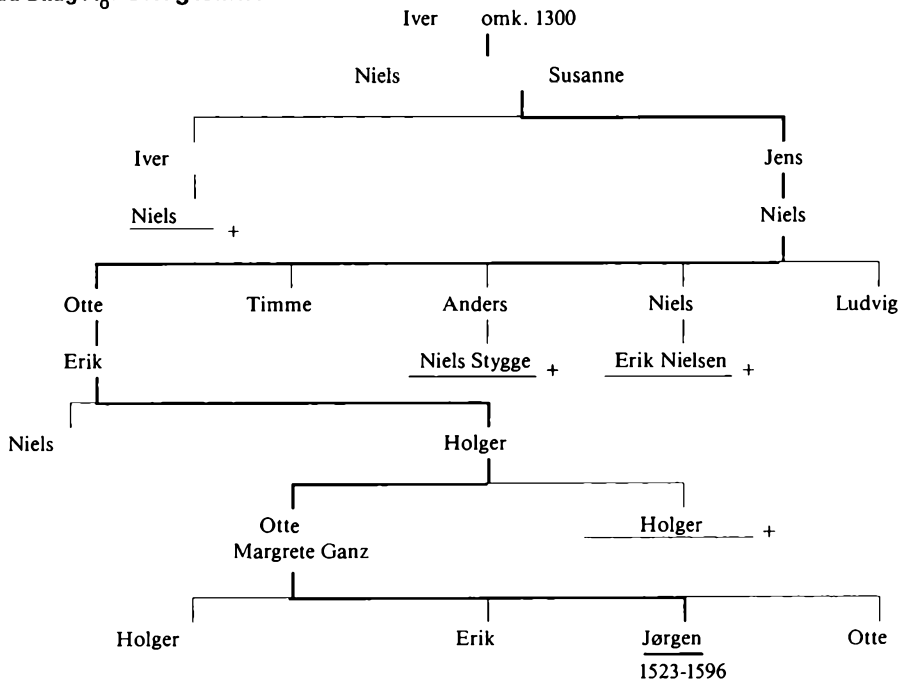
Kaløvig Egnens herregårde, foredrag Rønde Rotary, 1988.

Søren Sloth-Carlson: Hornslet by og sogn, 1977. Hornslet kirke, 1974. Kalø Vig Egnen, 1975.

Bilag A: Slægtslinie – personaltavle

	1 Iver, drost, nævnt i testamente 1308	efter 5a:	6b Niels Stygge, biskop Børglum (+ 1533)	
	2 sønnen Niels gift med Susanne Gyl- denstjerne	efter 5d:	6c Dr. Erik Nielsen, rigsråd (+ 1505)	
	3a sønnerne Iver Nielsen (+ 1383)	begge efter 6a	7a Niels Eriksen, Bjørnholm m.fl. gift til Vallø (+ 1516)	
	3b sønnerne Jens Nielsen (+ 1377) til Hevringholm			
efter 3a:	4a søn Niels Iversen (+ 1410) til Hev- ringholm	begge efter 7b	8a Otto Holgersen til Boller og Næsby- holm (+ 1525)	
efter 3b:	4b søn Niels Jensen (+ 1425) til Hev- ringholm og Tange			
alle efter 4b	5a Otte Nielsen (+ 1477) til Bjørnholm 5b Timme Nielsen (+ 1455) Engels- holm og Steensballe 5c Anders Nielsen (Stygge) til Hevring- holm 5d Niels Nielsen (+ 1452) til Tange 5e Ludvig Nielsen (+ 1491) til Pals- gaard	alle efter 8a	9a Holger til Boller og Rosenvold (+ 1575) 9b Erik til Nesøya, Losna og Kjærstrup, gift til Arreskov (+ 1575) 9c Jørgen til Rosenholm og Skafø- gaard, gift med Dorthe Lange (+ 1596) 9d Otte til Næsbyholm (+ 1557)	
efter 5a:	6a Erik Ottesen, Bjørnholm og Skjern, gift til Boller (+ 1503)			

ad Bilag A₀: Slægtslinie - skematisk

Slægtens våben er skaktavle i et blåt og rødt felt (angelsaksiske falgfarver)

Bilag A: Ejertavle for Rosenholm

1. Jørgen af Rosenholm og Skaføgaard 1523-1596
2. Lærde Holger, Vallø m.fl. 1574-1642
3. Erik, Vosnæs etc. 1612-1681
4. Margrete Krabbe, Vemmetofte 1640-1716
5. Elisabeth Gyldenstjerne, Møllerup 1654-1721
6. Hilleborg Trolle, Ryegaard 1683-1736
- salt til Ivar 1727
7. Ivar, stamhusbesidder 1744 1674-1745
8. Frederik Christensen, Ryegaard 1724-1802
- sidste visit på ejendommen 1749
9. Iver, til Villestrup og Rosenlund 1740-1815
(desc. Jørgen til Kjeldgaard, søn af L. Holger (2))
- salg 1810 til 10. Christian, Rosenholm og Villestrup 1766-1817
11. Verner Theodor, Christianslund 1770-1823
12. Holger, Thustrup og Rosenlund 1772-1839
- salg 1825 til sin umyndige søn
13. Hans Henrik, Rosenholm og Rosenlund 1806-1879
14. Hans Carl Oluf, Lirø, Balskov 1870-1936
15. Holger Julius Frederik, Rosenholm slot 1902-1875
16. (uskiftet bo) Karin Ljungløf, Torne, Sverige(1906-)

Bilag A2: Ejerperiode for Rosenholm

- 1559-1596: Jørgen Ottesen R.
1596-1642: Sønnen Holger d. Lærde (13 børn)
1642-1681: Sønnen Erik "Ordene var faa"
1682-1716: Enken Margrete Krabbe
1717-1721: Eriks datter m. Mette, Elisabeth R.
1721-1727: Datteren Hilleborg Gyldenstjerne
1727-1745: Margretes søn, Iver R. Eriksson – excellencen
1745-1802: Sønnen, geheimestatsminister Frederik Christian "den kloge, men onde"
1802-1810: Iver af Villestruplinien
1810-1817: Sønnen Christian R.
1817-1823: Broderen Verner Theodor R.
1823-1825: Broderen Holger (14 børn)
1825/31-1879: Sønnen Hans Henrik R. – kammerherren
1879-1936: Sønnesønnen Hans Carl Oluf R.
1936 : 2. hånd, via Christiane Wedell W. til
1937-1975: Holger Julius Frederik R.
1975- :Uskiftet bo for enken Karin L.

Bilag B: Godsfortegnelse, uddrag af oversigt og bemærkninger

1425-1500: Hevringholm, Vemmetofte, Skjoldemose, Boller, Bidstrup, Palsgaard, Frøslev, Tange, Matstrup, Skjern, Møgelkær, Vallø, Stensballegaard, Engelsholm, Langtrud.

1500-1600: En del foranført udskiftet ved arv til kvindeliner, tilkommet er navnlig: Rosenvold, Krenkerup, Stjernholm, Næsbyholm, Arreskov, Kærstrup, Valsø, Rosenholm, Skaføgaard, Halkær,
- Glimminge, Ørup, Assertorp, Gundersted og Gundeslev, Togerup og Hjelmsø (Skåne)
- de enorme besiddelser i Norge, via Margrete Flemming af Nesøya, g.m. Holger til Boller (+ 1496)
- magelæg tiltager mod centreringer.

1600-1660: Meget handles, koncentrationer, fallit er Boller (Podebusk-R), Skaføgaard (Gunde R) og Kjeldgaard (Jørgen R), tilkommet er: Øster Vallø, Ravnholt, Rosenlund, Boserup, Vindinge, Kjeldgaard, Kyø, store og rige erhvervelser navnlig i Halland til Glimminge-linien, og Ørup-grenen beriges ligeledes navnlig i Jylland.

1660-1700: Nedgangsperiode for handel, adel og slægten generelt, men slægten oplever ved ægteskab og arv også kompensation for tab:

Vosnæs købt

Faurskov, Enggaard, Brusgaard, Roseneje (Quitows-holm), Tirsbæk, Ovegaard, Søbo, Damsbo, Stougaard, Alsted, Møllerup og Ryegaard.

1700-tallet: Mange frasalg og afgivelser (arv og ægteskab), tilkommet 1752 gennem giftermål Villestrup og gennem arv 1775 Store Restrup.

I små to hundrede år, indtil udskiftningen, henligger Rosenholm Gods (stamhus fra 6.7.1744) stort set uforandret.

Bestående af: Hornslet, Tendrup, Rodskov, Eskerød, Krajbjerg m. møller, Mørke, Balskov, Balle, Skørring, Karlby og de to kirker Hornslet og Mørke.

Iver R. købte på auktion i Aarhus Mørke Kirketiende m. jus. patronatus til kirken 1.6.1712 og Mørke Kongetiende i Randers 16.6.1731.

En af »Østjysk Hjemstavnsforening«s mest trofaste medarbejdere gennem årene, bibliotikar Kjeld Elkjær, er død. Han var i 16 år, 1958-1973 medredaktør af årbogen »Østjysk

Hjemstavn« og derefter 1973-1991 anmelder af litteratur om Østjylland i årbogen.

To gange har han udarbejdet en systematisk ordnet indholdsfortegnelse over årbogen for perioderne 1936-1960 og 1961-1970. For en tid siden blev han anmodet om at udarbejde en fortsættelse, og han påtog sig

straks og gerne opgaven, selv om han på det tidspunkt nok slet ikke var rask mere. Det blev så den sidste store tjeneste, han gjorde den forening og den årbog, som han omfattede med den allerstørste interesse.

Engang, jeg talte med ham på biblioteket, tog han et eksemplar af »Østjysk Hjemstavn« og sagde: »Den kommer *hvert* år, og den kommer til tiden!« Det var ordensmennesket, den stilfærdige, beskedne slider, der gjorde arbejdet og gjorde det godt gennem de mange år uden nogen sinde at forlange noget for det.

Æret være Kjeld Elkjærs minde!

J. S. Thomsen

Lokalhistoriske arkiver

Lokalhistorisk Arkiv for Borum og Lyngby Sogne

af Peter Poulsen

Det lokale arkiv for Borum og Lyngby adskiller sig uden tvivl fra de fleste tilsvarende på mindst to punkter: 1) Vi interesserer os i praksis næsten udelukkende for vores eget område, og 2) Vi holder lukket hele sommeren.

Der *må* altså være grænser for, hvor interessant lokalhistorie er. Og tre af grænserne hos os hedder juni, juli og august. Til gengæld arbejder vi intenst hele vinteren.

Sidste vinter lagde vi sidste hånd på fem styk flotte fotoforstørrelser af lokale motiver. De hænger nu på væggene i Borum Forsamlingshus.

I Lyngby arrangerede lokale kræfter en aften med gamle lysbilleder, som de - heldigvis - har optaget i halvfjerdserne. Det viser sig, at Lyngby har haft lokalhistorisk arkiv, før Borum overhovedet turde tage så stort et ord i brug.

I 1991 har arkivet modtaget 38 afleveringer, og alt er registreret. Vi er ajour.

Vi har udmeldt arkivet af SLA.

Og så et par ord om lokalhistorisk kalender: Borum var faktisk første by i landet med sådan en, og det går fortsat godt. I år

valgte vi at hæve den tekniske kvalitet og til gengæld sænke overskuddet.

Teksterne lavede vi selv på MacIntosh, og trykningen i ægte brune farver stod OH Tryk, Framlev, for. En kombination, vi godt kan anbefale.

På forsiden anbragte vi Holger Højriis og Otto Hillig. De to mænd krydsede Atlanterhavet i fly i 1931 og landede på Glamhøjgårdens marker i Lyngby, hvor der var sort af mennesker. Vi gætter på, at der ikke siden vikingetiden har været flere mennesker samlet i Lyngby.

Arkivets bestyrelse er: Gunnar Nielsen og Laurs Eriksen, Lyngby. Peter Poulsen, Peder Pedersen, Peder Thuesen, Karl Hansen, Vagn Jørgensen og Aksel Nielsen, Borum.

Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv - på Molsskolen i Knebel

af Carl A. Laursen, sekretær

Vi påbebegynder faktisk at leve lidt op til anvendelsen af mikrofilm. Vi er dog ikke på dette felt kommet ret langt, men vi ser jo nok de store fordele, vi her kan hente hjem, hvis vi for alvor kaster os over den metode. Det vil i visse tilfælde kunne redde forskere

for spild af tid. Da fremviserskærmene endnu ikke har vundet særlig stærkt ind hos os, så skal det ikke skjules, at vi tidligere har fået tildelt gamle skrifter, som for de allerfleste mennesker vil forekomme ulæselige. Vi fandt dog alligevel frem til en særlig metode som virkede. Arkivet rådede over adskillige stærkt interesserede medlemmer, som for fleres vedkommende kunne læse den gamle, gotiske håndskrift, men i mange tilfælde måtte der jo bruges læseglas og lup, når sol og slid havde spillet ind. Dog disse ark kom vor hjemegn ved, så vi gik i gang med at fotografere dem af til lysbilleder, og med en almindelig fremviser kunne de lægges op i en sådan størrelse, at vor ekspert kunne tyde det hele og lægge det frem i tidens kendte maskinskrift.

Vi har i årets løb fået to-tre billedalbum skænket af folk i vor nærmeste kreds. Vi har arkiveret indholdet med behørig tekst. Samtidig tænker vi på, at folk ofte venter for længe med indlevering af fotos - adskillige er ellers vellykkede, men hvem er personerne? Mange fine tidsbilleder må vi desværre lægge ned i de ukendtes skuffer. Det må dog siges, at vi ellers har gode detektiver, som kan klare temmelig komplicerede opgaver, men der er stadigvæk for mange mennesker, der vægrer sig lid ved at give os de gamle billeder. En del er bange for at blive gjort til grin, siger de, sådan at få sin slægt udhængt på vægge og i bøger. Vi håber, at folk snart kommer over den slags børnesygdomme, for det hører ikke til i vor tid.

Ret så snart er det 25 år siden, vi oprettede vort historiske arkiv her på Molsskolen. Ved starten lod vi klart gennem aviser og blade forstå, at det var meningen at

samle gamle minder. Det er også lykkedes ganske godt for os, men forståelsen for den slags skal åbenbart have længere tid til at fæstne sig. Desværre har vi erfaret, at der fra dødsboer, ved almindelig oprydning og ved generationsskifte er sket afbrænding af ting og sager, vi kunne have haft glæde af - ting og sager, der havde været velegnede til arkivering. Med beklagelse kan vi konstatere: Der blev ikke alene ryddet - der blev udryddet.

Men på trods af både det ene og det andet er der jo dog stadig stor interesse for slægtsforskningen hos en stor del personer, der søger på livet løs efter fortidsminderne, og hvad de finder frem til og kan fortælle om, river jo andet med sig. De løfter også dækket for meget, vi ikke før har vidst. Vi kan på mange områder være behjælpelige via det forskerne noterer sig. Større ofre ser man sjældent udført. Her tænkes på små hengemte poesibøger, som tidligere højskoleelever så at sige altid havde at skrive i, men sjældent gemte særlig godt. Kunne vi have fået dem udleveret til arkivering, kunne de have fortalt en masse til de kommende slægter. En del af nævnte slags har vi dog heldigvis fået indleveret i tidens løb. For ca. et år siden blev der indleveret en poesibog, som er henvend 100 år gammel. Den er fra Askov højskole og er meget meddelssom. De mange underskrifter med adresser lader os klart forstå, hvad samme skole var dengang, idet adresserne er fra snart alle egne af Danmark.

Ellers skraber vi fortsat til os af alt, hvad vi finder bevaringsværdigt - skrifter, gamle bøger o.s.v. Et kartotek kan fortælle os, hvor alt er at finde.

Fra Nørhald Egns-Arkiv - 1992

Af Peter Østergård

Her på arkivet vil året 1992 sikkert huskes som: Året med de mange udstillinger og den iflg. statistikken tørreste sommer siden 1874. - Morsomt nok har arkivet været i stand til at kontrollere denne påstand, på grundlag af en enestående dagbog, ført af lærer og kammerråd Chr. Schmidt i Hald skole fra 1863 til 1904.

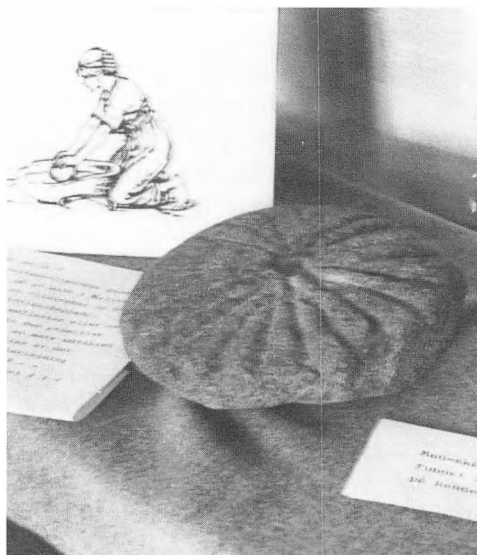
Lærer Chr. Schmidt, der var født i Rougsø i 1834 og døde i Randers i 1912, førte gennem alle årene omhyggelig optegnelse om hændelser og begivenheder i skolen, hjemmet og sognet og kommenterede politik, økonomi, vejr og vind og den landbrugsfaglige situation. Lærer Schmidt drev selv det til skolen tilhørende landbrug, og netop året 1874 betegnes som usædvanligt dårligt. »På grund af den tørre sommer var kornets grøde hæmmet, og der var lidet eller intet at sælge«. - Men trøst og håb for nutidens landmænd kan dagbogen også formidle, idet året 1875 beskrives som »usædvanligt frugtbart«. Altså - det lysner forude.

Forberedelserne til årets udstillinger var tidkrævende, men til gengæld givtige i form af mange gode kontakter.

Først må nævnes Fussing-gruppens udstilling: Nær naturen - en weekend i maj på Fussingø slot, hvor blandt flere andre foreninger også Purhus lokalhistoriske arkiv og Nørhald Egnsarkiv deltog med hver sin stand, der gav oplysning om de respektive områders historiske og arkæologiske seværdigheder for udstillingens ca. 800 besøgende.

Senere på forsommeren deltog arkivet

med en større stand på Jydsk Haveselskabs 50-års jubilæumsudstilling i Ommersysselhallen i Ø. Tørslev, hvor 2500 besøgende fra hele Jylland på denne lørdag-søndag fik et mangesidigt indtryk af alt til haven henhørende. Og her kunne arkivet historisk og fagligt set netop være med på vognen. Plancher og fotos fortalte om Ommersysels ældste haveanlæg - den 200 år gamle fransk inspirerede parterrehave ved Støvringgård Kloster. Håndgribelige genstande

Et udsnit af Nørhald Egns-arkivs udstilling. En kværnsten fra stenalderen fundet på en mark tilhørende gdr. Anton Skjødt, Lodsvejen i Mellerup. Stenen er antagelig en udviklingsform fra den primitive skubbekværn til møllestenen.

- bl.a. en kværnsten fra Bronzealderen og en hjemmelavet tobaksskæremaskine fra 2. verdenskrig vakte, trods den noget perifere forbindelse med have- og jordbrug, megen opmærksomhed og interesse og en humørfyldt stemning, der utvivlsomt var en ud-

mærket præsentation af arkivets eksistens, virke og udnyttelsesmuligheder. - Og kan der være noget galt i at bruge fantasi og humor som hjælpemiddel til at vække nysgerighed og tilskyndelse til at få del i de rige oplevelser, arkivets læsesal kan byde på?

Forarbejdet til et jubilæumsskrift og en udstilling om Harridslev Brugsforenings 100-års jubilæum i oktober har også været en oplevelse - et formeligt møde med det person-galleri, der næsten lyslevende træder ud af de gamle forhandlingsprotokoller. Man lever næsten med i de menneskers kår og skæbner, hvoraf nogle er endda mere farverige, som f.eks. en af pionererne Christen Havmøller, der var medstifter og tegnede Brugsen de første 30 år. Han var søn af urmager Jens Havmøller i Albøge ved Grenå og kom som avlskarl hos pastor Dannæus til Harridslev i 1882 og blev senere landpost, og fra 1907 postmester samme sted. Og da telefon-selskabet holdt sit indtog på egnen i 1915 blev Havmøller også centralbestyrer. Samtidig var han fra 1892 regnskabsfører og revisor for brugsforeningerne, og belv en institution i byen og et markant stykke lokalhistorie, som går ind i de arkivbesøgende. Og det er just en til læggsgave ved arkivarbejdet, at man forlænget sit liv bagud med en hel menneskealder.

Og m.h.t. fremtiden har vi den glæde, at arkivet i stadig stigende grad besøges af skoleungdom - ofte hele skoleklasser med deres lærere.

En udstilling i arkivets læsesal om skoleungdommens fritidsinteresser før TV-alderen henvendte sig til både børn og voksne, - de første med undren og sidstnævnte med gensynsglædens og mindernes

varme lys i øjnene. Løvsarbejder og Familie Journalens kartonark med modelbygnings klippe/klistre beskæftigelse. Glansbilled-bytte album, Richs billeder i mange serier - belærende og interessante. Havregrynsbøger og Chr. Erichsens berømte børnebøger, Coopers indianerromaner, Tarzanbøger og Biggles & Co. m.m. Dukketeater og »Laterna Magica« - nej, der var skam ingen grund til at kede sig, selvom fjernsynet ikke var opfundet dengang i 30-erne. Og nu kan man desuden genopfriske minderne på arkivet.

Fra Purhus Lokalarkiv

af Jytte Nielsen

I august 91 blev Sigrid Andersens bog »Spentrup landsby-stationsby-landsby« udgivet af Purhus Lokalarkiv. Bogen er udgivet med støtte fra Kjemsfonden, og da det var første gang, vi udgav en bog, var vi jo meget spændt på forløbet. Vi havde fået trykt 300 eksemplarer og mente det var rigeligt, men de var hurtigt væk, så der måtte et genoptryk til.

Bogen handler, som titlen angiver, om Spentrup, der i løbet af ca. 100 år gennemgik en udvikling fra landsby til stationsby ved Hadsundbanens anlæggelse og tilbage igen til landsby, da banen blev nedlagt, men besynderligt nok blev det en anden tid og andre omstændigheder, der satte skub i byudviklingen.

Bogen er nok mest interessant for Spentrupborgere og andre med tilknytning til byen, men set fra Lokalarkivets side, både som arkiv og som udgiver, faldt forsøget i hvert fald så heldigt ud, at vi ikke vil holde

os tilbage en anden gang, når vi får et manuskript i hænde.

Ellers har der stået EDB på de fleste dagsordener til årets bestyrelsesmøder, og i juni måned blev det alvor. Apparaturet står der nu, og Arkibas er på plads i maskinen. Vi har fået konsulenthjælp af en erfaren bruger, og starter nu det kæmpemæssige arbejde med at gennemgå alle tidligere registreringer og få dem kodet ind, men når denne slidsomme periode er overstået - om nogle år - tror vi på, at vi for alvor har styr på tingene og lynhurtigt kan finde frem til, hvad vi har.

Det finansielle grundlag blev lagt i 1988, da et stort egnsspil i Fussingø gav et godt overskud, der med det samme blev hensat med anskaffelse af EDB for øje. Sammen med et tilskud fra kommunen på 10.000 kr. har udgiften på knap 50.000 kr. kunnet klares hermed, uden at vi har måttet røre ret meget ved vort årlige budget.

Indkøbet omfatter foruden Arkibas, skærm og tastatur, også en laser-printer og tekstbehandlingsprogrammet Works.

Rosenholm Egnarkiv

af Søren Sloth Carlsen

I det forløbne år har Rosenholm egnarkiv været stærkt engageret i anledning af kommunalrådenes 150-års jubilæum, som undertagelsesvis blev fejret med hele rådhuset som udstillingsgalleri fra kælder til kvist.

Rådhusets omfattende personale gik fuldt ud ind for at markere dagen 2/11 1991 og gøre den festlig for flere tusinde besøgende. 100-års jubilæet i 1941 blev af gode

grunde ikke skænket en anelse af opmærksomhed. Det blev der rådet bod på nu.

Foruden de løbende gæstebesøg, der fortrinsvis gælder slægtsforskning, har arkivet været inddraget i foredrag for den lokale Rotaryklub med påfølgende aftenbesøg på arkivet. Interessen for det der har været er tilsyneladende stigende, også indenfor foreningslivet.

Arkivet har været engageret i foredragsaftener, såvel i Feldballe som Rønde husmoderforeninger, der begge tumler med planer om at få slægtsforskning og lokalhistorie placeret på foreningernes aftensko-leplan.

Der har været løbende kontakter med skolens verden. Lokalhistorisk foredrag på Hornslet skole. Mørke skole har hentet materiale til lokalhistorisk tema-arbejde. Således også VUC, der hyppigt beskæftiger sig med lokalhistoriske emner.

Næst efter skrivemaskinen er kopimaskinen nok endnu det vigtigste redskab i dagligdagen, indtil EDB-alderen for alvor sætter ind i de folkelige lokalhistoriske arkiver.

Rosenholm egnarkiv har udskiftet en efterhånden nedslidt kopimaskine med en ny, der kan noget mere.

Hertil kommer, at nutidens dagligdag mere og mere nedfældes i videooptagelser, der fremover kommer til at præge arkivbeholdningen som et tidens tegn. Arkivet har med dette perspektiv anskaffet TV og VIDEO, så de indleverede effekter kan afprøves og vises.

Som et supplement til de mange slægts-historiske studier har vi med møje og tidskrævende indsats udarbejdet en slægtstavle over slægtsnavnet Schröder, der har

speciel tilknytning til lokalområdet. Slægtstavlen, der er ret udtømmende, omfatter indtil 10 generationer med ialt 708 navne. Den kræver plads som en almindelig stuedør.

Kalø Vig Landboforening, der med årets udgang er opløst og nyetableret andet steds med hele Djursland som interesseområde, har indleveret hele sit omfattende 100-årige arkiv. Det fylder væsentligt på hylderne.

Også Hornslet skole har ryddet op i krogene og indleveret praktisk talt hele sit arkiv, hvis protokoller går tilbage til o. 1820.

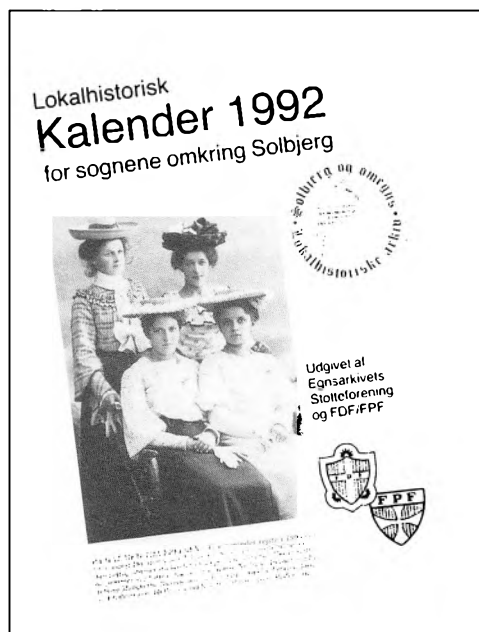
Alle disse effekter kræver plads og registrering, men systemet vi anvender er overskueligt og relevant, - en SLA-registrering og placering på linie med bibliotekernes decimalklassensystem.

Solbjerg og Omegns Lokalhistoriske Arkiv af Emmy Domino

Et redaktionsudvalg under egnsarkivet i Solbjerg stillede i april 100.000 kr. på højkant for at kunne præsentere bind 3 af det lokalhistoriske værk »Fire sogne omkring Solbjerg«. De to første bøger på hhv. 176 og 284 sider i et oplag på hver 1000 stk. er udsolgt. Bind 3 er på 174 sider med ca. 170 illustrationer, og den sælges for 125 kr. Blandt emnerne er Hvilsted kirke, degne og lærere i Tiset sogn, høkere og købmænd i Astrup, Tulstrup og Hvilsted sogne, Aldrup mølles historie, en beretning om den navnkundige bagermester Carl Schulz i Solbjerg, erindringer fra et arbejder-miljø i Gl. Solbjerg, smedjen i Astrup, mønstergården Lundbjergvang m.v. Der er også

skildringer af middelalderlige spor på egnen og om besættelsestiden og de første 25 år i Solbjerg Ungdomsskole.

Den nye bog udkom samtidig med markeringen af egnsarkivets 25 års jubilæum den 23. april. Det blev en festdag med over 100 gæster, hvoraf mange med tilknytning til arkivets start. Der blev talt af den første arkivleder, Gerda Reppke, den nuværende, Emmy Domino, af grosserer Thorvald Schulz, som var en af initiativtagerne, mens Aage Domino præsenterede den nye bog. Jubilæet resulterede i stor tilgang af materiale til arkivet - men også i nye arkivskabe, elektriske skrivemaskiner, lamper, penge m.v.

Arkivet i Solbjerg udgiver ved årsskiftet den tredje kalender med lokalhistoriske billeder. Ungdomskorpset FDF/FPF skaffer sponsorer/annoncører og sælger kalenderen for 20 kr. pr., men arkivet står for produktionen.

Egnsarkivet og dets støtteforening har for anden gang udgivet en kalender i samarbejde med FDF/FPF, og der blev et overskud på 5-6000 kr. til hver.

I kalenderåret 1991 registrerede egnsarkivet i Solbjerg 54 afleveringer, omfattende 700 journalnumre, herunder 345 billeder. Dertil kommer et arkiv med flere tusinde avisudklip, samlet af Århus Stiftstidendes lokalredaktioner i Hørning og Tranbjerg fra 1961 til 1991.

I arkivets publikumslokale har der i 1991 været udstillinger om præster i Astrup, 25 år i Solbjerg Ungdomsskole og -klub, præster i Tiset, dagligliv i Hvilsted og i foråret en præsentation af billeder fra den nye egnsbog.

Arkivet i Solbjerg har mange besøgende. Bl.a. har fire skoleklasser samarbejdet med arkivet om emneuger. Støtteforeningen har samlet mange til ekskursioner og hjemstavnsaftener.

Vejlby-Risskov Lokahistoriske Samling

af Jonna Abild Nielsen

Arbejdsgruppen er igen flyttet, denne gang til bibliotekets pavillon, hvor der er møde hver tirsdag formiddag fra kl. 9 - 12.

Til samlingen er der indkøbt 2 gamle kort fra matrikel arkivet, og fra Stadsingeniørens kontor 3 nyere.

Kortsamlingen over Vejlbys Sogn dækker nu perioden fra 1816-1966.

På Landsarkivet er der blevet fundet en skolefundatz fra 1742, den er renskrevet og giver flere gode oplysninger om gårdmænd

og husmænd i en periode, hvor der netop er et »hul« i andre kilder.

Der er kommet ca. 35 nye billeder til samlingen i årets løb.

Den lokalhistoriske forening har nu 192 medlemmer.

I efteråret 1991 var der 2 arrangementer.

Det ene var en vandring i »Vejlby Krat«, hvor vi så de store gamle villaer ved Rissskov. Derefter var der kaffe i sognegården, hvor der blev vist en lysbilledserie af interiørbilleder fra »Krathuset« og »Søholt«.

Arkitekt Erik Nygaard og lektor Steen Busck var foredragsholdere denne aften.

I november måned fortalte Arne Christensen fra arbejdsgruppen om Vejlbys sogns kartografi og topografi fra enevælden til 1927. Også herefter var der kaffe.

Begge gange var der stor tilslutning.

I februar 1992 havde foreningen generalforsamling og samme aften foredrag af tidligere forstanderinde Margit Christensen om Psykiatrisk Hospitals historie.

Den 6. maj var der en aftentur til hospitalets område. Arkitekt Nygaard fortalte om de gamle bygningers specielle arkitektur og om bygningernes skaber, arkitekt Gottlieb Bindsbøll. Der var også lejlighed til at se kirken, som sognepræst Jens Ole Henriksen fortalte om.

Man så både den gamle og den nye festsal, og på hele turen var Margit Christensen og hendes mand Tage Christensen med, de har begge et mangeårigt kendskab til hospitalet.

Også her var mange mødt op, både til turen og det efterfølgende kaffebord.

Tillæg

Hadsten Kommunes Lokalhistoriske Arkiv og Samlinger

af H. Simonsen

Ved årets første repræsentantskabsmøde havde vi besøg af den tidligere leder af Hadsten Husholdningsskole, Marie Hering. Hun fortalte muntert og interessant om et langt liv, der havde sin begyndelse på en gård ved Vesterhavet og senere over mange forskellige skoler, først som elev, senere som lærer, til hun fik ledelsen af skolen i Hadsten.

Arkivets sommerudflugt var som sædvanligt godt besøgt. Den gik i år til herregården Sønderskov ved Brørup, hvor tømrermester Helge Kragelund fra Favrskov gennem en årrække har stået for en gennemgribende restaurering. For 4 år siden gik vor udflugt også til Sønderskov, hvor Kragelund netop havde påbegyndt arbejdet. Han er kendt for sin fremragende restaurering af gamle bygninger, der har indbragt ham flere priser og legater. Der går stadig nogle af Kragelunds håndværkere i bygningen, som er udlejet til 3 nabokommuner til egnsarkiv og museum.

Det daglige arbejde på arkivet går sin rolige gang. Der er jævnt besøg i åbningstidene, og kommunens skoler bruger os ofte, også uden for besøgstidene.

Udstillingslokalet på Hadsten Bibliotek er stadig ramme om skiftende udstillinger fra arkivet. Der har i år været udstillet gamle historiske billeder, som vi har arvet fra egnens nedlagte landsbyskoler. Ældre

folk nikker genkendende til de guldede billeder: »Tyre Danebod ved Danevirke«, »Danegæld erlægges til Kong Svend« og mange flere.

I øjeblikket er der en udstilling af familiebilleder fra egnen i tidsrummet 1850 til 1930.

Mørke Sogn i Gl. Tid

I det forgangne år er vor flittige fotograf flyttet fra den bolig, hvor han havde plads til sit mørkekammer. I den anledning har han foræret lokalarkivet dels sit store billedmateriale og dels sit udstyr til fremkaldelse af billeder. Der forestår os nu et stykke arbejde med registrering af billederne og vi må overveje, om vi har mulighed for at udnytte fotoudstyret. Det er jo ikke så ligetil at oprette et mørkekammer i vore forholdsvis små rum.

Forøvrigt har vi investeret i et 28" TV og en videoafspiller, som vi håber at få gavn og glæde af. Det behøver jo ikke at være slet så videnskabeligt, som den indiske professors film fra Hvilsager, men måske kunne det dog animere byens folk til at overlade os videofilm, der kan fortælle om livet i Mørke idag. Jvf. Nationalmuseets idé med at opfordre folk til at skrive dagbog den 2. september.

Vi har stadig åbent hver onsdag mellem 13,30 og 16.00 samt 1. og 3. mandag aften fra 19.30.

Museer

Aktiviteter på Clausholm 1991-92. af Henrik Berner

De 2 restaureringsopgaver, der omtaltes på denne plads sidste år er fuldførte, og trækker yderligere arbejder med sig!

Det lykkedes at blive færdig med istandsættelse af slottets facader, idet vi - som

planlagt - fik klaret den sidste lille etape: Gavlene mod parken på de 2 små fløje mod syd.

Tilbage står så nu kun at kalke de sydvendte facader, et arbejde, der påregnes fuldført nu i 1992.

Den anden store opgave var restaurering og konservering af de 42 m² store loftsma-

Restaureringsarbejde, september 1991.

Loftsmaleriet under restaurering rulles op, så det kan behandles fra forsiden.

leri på 1.sal. Det stammer fra husets opførelse i 1690'erne og kan henføres til franskmænden Benoit le Coffre eller hans skole.

Som nævnt sidste år var det lykkedes at skaffe midler til arbejdet. Efter forskellige overvejelser påtog Fælleskonserveringen i Århus ved chefkonservator Bent Hacke sig arbejdet, der bød på en række tekniske vanskeligheder, ikke mindst begrundet i male-riets størrelse.

Fælleskonserveringen entreerede med konservator Wieslaw Mitka, en polak, der har nedsat sig med eget konserveringsatel-ier i København. Han er bl.a. kendt for sin evne til at finde frem til utraditionelle løs-ninger på vanskelige problemer.

Arbejdet kom i gang i juli 1991, og bille- det var på sin plads igen lige inden årets ud-

gang. Det viste sig nødvendigt at opbygge en speciel arbejdsplads i husets største rum, Kongesalen, hvortil billedet blev bragt og igen flyttet tilbage på en kæmpe- mæssig, til arbejdet, konstrueret tromle.

Under arbejdet befandt billedet sig såle- des i det

rum, hvor det tilbragte de første ca. 40 år af sin tilværelse i huset. I Kongesalen var der i sin tid en kuppel med et fladt midter- parti, hvor loftsmaleriet havde sin plads. Desværre var muren mod parken uforsvar- ligt bygget - den skød ud, kuplen begyndte at revne, hvorefter det hele blev piller ned igen omkring 1739. Maleriet blev genopsat i det rum, hvori det har været siden da - des- værre noget beskåret.

Efter en del forhandlinger med moms-

myndighederne fik vi momsudgifterne igen. Det herved frigjorte beløb agtes nu anvendt til at restaurere resten af rummet, hvori billedet befinder sig. Det væsentligste arbejde hermed består i afdækning af en serie kinesiske dekorationer fra omkring 1731 på panelerne, der sidenhen har været overmalede. Forhåbentlig kommer dette arbejde i gang i løbet af efteråret 1992.

I fortsættelse af tidligere tradition har der i Slotskapellet været afholdt offentlig gudstjeneste 2. Pinsedag ved sognepræst Jørgen Kjærgaard, Voldum.

Randers Byorkester har afholdt kammerkoncert i Havesalen 16. juni.

Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup af Svend Nielsen

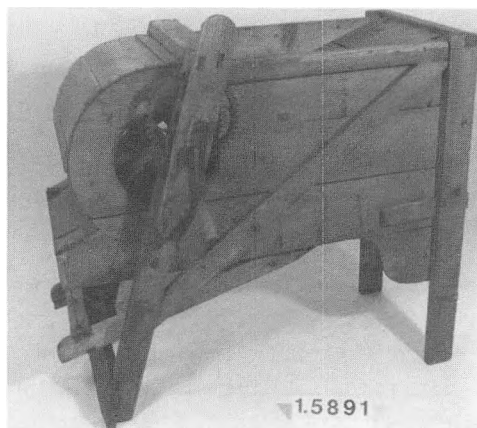
Udstillingen af kaner blev demonteret, da vinteren var forbi, og derefter har der året igennem været skiftende kunsthåndværksudstillinger i centralhallen.

I samarbejde med Landsbladet gennemførtes en kampagne for indsamling af fotos af og oplysninger om de kendte, men hidtil negligerede naivistiske gårdmalerier. Resultatet blev over al forventning, idet der kom næsten 400 henvendelser, og 8. november åbnedes en udstilling af 119 udvalgte malerier. Udstillingen blev en stor succes, som tiltrak mange gæster, og der kommer stadig henvendelser om gårdmalerier. Der er i forbindelse med kampagnen og udstillingen indsamlet et omfattende materiale om gårdmalerier og en række af de hidtil ukendte gårdmalere, og det er håbet at få dette materiale bearbejdet og for-

øget, så resultatet kan blive en publikation om emnet.

Der har været de efterhånden traditionelle aktivitetsdage med børnedyrskue, hundeskue, fåredag, gededag og tærskedag, ligesom der i november blev afholdt en serie café-koncerter. Navnlig tærskedagen omfattede mange forskellige aktiviteter, men alle arrangementer var velbesøgte.

I oktober afvikledes på Museet med Svend Nielsen som lærer Museumshøjskolens 2-dages kursus i landbrugsredskaber og -maskiner.

Blandt de indgåede genstande kan særlig nævnes en kornrensemaskine. En sådan maskine er absolut ingen sjældenhed, men denne er signeret og har produktionsnummer 134, og for en gangs skyld er det lykkedes at identificere en af de lokale håndværkere, som i forrige århundrede forsynede landmændene med nye maskiner. Fremstilleren må nemlig være husmand Rasmus Christensen, som o. 1850 boede i Bramstrup i Rud sogn. Han kaldte sig også maskinbygger, men i daglig tale gik han under

navnet »Maskin-Rasmus«. Det menes, at han i årenes løb lavede henvend 600 rensesmaskiner, men han lavede også møbler og træting.

Året 1991 sluttede end en markant ændring i Museets interne forhold, idet Svend Nielsen efter 25 års virke som leder af Museet ønskede at blive »menig« museumsinspektør for med baggrund i sin erfaring og sit kendskab til Museets samlinger at få tid til at forske og publicere. Som ny leder udpegede Kulturministeriet Annette Hoff, der siden 1986 har været ansat på Museet.

Djurslands Museum Dansk Fiskerimuseum

af Bjarne Flou

Der er i årets løb foretaget arkæologiske undersøgelser på 9 lokaliteter (Grenå: 4, Nørre Djurs:3, og Midtdjurs: 2).

Fra staten er der hertil modtaget støtte på 400.000 kr. Der er indsendt 25 fondsansmeldelser og modtaget 15 lokalplaner. Af årets udgravninger kan særlig fremhæves den betydelige, ældre jernaldergravplads ved Højgård, Nimtofte sogn, hvor 33 grave undersøgte og gravpladsen fra yngre jernalder og vikingetid ved Kummelhøj med foreløbig 8 grave.

I samarbejde med Nørre Djurs kommune er gennemført et vellykket beskæftigelsesprojekt med undersøgelser af skaldynger fra Ertebølletid. Projektet ledes af arkæolog Esben Kannegård og har et samlet budget på 930.000 kr.

Dansk Fiskerimuseum har fortsat sine undersøgelser af fiskeriets bygninger i Århus Amt og i den forbindelse bl.a. besøgt

Stinesminde, Øster Hurup, Udbyhøj, Bønnerup og Fjellerup (bevilling fra 1990 fra amtsmuseumsrådet på 30.000 kr.).

I forbindelse med modtagelse af en stor samling af ca. 1000 skibskonstruktionstegninger har fiskerimuseet foretaget arkivstudier og interviews.

Undersøgelserne af fiskeriet i Kattegat, der vil indgå i et samlet værk om dansk fiskeri, fortsatte i 1991 med feltundersøgelser af det nutidige fiskeri på pladserne Ålbæk til Grenaa, og der er foretaget arkivstudier på Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, DIFTAs bibliotek, Nordsøcentret, Ålborg Universitetscenter og Statsbiblioteket i Århus. Værket om dansk fiskeri i nyere tid forventes udgivet julen 1992.

Djurslands Museums etnologiske undersøgelser er fortrinsvis blevet foretaget i forbindelse med udstillingsaktiviteter og foretagsvirksomhed bl.a. omkring følgende emner: Julen og dens traditioner, badeliv ved Grenaa strand før og nu, majfestens traditioner, barselskrukkens funktion, legetøj i gamle dage, Grenaa's historie, hverdagsliv under besættelsen og »Hunden i kulturhistorien« (Bevilling 1989 fra amtsmuseumsrådet 75.000 kr., forbrug 1991 ca. 30.000 kr.).

Museets eget undersøgelsesbudget er ca. 100.000 kr. excl. løn til faste medarbejdere. For eksterne midler er der gennemført undersøgelser for ca. 1.320.000 kr., incl. det arkæologiske beskæftigelsesprojekt.

Samlinger

Dansk Fiskerimuseum har fra Åge Rohde, Kbh., modtaget en samling på ca. 1000 skibskonstruktionstegninger, og fra Fiskeriministeriet er modtaget 20 standardteg-

ninger af fiskekuttere. Der forestår nu et omfattende registreringsarbejde af denne samling.

Fiskerimuseet har modtaget en enestående samling af udenlandske bøger om fiskeri. Bøgerne, der hovedsagelig dækker perioden 1880'erne er skænket af fru Inger Mogensen, enke efter direktør Christian Mogensen, med Dansk Fiskeriforenings mellemkomst.

Arkæolog Lisbeth Wincentz har foretaget en registrering af museets store løsfundsmateriale fra grubekeramisk kultur (bevilling fra Århus Amts Museumsråd på 30.000 kr.).

Der er truffet aftale med Kulturhistorisk Museum, Randers, om tilbageførsel af fund fra Djurslands Museums nuværende virkeområde. Samlingerne vil fylde ca. 120 hyldemeter. Statens Museumsnævn har bevilget 35.000 kr. til overflytning og anskaffelse af nye reoler.

Udstillinger

I det nyindrettede »lille udstillingslokale« er der blevet vist udstilling om »Julens traditioner«, »Barselskrukker« og »Grenaa-malerier«. Desuden er der lavet mindre særudstillinger om »stoftrykkets historie« og »gammelt legetøj« (Nimtofte skole og Østre skole, Grenaa). Museet har på Nørre Djurs Messen vist udstilling om udgravningerne på Nederst, og Fiskerimuseet har bidraget med genstande m.v. til fiskerimesse i Herning og Ålborg samt lavet en særudstilling om »Tegning og Beregning«, hvor bl.a. den store nye samling af skibskonstruktionstegninger sættes ind i en større sammenhæng.

I de arkæologiske udstillinger er skelet-

fundet fra Nederst blevet udstillet i ny montre.

Der arbejdes videre med det store udstillingsprojekt om »Hunden i Kulturhistorien«. Udstillingen er berammet til at åbne på Moesgaard Museum sommeren 1993, hvorefter den vises på Brandts Klædefabrik i Odense, Nordjyllands Kunstmuseum og Glyptoteket. »The Dog Museum« i USA og engelske museer har vist stor interesse for at vise udstillingen.

Der arbejdes i regi af Internationalt Udvalg, SMN, med et udstillingsprojekt i 3 EF-lande, Grækenland, Frankrig og Danmark. I Danmark er tankerne at etablere en museumsudstilling på Bønnerup Havn, udstillingen fortæller i særdeleshed om fiskeriets vilkår.

Anden oplysning

Museumsforeningen har afholdt 7 foredrag i samarbejde med Folkeuniversitetet og arrangeret ekskursion til Elmuseet og Silkeborg Museum, med ca. 50 deltagere.

Museets inspektører har holdt 22 foredrag (NAB: 7, HCL:2, BF: 6 og BMF:7) og afholdt 9 rundvisninger på museet. Der er 7 skoleklasser, der har besøgt de arkæologiske udgravninger og 27 klasser er blevet rundvist på museet af museumsassistent Ole Poulsen.

I forbindelse med efterårsferien arrangeres »skattejagt« i samarbejde med Dagbladet Djursland, ca. 170 børn deltog i arrangementet.

I forbindelse med årets sommeraktiviteter fem onsdage i juli (flinthusning, hørbehandling, pottemageri, vodbinding, vævning, uldbehandling og »urnetømning«) var der desuden adgang til de arkæologiske

udgravninger på Nederst og bronzealdergravene på Firhøje ved Grenaa. Endelig var »Den gamle Smedie« i Grenaa bemanded i sommerperioden.

BF har medvirket i radio og TV-udsendelsen »Hvad er det?« Esben Kannegaard har afholdt »flintseminar« for norske arkæologistuderende. Lisbeth Wincentz har afholdt aftenskolekursus i arkæologi.

I de lokale aviser fyldte museumsstoffet ca. 25 sider.

Museets besøgstal var 1991 på 7.234 (1990: 7.317), heraf var 3.797 betalende, 433 ikke betalende voksne, 1.840 ikke betalende børn og 1.164 ikke betalende fra foreninger og især skolebesøg.

Bygninger

Der er foretaget et omfattende udvendigt vedligeholdelsesarbejde af museets bygninger. Det er i høj grad mulig gjort gennem tilknytning af bl.a. langtidsledig murer Holger Jørgensen og andre langtidsledige.

Der er desuden foretaget istandsættelse af en række mindre rum i museets gamle bygning bl.a. indrettet arkæologisk magasin i tidligere vognport samt arkivrum til fotos og papirarkivalier. I museets kælder er man nu færdig med at indrette magasin.

Publikationer

L. Wincentz og Jane Richter - Kainsbakke - en kystboplads fra yngre stenalder.

N. A. Boas - »Oldtidshuse ved Hemmed« i Nørre Djurs Egnarkiv i 1991.

N. A. Boas - Bronze Houses of Hemmed Church, East Jutland. I Journal of Danish Archaeology vol. 8.1989.

Forkortelser

BF Bjarne Flou

NAB Niels Axel Boas

HCL Hans Christian Leleur

BMF Brita Flou

Odder Museum

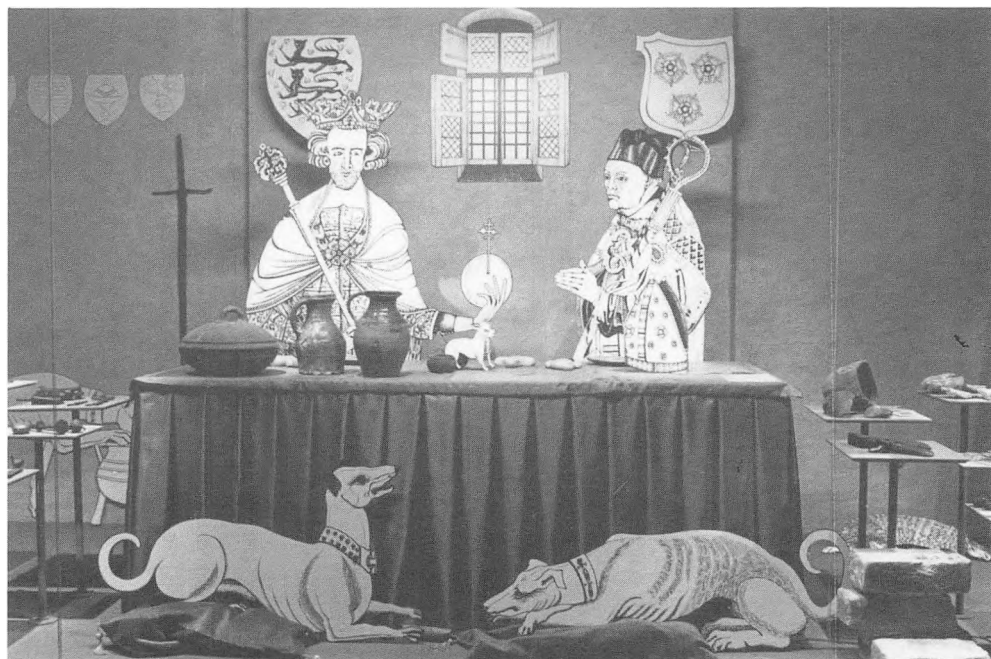
af Inger Tolstrup

Efter år med nybyggeri og åbning af stor permanent udstilling om jagt og jagtvåben i 1989 har Odder Museum gennemført en række undersøgelser, og 1991 blev året, hvor flere af disse blev publiceret.

I foråret udkom »Familiebruget - en livsform under forandring«, om ni landbrugsfamilier i Hads Herred, der repræsenterer forskellige typer brug fra selveje til forpagtning. Forfatteren Kirsten Eriknauer giver en fin samtidskildring af en livsform, hvis vilkår ændrer sig fra år til år.

Lige efter sommerferien blev »Arkitektur i Odder - en guide til perioden 1850-1990« udgivet. Her giver kunsthistorikeren Marianne Ilkjær et fint portræt af landsbyen, der gerne ville være købstad. Bogen fremhæver de mange detaljer indenfor de forskellige stilarter, og den inspirerer læseren til at opleve huse og gader med nye øjne. Forfatteren fortæller om impulser udefra og om håndværksmestre og arkitekter i stationsbyen Odder.

I oktober blev beboerne fra Ålstrup inviteret til udgivelsen af Nina Fabricius' bog »Vi byggede selv vores samfund«. Forfatteren er etnolog, og med udgangspunkt i tre små murstensbygninger - et transformator-tårn, et vandværk og et frysehus - fortæller hun om, hvordan en østjysk landsby, Ålstrup syd for Odder, helt op til nutiden selv

Middelalderudstillingen.

har organiseret og styret alle fælles anliggender.

Ved samme lejlighed blev Århus Amts Museumsråds store registreringsværk »Østjyske Landsbyer« præsenteret. Etnologen Anette Tonn-Petersen har udarbejdet beskrivelserne, bl.a. af Ålstrup og Alrø for Odder Museum, og hun har udviklet en arbejdsmetode for museerne i amtet, som gør det lettere at skabe et fælles overblik over de kulturhistoriske elementer i det åbne land.

I forbindelse med sin store retrospektive udstilling i november udgav maleren Mogens Gissel en smuk lille bog med 37 farve gengivelser og med tekst af Peter Laugesen.

Som den sidste og største bogudgivelse i 1991 kom Valdemar Smeds værk »Odder Museum - fra tanke til virkelighed 1927 - 1991«. Forfatteren var en central person i

museumsverdenen i 70'erne. Han var den første formand i Århus Amts Museumsråd, og i en periode var han medlem af Dansk kulturhistorisk Museumsforenings bestyrelse. Valdemar Smed sætter det lokale museums udvikling i perspektiv. Han lægger stor vægt på kontakten til andre museer og skildrer Odder Museum som en brik i en stor mosaik.

De mange udgivelser har i perioder krævet alle museets ressourcer, men uden hjælp udefra og uden store tilskud fra byens virksomheder, banker, Odder Kommune, Århus Amts Museumsråd og forskellige fonde havde det ikke været muligt.

I løbet af året har museet modtaget mange genstande. Her skal nævnes den eneste større hjemtagelse, nemlig af Odder Gasværks 62 år gamle kontor. Odder Gas-

værk blev oprettet i 1897, og i 1929 moderniserede værket sit kontor, som bortset fra en flytning af Rosensgade 56 har stået uændret, til værket blev ophævet i 1991. Det uspolerede kontormiljø, der er lavet af en lokal snedker, har endnu den oprindelige maling. Frk. Bøgeskov, der i alle årene har arbejdet på kontoret, har berettet om arbejdet på gasværket og på kontoret.

Af større undersøgelser har museet gennemført en videodokumentation af en af Odder bys gamle håndværksvirksomheder, glarmesterfirmaet A. M. Mikkelsen & Søn. I samarbejde med Århus Amtscentrals videoafdeling fulgte Mariann Ploug, Ove Krog-Mikkelsen og hans nyudlærte søn i glarmesterfagets mange daglige gøremål fra reparation af blyndfattet kirkerude til udskiftning af et moderne termovindue.

To undersøgelser er påbegyndt og afsluttes senere, nemlig om jagtkultur og om egnens malere.

Museets samlinger blev genopstillet i 1991, så de på en ny og bedre måde giver en nøgle til egnens historie. Cand.mag. Rikke Agnete Olsen har stået for den spændende nyopstilling af middelalderen, en epoke hvor grunden blev lagt til vor tids samfund, og hvor de fleste af vore landsbyer blev til. Udstillingen fortæller om hvem, der besad jorden, og om hvem der byggede de mange kirker, der den dag i dag præger landskabet. Der fortælles om stormænd og bønder, om ufred og krige samt om stormændenes verdslige interesser, som de bl.a. kommer til udtryk i det prægtige destillationsæt fra Bjørnkær.

Museet har haft mange særudstillinger og arrangementer i 1991. Et virkeligt tilbløbsstykke var udstillingen »Mit bedste

kunstværk«, hvor mere end 70 Odderborgere bidrog til en stor og festlig udstilling med deres bedste kunstværk, og vigtigst af alt med gode historier, der begrundede valget af netop det billede.

En ligeså stor succes var sportsudstillingen »Kraft og ynde - idrætten i Hads Herred«, lavet i nært samarbejde med Odder Lokalhistoriske Arkiv. Mange, alle idrætsforeninger, tidligere og nulevende sportsudøvere her fra egnen samt de øvrige lokalhistoriske arkiver, bidrog med materiale og oplysninger. Udstillingen behandlede først og fremmest den folkelige idræt og blev bygget op omkring de forskellige idrætsforeningers historie gennem tiden. Der blev indsamlet et stort materiale om sporten i Odder kommune. Det står nu til rådighed for videre undersøgelser på arkivet og museet.

Silkeborg Museum

Af Keld Dalsgaard Larsen

Silkeborg Museum blev på mange måder et nyt og større museum i 1991. Nybygningen på 750 kvadratmeter i museets have med jernalderudstilling, Tollundmanden, cafe og foredragssal er blevet et godt aktiv sammen med det »gamle« museum i hovedbygningen. Publikum er tilfredse, og det kan bl.a. ses ved at et museumsbesøg nu let varer små to timer mod før normalt en lille time. Selv om entreen blev fordoblet for voksne til 20 kr. i forbindelse med åbningen af nybygningen, så har Silkeborg Museum haft recordbesøg i 1991 med godt 57.000 besøgende.

Fra Silkeborg Museums Pinsemarked 1992 - gymnastikopvisning i museets have.

I vinterhalvåret 1991-92 har museet arbejdet med at færdiggøre en række udstillinger i hovedbygningen: en udstilling om Silkeborg før byens anlæggelse under temaet »Silkeborg - en skovegn« og en stor udstilling om vikingetid og middelalderen på egnen med hovedvægt på museets store udgravninger af middelaldervandmøller.

Museet har foretaget en række udgravninger bl.a. en usædvanlig stor, overpløjet gravhøj fra ældre bronzealder. Ved Søhøjlandets Kursus- og Feriecenter i Gjern er der udgravet en landsby fra ældre romersk jernalder, bestående af 4-5 store gårde, til dels omgivet af hegn. Mindre undersøgelser er foretaget ved Tvillumgård, Snabegård ved Vrads, Voervadsbro og Vesterskov ved Løgager. Arkæologikurset i foråret 1992

har gravet ved Vinding og her udgravet en lille overpløjet høj og en lille separat gravplads fra ældre romertid med 1 voksengrav og 7 børnegrave.

Museets julearrangement i 1991 fik stor glæde af den nye sal i nybygningen. Her blev skabt en »skov« med pyntede juletræer fra tiden 1870-1900, andre steder på museet havde ældre pyntet juletræer fra 1930'erne og 1940'erne, og endelig var der pyntet et »fremtidstræ« i cafeen. 2100 børn besøgte julearrangementet, hvor de fik fortalt om juleskikke, juletræer og julemad. Juletraditioner er en vigtig del af danskernes liv, og derfor ønsker museet at undersøge emnet nærmere.

Det historiske værksted Høgdal er i dag landets ældste værksted af sin art, hvor

skolebørn kan komme på besøg i de autentiske omgivelser - på en gård med dyr, huggehus, gammeldags køkken o.s.v. - for at arbejde med og opleve emnet »landbrug i gamle dage«. I november 1991 blev der over tre dage afholdt et stort træf på Høgdal, hvor ca. 50 mennesker fra landets historiske værksteder deltog. Den 9. maj 1992 fejrede Høgdal 10 års jubilæum som historisk værksted, og i den anledning blev hæftet »Høgdal. En gård og et historisk værksted« udgivet.

I 1991 hjemtog Silkeborg Museum en række genstande fra Silkeborg Papirfabrik vedrørende håndgjort papir, og med støtte fra Statens Museumsnævn blev der indrettet et papirværksted, »Bøtten«. Silkeborg Museum ønsker at blive lidt af et center for »håndgjort papir«, og i maj 1992 blev der afholdt en konference om emnet på museet.

Inden for nyere tid har der været undersøgelser af »byens huse« og en række mindre undersøgelser af de egns karakteristiske håndværk - Sorring-lertøj, træsko, herunder også træskofabrikker på egnen, hjul og Himmelfjergsouvenirs. Det overordnede perspektiv for de sidstnævnte undersøgelser er temaet: Silkeborg - en skovegn.

De nye og gode forhold museet har fået ved nybygningen forpligter til fortsat udadvendt aktivitet. Et nyt initiativ var »pinsemarkedet« i pinsen 1992, som var et »nyere tids«-marked med fokus på håndværk og husflid. Ca. 30 gamle håndværkere demonstrerede 12 forskellige håndværk, og såvel de udøvende som gæsterne havde et par gode dage. Museets jernaldermarked vil blive afholdt den første week-end i august 1992.

Skanderborg Museum

Af Helle Reinholdt

Året har været præget af mange forskellige aktiviteter. Flere af de arkæologiske undersøgelser var knyttet til Skanderborgs vådområder. På begge sider af Tåning Å, ved Horndrup Holm, er blevet undersøgt et anlæg, muligvis mølleanlæg, hvori der indgår store mængder træ, dendrokronologisk dateret til perioden 1050-1100. Undersøgelsen her vil fortsætte de følgende år. Længere oppe ad samme å, ved Fuldbro Mølle, er blevet undersøgt dele af et stenbelagt vadedsted, der muligvis kan dateres til 600-årene. Også dette sted vil udgravningerne igen blive taget op. På øen Kalvø, der ligger i Skanderborg Sø og som i middelalderen husede munkekloster eller -klostre, er der i samarbejde med Øm Kloster Museum foretaget foreløbige undersøgelser. Museet har herudover foretaget en række mindre undersøgelser både i byen og omegnen.

Århus Amts Museumsråds projekt »Fortidsminder i Århus amts private skove« var i 1991 nået til Skanderborg Museums ansvarsområde. Arkæolog Jesper Laursens registreringer har indebåret en tredobling af kendte fortidsminder i disse skove, især gravhøje, hulveje, agersystemer, dæmninger og broanlæg.

Skanderborg Museum har deltaget i endnu et registreringsprojekt, »Begravelseskikke og kirkegårde i Danmark 1780-1980«. Undersøgelsen, der var registrering af kirkegårdene i Adslev, Tåning og Frue-ring, indgår i et landsdækkende puljearbejde, der i nærmeste fremtid vil blive publiceret.

Museets udstillingsaktivitet startede

Mange børne besøgte workshoppen »Lav dit eget legetøj«. Her iagttages ivrigt, hvorledes John Mundia fremstiller en bil af en blikdåse.

med særudstillingen »Bogstavelig talt« om ordsprog og talemåder, hvis historie der blev redegjort for i ord og i håndfaste genstande og større ting, som viste baggrunden for udtrykkene.

I Skanderborgs Kulturuge åbnede en lille udstilling omkring et originalt skøde til en Skanderborg-borger, dateret 1617 og underskrevet af Christian 4.

Sommeren igennem vistes særudstillingen »Cyklen - til sport, arbejde, fritid«. Udstillingen, der var en kavalkade over cyklens udvikling fra 1800 til i dag, viste eksempler på mange af de interessante »maskiner«.

Efterårets udstilling hed »Blik for genbrug« og handlede om hjemmegjort lege-

tøj fra Botswana. Ideen omkring dette legetøj, primært lavet af ståltråd, blikdåser, kapsler o.s.v., blev taget op i den workshop »Lav dit eget legetøj«, der strakte sig over 2 dage. En lærer og tidligere ulandsfrivillig demonstrerede sammen med en herboende kenyaner i et arbejdende værksted, hvorledes børn kunne lave legetøj, inspireret af afrikansk.

I skolernes efterårsferie, hvor særudstillingen om genbrugslegetøj kunne ses, var der arrangeret gættekonkurrence for børn i museets permanente udstillinger.

Årets sidste arrangementer er der efterhånden blevet tradition for. En aften i november inviteres folk på museet for at få besvaret spørgsmål vedrørende medbragte

ting og sager. »Kig i kommodeskuffen« var også i år godt besøgt.

Året sluttede af med juletræ og »Jul i den gamle bondestue«, et miljø med malede bondemøbler fra Skanderborg-egnen, der kunne besøges gennem hele julemåne-

den. Købmandsbutikkens sortiment var udvidet med juleklippeark, glasjulepynt, nipsenåle, kandis, sukat og pommerans m.m. - Som sædvanlig blev det en velbesøgt december måned som afslutning på et travlt år.

Østjysk Hjemstavnsforening

1991/92

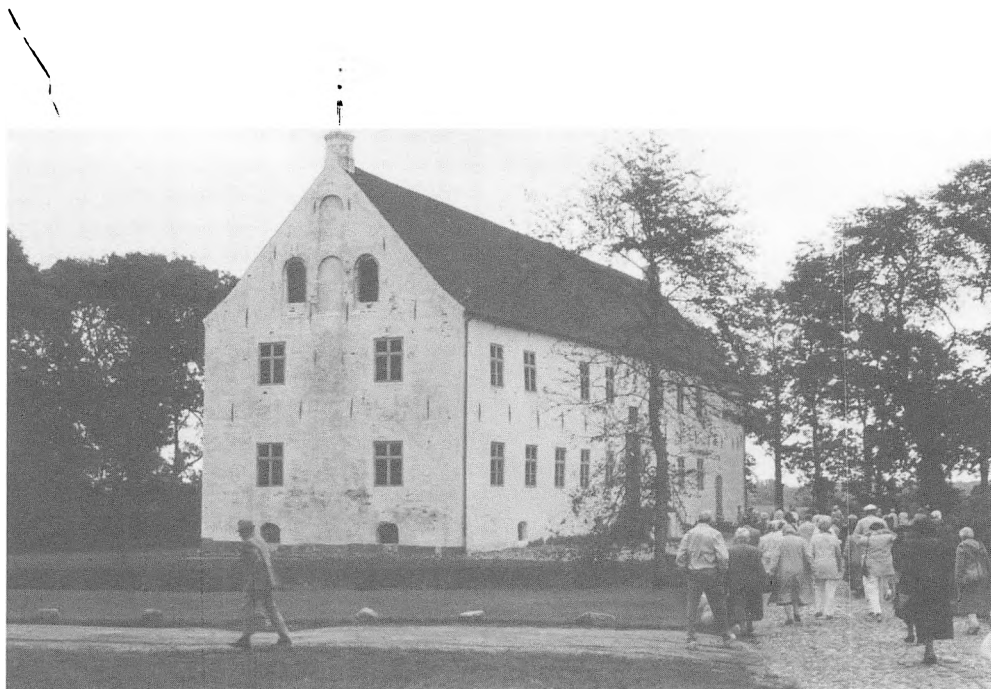
Østjysk Hjemstavn har i det forløbne år haft mange gøremål, og nu er det op til generalforsamlingen at vurdere, om de står mål med forventningerne.

Vor anmelder i årbogen gennem mange år - Kjeld Elkjær - er gået bort, og jeg vil takke for den store og dygtige indsats, der

blev præsteret årene igennem. Mindeord over den afdøde findes andetsteds i årbogen.

Generalforsamlingen godkendte beretning og regnskab, og kontingentet blev fast sat til 110,- kr. inklusive porto.

Fem nye bestyrelsesmedlemmer blev

Stårupgård ved Skive. Østjysk Hjemstavnsforenings udflugt 15. august 1992.

Løgstør Museum. Østjysk Hjemstavnsforenings udflugt den 15. august 1992.

valgt, nemlig Bodil Møller, Lars Otto Kristensen, A-H Schau, Jørn Kirkegaard og Søren Sørensen. Alle bydes velkommen i bestyrelsen til et godt og positivt samarbejde.

Søren Bach, Ry trådte ud af bestyrelsen, Søren har stået for utallige arrangementer til stor glæde for os alle. Han kender næsten hver plet i Danmark og kunne fortælle om alle de historiske steder, vi kørte forbi på vore udflugter - et virkeligt aktiv. Peder Holm Jensen skal også have en stor tak for den store interesse for foreningen og for indsatsen som sekretær. Også tak til Ole Friis Sørensen og Bent Knie Andersen, der hver på deres måde har været et aktiv for foreningen.

Ved konstitueringen blev formand og næstformand genvalgt, A-H Schau blev valgt til kasserer, og Bodil Møller blev valgt til sekretær. Arrangementsudvalget består af Ove Kjær, som er formand, desuden er Johanne Methling, Jørn Kirkegaard og Søren Sørensen i udvalget. De har arrangeret mange spændende ting.

I februar fortalte bestyrelsesmedlem Ejnar Pedersen, Gylling om Karen Jeppe fra Gylling og hendes humanitære arbejde i Armenien - en interessant og dejlig aften. Det arbejde, Karen Jeppe udførte i Armenien, var utroligt, og der er mange aspekter, der kan relateres til i dag.

I marts måned var et andet bestyrelsesmedlem foredragsholder, nemlig Lars Otto

Kristensen. Han fortalte om »Len og stamhuse på Århuseggen«. En fin aften med en god fortæller.

Den 24. april besøgte vi Århus Stiftstidende. Mange af vore medlemmer ønskede at være med, men kun halvdelen kunne deltage. Derfor prøver udvalget at arrangere et nyt besøg i 1993.

Løvspringsturen gik til Bryrup, videre med veteranjernbanen til Vrads station. Bussen var fuld af hyggelige medlemmer, der i tilgift fik en dejlig naturoplevelse.

Heldagsturen, der gik til Hanstholm, blev vellykket med 77 medlemmer i to busser. Der kørtes gennem det jyske landskab til Stårupgaard, hvor Lars Otto Kristensen fortalte om Stårupgårds spændende historie. Et andet aktiv var Lars Otto Kristensens viden om de forskellige seværdigheder, vi kørte forbi. På grund af den tørre forsommer og det hårde vejrlig i det nordvestjyske undrer man sig over, at de kan tjene til livets ophold.

Vi besøgte museet i Hanstholm og de store fæstningsbunkere ved havnen, et imponerende bygningsværk og dog så uhyggeligt. En fin tur - til ære for udvalget.

Sensommerturen i september måned går til Hald Hovedgaard, hvor museumleder Erling Greve orienterer om stedets historie. I skrivende stund er der næsten 50 tilmeldinger.

Redaktionsudvalget består af redaktør Jens Holmberg Kristensen, Erna Lorenzen, H. J. Madsen, Lars Otto Kristensen og Herman Rasmussen. Udvalget har til opgave at lave en spændende og indholdsrig årbog med alle de facetter, det nu giver.

Hvert år glæder vi os til at se, hvad vore medlemmer nu har begået af artikler. Redaktionsudvalget arbejder også med en indholdsfortegnelse over de sidste 20 år. Kjeld Elkjær har lavet forarbejdet og nåede desværre ikke at se det færdiggjort.

Flere af Østjysk Hjemstavns årbøger er nu indtalt på bånd af K.L.O. Det er en selvejende institution, der arbejder med kultur- og litteraturorientering for læsehændicappede. Udgivelserne »Hørkjærsgaard og Søften« samt »Mindesmærker i Odder kommune« er også indtalt på bånd.

Begge ovenstående udgivelser hviler nu i sig selv, det vil sige, at alle omkostninger er dækket.

Til generalforsamlingen har bestyrelsen besluttet at lave et bogudsalg, hvor man kan købe 5 forskellige bøger til 100,- kr. Er der interesse kan man også henvende sig til foreningen og få tilbudet - dog med tillæg for porto. Indholdsfortegnelserne, som foreningen ligger inde med, vil fremover koste 20,- kr.

Østjysk Hjemstavns medlemskreds, skribenter og tilskudsgivere får en særlig hilsen og tak for deres trofasthed mod foreningen. Der er mange aspekter i en forenings arbejde, og det lykkes kun ved fælles hjælp at nå målet.

Sluttelig vil jeg gerne takke mine kolleger i bestyrelsen og redaktøren for et godt og dejligt samarbejde i årets løb. Det har været en fornøjelse. De mange gøremål lykkes kun, når alle trækker på samme hammel!

Karen Margrethe Sørensen

Personregister

Arffmann, sennepsfabrikant 14
Andersdatter, Anna 46
Andersen, skolebestyrer 22
Andersen, Bent Knie, direktør 119
Andersen, Jens, enkemand 45
Andersen, Poul, røgter 21
Andersen, Sigrid, forfatter 101
Andersen, Søren, opholdsmand 46, 53

Bach, Søren 119
Baltzersen, A., skræddermester 18
Berg, folketingsmand 56
Bernier, Henrik, kammerherre 106
Bindesbøll, Gottlieb, arkitekt 104
Birkelund, Peter, lokalhistoriker 78
Bjørnbak, Viggo,
folketingsmand og redaktør 58
Boas, N. A. 111
Brahe, Sofie 86, 88
Brahe, Tyge, astronom 86
Brokmand, Mathias 40
Bråd, Niels 55
Busck, Steen, lektor 104
Bøgeskov, frk. 113
Bøgh, Erik, forfatter 17

Carlsen, Arne, lærer og konsulent 14
Carlsen, Axel, tegner og dekoratør 14, 18
Carlsen, Bernhard, lærer 9, 12, 16, 18
Carlsen, Caroline, husbestyrerinde 14, 18
Carlsen, Elisabeth, husbestyrerinde 13
Carlsen, Emil, maler 12, 18
Carlsen, Marie 18
Carlsen, Mathilde, fotograf 12, 18
Carlsen, Peter, professor 14, 15, 18
Carlsen, Svend, købmand og krovært 14, 18
Carlsen, Søren, sadelmager 9, 10, 12, 18
Carlsen, Søren Sloth, overlæge
og bibliotekar 9, 14, 88, 94, 102
Carlsen, Aage, tegner og dekoratør 14, 18
Christensdatter, Anna 40
Christensen, Frederik 96
Christensen, Margit, forstænderinde 104
Christensen, Rasmus, husmand 108
Christensen, Sigurd, gdr. 72
Christensen, Tage 104
Christensen, Thomas, tjenestekarl 61
Christian IV, dansk konge 84, 90, 116
Christian den Syvende, dansk konge 77
Christian, dansk prins 58
Christiansen og Manniche 27
Christiansen, Arne 104
Clausen, Helge 94
Coffre, Benoit le 107

Danæus, pastor 101
Davidsen, Christen Schønning 74, 77
Davidsen, David, studiosus 70, 72, 73,
74, 76, 77
Davidsen, Jørgen, præst 70, 74, 77
Davidsen, Margrete 77
Domino, Emmy, lokalhistoriker 103
Domino, Aage, redaktør 103

Ebbesen, Niels, ridder 58
Edslev, Jens Jensen 42
Egebjergdrengen 80
Elkjær, Kjeld, bibliotekar 3, 97, 118, 120
Eriknaur, Kirsten, forfatter 111
Eriksen, Holger 95

Eriksen, Laurs 98
Eriksen, Niels 95

Fabricius, Nina, forfatter 111
Filipsen, Anders, gdr. 25, 26
Filt, Jens 15
Flemming, Margrethe 96
Flou, Bjarne, museumsinspektør 109
Flou, Brita, museumsinspektør 111
Frederik den Anden, dansk konge 82
Frederik den Fjerde, dansk konge 30
Frederik den Ottende, dansk konge 36
Friis, hofjægermester 58
Frits, kaptajn 56

Ganz, Margrethe 95
Gersdorff, greve 71
Gersdorff, Margrethe 30
Gissel, Mogens, maler 112
Gjeding, Anders 57
Gregers, træskommand 19
Greve, Erling 120
Gyldenstjerne, Elisabeth 96
Gyldenstjerne, Susanne 95

Hacke, Bent, chefkonservator 107
Hansdatter, Anna 41, 53
Hansen, proprietær 58
Hansen, Jens 22
Hansen, Karl 98
Hansen, Mads, forfatter 65
Hansen, Peder, gårdmand 46
Havmøller, Christen, postmester 101
Havmøller, Jens, urmager 101
Heiberg, forfatter 17
Henriksen, Jens Ole, sognepræst 104
Herning, Marie 105
Hillig, Otto, flyver 98
Hiort-Lorenzen, A. R. 39
Hirtschnach, Niels, præst 41
Hoff, Annette, museumsinspektør 109
Hofman, Hans de 39
Holgersen, Otto 95
Holstein-Rathlou, Chr. Frederik Emil von,
hofjægermester 35, 36
Holstein-Rathlou, Huno von,
stamhusbesidder 36, 37, 38
Holstein-Rathlou, Niels Rosenkrantz von,
godsejer 33, 37
Hostrup, forfatter 17
Hvidtfeldt, Johan, landsarkivar 39
Højriis, Holger, flyver 98

Ilkjær, Marianne, kunsthistoriker 111
Iver, drost 95
Iverson, Niels 95

Jacobsen, Chr., gæstgiver 22
Jahde, garver 19, 20
Jensdatter, Ane 46
Jensdatter, Anne 53
Jensdatter, Bodil 53
Jensdatter, Johanne 42, 53
Jensdatter, Karen Marie 46
Jensdatter, Maren 41
Jensen, lærer 16
Jensen, Anders 58
Jensen, Harald 58
Jensen, Inger 47
Jensen, Jens 46, 53
Jensen, J. P., politibetjent 22
Jensen, Jørgen 53
Jensen, Jørgen Hauge, lærer 28
Jensen, Magne, gdr., 72
Jensen, Michel 40, 41, 42, 43, 53
Jensen, Niels 95
Jensen, Niels, møller 42, 53
Jensen, Peder Hohn, gdr. 119
Jensen, Rasmus 56
Jeppe, Karen 119
Jepsen, politibetjent 22

Jepsen, Kresten 58
Jespersen, Jens 57
Juul, Søren 53
Juul, Søren Jensen 53
Juul, Øllegaard Charlotte 30
Jæger, Peter, forfatter 56
Jørgensen, David, handelsmand 70
Jørgensen, Harald 39
Jørgensen, Holger, murer 111
Jørgensen, Nanna 74
Jørgensen, Søren, gdr. 72
Jørgensen, Vagn 98

Kammerråd, Rasmus 57
Kannegård, Esben, arkæolog 109
Kiilsgård, 55
Kirkegaard, købmand 22
Kirkegaard, Jørn, konsulents 4, 119
Kjær, prokurator 25
Kjær, Ove, installatør 4, 119
Kjær, S., gårdmand 58
Kjærgaard, Jørgen, sognepræst 108
Klokkestøber, Reimer 90
Knudsen, lærer 56
Knudsen, Anders, fæster 46, 53
Knudsen, Jens 40
Knudsen, Povl 45
Knudsen, Povl, fæster 46
Krabbe, Margrethe 96
Kragballe, Jens, præst 75, 77
Kragballe, Sofie Hedevig 76
Kragelund, Helge 105
Kristensen, Jens Holmberg, overlærer,
redaktør 3, 4, 120
Kristensen, Lars Otto, bibliotekar 4, 119, 120
Kristensen, Peder, lærer og gdr. 47
Krog-Mikkelsen, Ove, glarmester 113
Krumpen, Stygge, biskop 83
Kruise, gdr. 72
Kylving-Søren 79

la Cour, direktør 64
la Cour, gartner 83
Langballe, landinspektør 57
Langballe, Jens, pastor 77
Lange, Dorte 83, 95
Larsen, købmand 14
Larsen, Keld Dalsgaard,
museumsinspektør 113
Laugesen, Peter 112
Laursdatter, Maren 45, 47, 53
Laursen, Carl A., lokalhistoriker 98
Laursen, Jesper, arkæolog 115
Laursen, Kathrine 47
Laursen, Øvli 53
Law, læge 58
Leleur, Hans Chr. 111
Ljungløf (Rosenkrantz), Karin,
lensbaronesse 96
Loft, Peder Nielsen 44, 53
Lorenzen, Erna, dr.phil. 4, 120
Lot, Kresten 58
Lovmand, Peter 60, 62
Lunn, Niels, oberst 90
Lunn, P. 63
Lykkegaard, Knud, bestyrer 22
Lysholdt, Laus 58
Lüttichau, Tønne, rigsgreve 73, 75, 77
Løvstad, Andreas Hansen,
slægter 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27

Madsen, Clemens 44, 53
Madsen, H. J., museumsinspektør 4, 120
Madsen, Rasmus, møller 42
Madsen, Søren, fhv. korporal 38
Madsen, Thorvald 39
Mehl, jun. 76
Mehl, hr. 76
Methling, Johanne 4, 119

Micheldatter, Anna 42
Micheldatter, Anna Hansdatter 44, 53
Micheldatter, Kirsten 44
Michelsen, Rasmus 42
Mikkelsen, forvalter 58
Mikkelsen, Peder, gdr. 72
Mitka, Wieslaw, konservator 107
Mogensen, Christian, direktør 110
Mogensen, Inger, frue 110
Morel, læge 56
Mundia, John 116
Møller, Bodil 39
Møller, Bodil 4, 119
Møller, Jens Pedersen 53
Møller, K. O., fuldmægtig 29, 35, 39
Møller, Peder Jensen, møller 42, 45, 53
Møller, Poul 58

Nielsen, Aksel 98
Nielsen, Anders 95
Nielsen, Anders, smed 39
Nielsen, Anders Peder 47
Nielsen, Erik, rigsråd 95
Nielsen, Esther 73
Nielsen, Gunnar 98
Nielsen, Holger 73
Nielsen, Iver 95
Nielsen, Jens 95
Nielsen, Jens, enkemand 45, 53
Nielsen, Jens, morder 58
Nielsen, Jonna Abild, arkivleder 104
Nielsen, Jytte, arkivleder 101
Nielsen, Karl, husmand 25, 26
Nielsen, Kristine 64, 65, 66, 67, 69
Nielsen, Laust - "Den kloge mand"
64, 65, 66, 67, 68, 69
Nielsen, Ludvig 95
Nielsen, Niels 95
Nielsen, Otto 95
Nielsen, Rasmus, ølkusk 19
Nielsen, Svend, museumsinspektør 108, 109
Nielsen, Svend Erik 47
Nielsen, Søren 46
Nielsen, Timme 95
Nissen, Terchild, præst 43
Nygaard, Erik, arkitekt 104

Olesen, Søren 42
Olsen, N. 58
Olsen, Rikke Agnete, cand.mag. 113
Ottesen, Erik, rigshofmester 83, 95
Ovesen, Mogens 41
Ovesen, Peder, fæster 46

Pa-Kristian 79, 80
Pedersdatter, Anna 44
Pedersdatter, Anne Kirstine 45, 53
Pedersdatter, Karen 46
Pedersdatter, Kirsten 44
Pedersdatter, Maren 46
Pedersen, C. Bøggild, bygningsinspektør 39
Pedersen, Ejnar, gdr. 4, 119
Pedersen, Hans, fæster 46
Pedersen, Jens 42
Pedersen, Jens 75, 77
Pedersen, Jens, fæster 45, 53
Pedersen, Jens, husmand 24, 25, 26
Pedersen, Ole 53
Pedersen, Peder 98
Pedersen, Povl 44
Pedersen, Rasmus, fæster 43, 53
Pedersen, Rasmus, gårdmand 46, 47, 53
Pedersen, Rasmus, slagter 22
Pedersen, Søren 42
Pedersen, Søren, gdr. 20
Pedersen, Øvli 44, 53
Petersen, Caroline 9, 10, 12, 18
Petersen, Jacob 57
Petersen, Jens, gdr. 24

Petersen, Ole 22
Ploug, Mariann 113
Poulsen, Ole, museumsassistent 110
Poulsen, Peter, lokalhistoriker 98
Poulsen, Poul Porskær, forfatter 19
Poulsen, Poul R.,
lokalhistoriker 54, 55, 56, 57, 58, 59
Povlsdatter, Maren 40, 41, 44, 53
Povlsen, Søren 45
Povlsen, Valdemar, slagter 46

Rask, Peder Rasmussen 43
Rasmussen, Carsten Porskrog 94
Rasmussen, Christen 60, 62
Rasmussen, Herman, overlærer 4, 12
Rasmussen, Jens 40
Rasmussen 42, 44, 53
Rasmussen, Peder 45
Rasmussen, Søren, skrædder 41, 42
Rantzau, etatsråd, oberst 70
Rathlou, Christian, gehejmeråd,
jægermester 28, 30, 39
Rathlou, Gregorius, godsejer 30
Reinholt, Helle, museumsinspektør 115
Reppke, Gerda, arkivleder 103
Richter, Jane 111
Rohde, Åge 109
Rosenkrantz, Christian 96
Rosenkrantz, Erik 83, 85, 86
Rosenkrantz, Frederik Christian 96
Rosenkrantz, Hans 94
Rosenkrantz, Hans Carl Oluf 96
Rosenkrantz, Hans Henrik 96
Rosenkrantz, Holger 84, 86
Rosenkrantz, Holger
(den lærde) 85, 86, 88, 91, 96
Rosenkrantz, Holger Julius Frederik,
lensbaron 96
Rosenkrantz, Ivar 86, 90
Rosenkrantz, Iver 87, 96
Resenkrantz, Jørgen Ottesen,
herremand 83, 84, 86, 88, 90, 91, 93, 95, 96
Rosenkrantz, Karin, lensbaronesse 87
Rosenkrantz, Otte Holgersen,
herremand 83, 84
Rosenkrantz, Otte Holgersen 95
Rosenkrantz, Verner Theodor 96
Rye, officer 56
Rønne, sagfører 25

Salicath, F. P. G. 39
Schack, Dorothea Sophie, frue 28, 32, 39
Schack, Joakim Otto von 30
Schack-Rathlou, statsminister 73
Schau, A. H., regnskabschef 4, 119
Scheel-Thomsen, Lissi F., forfatter 64
Schmidt, Chr., lærer, kammerråd 100
Scholtsmann, Wilhelm Johs. 56
Schou, Niels, advokat 82, 94
Schulz, Carl, bagermester 103
Schulz, Thorvald, grosserer 103
Schøler, Jens 57
Schøler, Peter 55
Schøler, Aage, forfatter 54
Simonsen, H. 105
Skjødt, Anton 100
Slot, Marie 13
Slyngborg, gdr. 72
Smed, Valdemar, forfatter 112
Snedker, Kresten 58
Stygge, Niels, biskop 95
Stål, Søren 57
Sørensdatter, Ane 53
Sørensdatter, Karen 46
Sørensdatter, Kirsten 53
Sørensdatter, Maren 53
Sørensdatter, Mette 46
Sørensen, lærer 55

Sørensen, Jakob 57
Sørensen, Jens 46
Sørensen, Jens, gdr. 41, 53
Sørensen, Jørgen, planteskoleejer 72
Sørensen, Karen Margrethe, formand 120
Sørensen, Ole Friis 119
Sørensen, Peter, arbejdsmand 22
Sørensen, Rasmus 42
Sørensen, Søren 119

Teilmann, Andreas, Kapellan 40
Thomsen, J. S., overlærer 97
Thuesen, gdr. 72
Thuesen, Peder 98
Tolstrup, Inger, museumsinspektør 111
Tomassen, Mathias 55
Tonn-Petersen, Anette, etnolog 112
Torvaldsen 58
Trolle, Hilleborg 96
Tromborg, Esther, lokalhistoriker 70

Uld-Jens 79
Urne, Iver, lensmand 70, 71

Weis, proprietær 25
Voer, maler 12
Vognmand, J. Chr., værtshusholder 22

Walther, proprietær 22, 25, 26
Wedell Wedellsborg, Christiane,
baronesse 87, 96
Wegeslef, Christian 53
Wilhelms, Estrid, forfatter 40
Wincentz, Lisbeth, arkæolog 110, 111

Østergård, købmand 58
Østergård, Peter, lokalhistoriker 100
Øvlisen, Jacob 44
Øvlisen, Laurids 44, 45, 53

Aagaard, Søren, hr. 70

Stedregister

Adslev 115
Aidt 54
Albøge 101
Aldrup 103
Alrø 112
Alsted 96
Anbæk 20, 55, 58
Armenien 119
Arreskov 85, 95, 96
Askov 99
Asmingårde 19
Assertorp 96
Astrup 103, 104
Atlantehavet 98
Auning 64, 68, 69

Balle 83, 96
Balskov 96
Barrit 70, 74, 76, 77
Barth 56
Bidstrup 96
Bjærtrup 79
Bjørnholm 83, 95
Bjørnkær 113
Blegind 41
Boller 83, 85, 95, 96
Borum 96
Boserup 96
Botswana 116
Boulstrup 14
Bramstrup 108
Brusgaard 96
Bryrup 120
Brørup 105
Bønnerup 109, 110
Børglum 83, 95

Christiansborg Slot 56
Christianslund 96
Clausholm 106
Constantinsborg 42, 45, 53

Damsbo 96
Danmark 39, 54, 58, 59, 85, 87, 110, 115, 119
Djursland 84, 85, 103
Dronningborg 84
Dybkjærlund 26
Dybvad 75, 77

Edslev 40, 42, 45, 46, 53
Egebjerg 80
Engelsholm 95, 96
Enggaard 96
England 30, 83
Enslev 42, 46
Eriksborg 19, 20, 21, 23, 24, 25, 226, 27
Eskerød 96

Farre 57, 60, 62
Fauerskov 96, 105
Feldballe 102
Firhøje 111
Fjellerup 109
Foldby 57, 58
Framlev 53
Frankrig 30, 110

Frederiksborg Slot 87, 93
Frijsenborg 40, 42, 43, 44, 53, 55, 58
Frøering 115
Frøslev 96
Fuldbro Mølle 115
Fussingø 100, 102
Fyn 86
Fårup 66

Galten 79
Gersdorffslund 28, 30, 31, 39
Gislinge 47
Gjedved 13, 14
Gjern 53, 114
Gldsaxe 14
Gl. Estrup 108
Glimminge 96
Gosmer 28, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39
Grauballe 19, 22, 23
Grenå 64, 65, 101, 109
Grundfar 9
Grækenland 110
Grølsted 54
Gudenåen 22, 23
Gundersted 96
Gundestev 96
Gundested 44
Gundestrup 53
Gylling 119
Gødvad 19, 26, 27

Hads herred 111, 113
Hadsten 105
Haid 100
Haid Hovedgård 120
Halkær 96
Halland 96
Halling 32, 27, 38, 39
Hamborg 58
Hammel 55, 57, 58
Hanstholm 120
Haraldsmark 9
Harridslev 101
Hasle 60, 63
Haurum 54
Helstrup 58
Hemmed 111
Herning 110
Herskind 56
Hevringholm 83, 95, 96
Hinnerup 9, 13, 54, 55, 57, 59
Hjelmøse 96
Hjortshøjlund 12
Holland 30, 57
Holm 84, 85
Hornstrup 115
Hornslet 9, 13, 14, 15, 82, 85, 86, 88, 94, 96, 92, 102, 103
Horsens 58, 76, 80
Hou 14
Hundslund 37, 38
Hvidemose 65
Hvilsager 105
Hvilsted 103, 104
Høgdal 114, 115
Høring 104

Jegstrup 41, 42
Jeksen Dale 78, 80
Jylland 13, 55, 84, 86, 96

Kainsbakke 111
Kalvø 115
Kalø 12, 84
Kaløvig 82, 84, 94, 103
Karby 84, 96
Kattegat 109
Kjeldgaard 96
Kjellerup 21, 23, 27

Kjærstrup 85, 95, 96
Klank 47
Knebel 98
Kolding 56
Koldinghus 84
Kolt 40, 41, 42, 44, 46, 47, 53
Krajbjerg 83, 90, 93, 96
Krenkerup 96
Kummelhøj 109
Kunnerup 40, 45, 53
Kvø 96
København 14, 30, 39, 40, 43, 56, 88, 90, 107, 109

Langtrud 96
Lemming 41, 53
Linåa 83
Lirø 96
Losna 95
Lyngballegård 58
Lyngby 46, 98
Lyngbygård 41, 43, 46, 53
Lysgård-Hids herred 27
Læse 47
Løgager 22, 25, 26, 27, 114
Løvenholt 23, 25, 26

Malling 44, 53, 78
Mariager Kloster 84
Marselisborg Birk 40, 53
Matstrup 96
Mellerup 110
Midtdjurs 109
Moesgaard 53, 110
Molsskolen 98, 99
Møgelkær 96
Møllerup 96
Mørke 64, 82, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 102, 105

Nebel 20
Nederst 110, 111
Nesøya 95, 96
Nim 26
Nimtofte 109, 110
Norden 85
Nordsøcentret 109
Norge 43, 85, 93, 96
Norring 56, 58
Nr. Borris 64, 65
Nyborg 41
Næsbyholm 84, 95, 96
Nørhold 100
Nørre Djurs 109
Nørrejylland 27, 30, 39
Nørreis 58
Nørreskov 20, 24
Nørre Snede 31, 35

Odder 28, 37, 38, 39, 70, 71, 74, 75, 77, 83, 111, 112, 113
Odense 110
Ommersyssel 100
Ormslev 40, 43, 45, 46, 53
Ovegaard 96
Over Kolt 40

Palsgård 95, 96
Pinds Mølle 53
Pindstrup 64, 65
Purhus 100, 101

Quitzowsholm 96

Randers 14, 15, 64, 65, 66, 68, 69, 90, 93, 96, 100, 110
Rathousdal 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 70, 73
Raunholt 46
Ravnholt 96

Resendal Mark 24
 Ribe 39
 Risskov 104
 Rodskov 13, 83, 96
 Roseneje 96
 Rosenholm 14, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
 93, 94, 95, 96, 102
 Rosenlund 96
 Rosenvold 85, 96
 Rougsø 100
 Rud 108
 Rude 31, 70, 71, 72, 73, 76
 Rungstedlund 13
 Ry 119
 Ryegaard 96
 Røgen 42
 Rønde 94, 102

Sachsen 84
 Sahl 65
 Sall 54
 Salling 65
 Saxild 72, 75, 77
 Seis Hede 80
 Selling 9
 Silkeborg 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 55,
 80, 110, 113, 114, 115
 Sjælland 13, 14, 47
 Skaby 84
 Skaføgaaard 84, 85, 95, 96
 Skanderborg 20, 21, 39, 42, 53, 70,
 115, 116, 117
 Skive 118
 Skien 43
 Skjern 95, 96
 Skjoldelev 58
 Skjoldemose 96
 Skorup 54
 Skødstrup 88
 Skørring 60, 83, 96
 Skåne 71, 96
 Smederup 32, 33
 Snabegård 114
 Solbjerg 103, 104
 Sorring 115
 Sparkjær 64, 65
 Spentrup 101
 Spørring 9, 14, 15, 16
 Steensballe 95, 96
 Stinesminde 109
 Stjernholm 85, 96
 Store Dalby 31, 35
 Store Restrup 96
 Stougaard 96
 Støvringgård Kloster 100
 Stårupgård 118, 120
 Svejstrup 42
 Sverige 93, 96
 Svostrup 19
 Søbo 96
 Sønderkov 105

Tange 95, 96
 Tendrup 96
 Thomasminde 9
 Thorsø 54
 Thustrup 96
 Tinning 54, 55, 56, 57, 59
 Tirsbæk 96
 Tiset 103, 104
 Todbjerg 86, 93
 Togerup 96
 Torne 96
 Torriid 37, 38
 Toustrup 42, 53
 Tranbjerg 104
 Truust 21, 23
 Trækstien 20
 Tulstrup 103
 Tungelund 54

Tvilum 19, 20, 23
 Tvilumgård 114
 Tværsize 66
 Tyskland 12, 30
 Tøjhusmuseet 93
 Tåning 115
 Tåstrup 40, 42, 47, 53

Udbyhøj 109
 Ugebølle 64, 94
 USA 110

Valle 95, 96
 Valsø 96
 Vejerslev 54
 Vejby 104
 Vemmetofte 96
 Vesterhavet 105
 Vesterskov 114
 Vestjylland 65
 Viborg 13, 27, 39
 Viby 58
 Vilhelmsborg 53
 Villestrup 96
 Vinding 114
 Vindinge 96
 Vistoft 70
 Voervadsbro 114
 Voldum 108 Vosnæs 88, 96
 Vrads 114, 120
 Vridsted 76
 Vrold 47

Ødum 15
 Ørn 115
 Ørup 96
 Øster Hurup 109
 Øster Tørslev 100
 Øster Vallø 96
 Østjylland 97
 Østre Kejlstrup 20

Åbo 45
 Åby 43, 53
 Åkjær 73, 75, 77
 Ålborg 109, 110
 Ålbæk 109
 Ålstrup 111, 112
 Århus 9, 14, 15, 19, 27, 31, 32, 38, 39, 43, 47,
 53, 56, 57, 58, 70, 79, 80, 83, 96, 107, 109
 Årslev 44, 79